

MANDICA

NAPISAO

JULES SANDEAU

S francezkoga preveo

JOSIP PRIGL

Djelo ovjenčano po Francezkoj akademiji

U ZAGREBU

TISAK I NAKLADA SCHOLZA I KRALJA

1889

I

Kao što malo ne sva sela, kroz koja prolazi kraljevska cesta, Neuvy-les-Bois je kukavno gnjezdo, zimi blatno, ljeti prašno, u svako doba bez svakog poetičkog i tajinstvenog čara. To je gnjezdo toli znamenito, da se u doba, kad počima naša pripoviest, nijedan od njegovih žitelja nije sjećao, da su se poštarska kola ikad zaustavila bila medju njihovimi zidinami. Taj prezir, kojim kočijaši i kondukteri vazda susretahu Neuvy-les-Bois, sbori vrlo nelaskavo o vrstnoći njihovih vina.

Bijaši jeseni, u nedjelju, izmedju mise i večernjice. Sakupljeni na ulazu u selo, pod žarkim suncem, kojeg traci padahu okomito na njihove glave, čekahu priprosti žitelji toga gnjezda ozbiljnim licem, da prodju poštarska kola, iz Pariza u Limoges; ta to jim bijaše u blagdane jedina zabava, kratka doduše, al zato razkošna, kao što su sve slasti, koje ne traju no koji časak. Čim bi iz daleka začuli dolaziti kola, stavili se oni svetčano u dva reda, jedan s jedne, drugi s druge strane ceste. A kad su kola, projuriv strielimice kroz ta dva reda ljudi, s uzdignutim nosom, izbuljenima očima i otvorenima ustima, izčezla na zavoju ceste u gustom oblaku prašine, vraćali se ti dobri ljudi kući, sa srcem nježno razblaženim i zadovoljnim.

U nedjelju, kojom započimamo svoju pripoviest, ne činjaše se ni najmanje, da će se sbiti što nova, al nebesa su odlučila, da na taj dan bude Neuvy-les-Bois pozorištem čudesna prizora, kakovu se to skromno selo nakon uzaludnog čekanja od pol vieka, nije usudilo više nadati. Mjesto da kola strielimice prolete, kao obično, zaustaviše se ona usred puta, medju dva reda živih kipova, stojećih nepomično pokraj ceste. Na taj nepredvidjeni prizor, što im ga je sudba toli iznenada pružila, ostadoše svi žitelji kao ukopani, kao gromom ošinuti, ne pomisliv ni na to, da se pitaju, odkud jim ta osobita čast. Isti psi, koji inače glasno lajući trčali za kolima, želeći okusiti slast kočijaševa biča, zabavili se, kano i njihovi gospodari, te ostali mirni i tihi na svome mjestu. Za toga sidje kondukter, i otvori vrata, zaviknuv: „Neuvy-les-Bois!“ Na tu jedinu rieč, izrečenu suhim glasom, sidje s kola mlada djevojka, koja ne imadjaše druge prtljage sa sobom, no sitan jedan smotak pod pazuhom. Djevojka, kojoj je moglo biti četrnajst ili petnajst godina, bijaše obučena u crninu. Bliedo joj čelo, oči crvene od suza, lice tužno i bolno, sve to sborilo još više o težkoj njezinoj žalosti, nego li crno joj ruho. Kondukter skočio već na svoje sjedalo, i djevojka jedva je mogla mučke izmieniti pozdrav i oprostiti se sa svojimi suputnici. Ne bijaše to no diete, tek odvažnije i ozbiljnije, nego što su djeca u toj dobi. Čim se opazila samom na toj velikoj cesti, sunčanim žarom razžarenoj, na ulazu u to kukavno gnjezdo, gdje je ni živa duša ne poznavaše, čim se osjetila osamljenom usred svih tih osoba, što ju promatrahu glupom i sumnjivom zviedljivošću, sjede ona na kup kamenja i tuj, ne mogavši više odoljeti srcu, stade ona ljuto plakati, krijući si lice rukama. Seljaci promatrahu ju i nadalje istim glupim pogledom, ne prosboriv ni rieči, ni ne maknuv se sa svog mjesta. Na sreću našlo se medju njima nekoliko žena, i medju ovima jedna majka, koja u svom naručju njihaše sitno novorodjenče. Ta se majka približi mladoj biednici, al ostade stojeći pred njom njekoliko časaka, gledajuć ju s iskrenom sućuti i ne usudjujuć se umah ju nagovoriti; jer, premda si mogao po cieloj vanjštini suditi, da je ta djevojka zapuštena, dapače i uboga, ipak te je naravna, prirodjena otmjenost i plemenština osobe silila, da ju poštuješ i cieniš.

„— Uboga gospodjice“, reče napokon seljakinja, „buduć Vas evo same, u toj nježnoj dobi, na daleku putu, bit će, da ste izgubila majku?“

„— Da, gospodjo, izgubila sam majku,“ odgovori djevojka umiljatim glasom, u kom si mogao zamjetiti tudji naglasak. „Ah! Ja sam izgubila sve, sve, i zadnji komadić zemlje, gdje sam rodjena i gdje počivaju kosti mojih dragih i milih. Ne preostaje mi više ništa pod nebom,“ doda ona, kimajući tužno glavom.

„— Draga gospodjice, smilovao se Bog vašemu jadu! Vidim, po Vašem govoru, da niste iz našega kraja Vi dolazite sigurno iz dalekih krajeva, jeli?“

„— Ah, da, gospodjo, dolazim iz dalekog kraja. Pomislila sam često, da neću nikad moći ovamo stići.“

„– A kamo putujete?“

„– Kud mi je majka moja, pred svoju smrt, preporučila, da idem. Polazeći od kuće, čula sam, da ću, čim stignem u Neuvy-les-Bois, lahko naći put u Valtravers.“

„— V idete u Valtravers?“

„— Da gospodjo.“

„— U grad?“

„— Baš u grad.“

„— Vi ste si malo produljila svoj put, gospodjice: kondukter imao vas je ostaviti u susjednoj varoši. Nu ne smeta, vi imate tek tri male milje da prevalite, a idete li kroz šumu, moći ćete si još prištediti dobar jedan sat. Dozvolite li, moj će vas nećak Perica povesti. Al vrućina je strašna, i ja bi prisegla, da vi, draga dušo, nieste još ništa založila danas. Ajte u našu kuću; okusit ćete u nas mlieka, te pričekati, dok mine sparina, pa da onda putujete po svježem večernjem zraku.“

„— Hvala vam, gospodjo, hvala, vi ste dobra, al meni ne treba ništa. Najvoljela bih otići s mjesta, pa bi li htjeo vaš Perica . . .“

„— Ovamo, Perica!“ poviče seljakinja.

Na taj poziv, izrečen oštrim glasom, koji ne trpi prigovora, izvuče se izmedju svjetine jedan dječak i približi se sa strahom, kao pas, koji ćuti, da ga gospodar samo zato zove k sebi, da mu izpraši dlaku. Perica ljuljao se je sve od jutra u sladkoj nadi, da će se poslje večernjice igrati svinjara na trgu pred crkvom, pa se stoga slabo uzradova nalogu svoje tetke. Ona mu ponovi svoj nalog toli odlučno, da je Perica uvidio, ele nije druge, no pokoriti se. Staviv mu pod pazuhu malen smotak strane gospodjice i uzdrmav ga za ramena, reče mu tetka: „Ajde preko šume, pa ne koracaj odviše brzo, jer ta mlada gospodjica nije vična hodati kao ti.“ Na to se Perica udalji, prkosna i kisela lica, a žitelji Neuvy-les-Bois-a, koji su se već nešto oporavili od svoje zapanjenosti, počmu razpravljati o dogodjajih toga znamenitoga dana.

Mi sumnjamo, da je Neuvy-les-Bois okrstio sviet ovim imenom iz puke ironije. Neuvy još kako tako, ali les-Bois (les bois = šume) zbiljâ nije no ironija. Ne znam zaista, što bi bilo lažnije i varavije, no su imena mjesta il osoba, koja imadu posebno opredieljeno značenje, te već unapred jamče za stanovita svojstva dotičnog mjesta il osobe. Opazio sam, da u tom slučaju mjesta il osobe pružaju vrlo riedko, što obećavaju, i da jim obično manjka upravo ono svojstvo, od kojega ime nose. Poznavao sam Angjelija, u kojih ne bijaše baš ništa angjeoskoga i Blancha (blanche — biela), koje bijahu crne popat gavrana. Tako je i s mjestima; da ne idemo dalje, reći ćemo, da Neuvy-les-Bois, o kojem baš govorimo, neima nijednog bresta, ni topole, ni jasike, koji bi ga štitili od oštrog vjetra sa sjevera ili od žarkog sunca s juga. Ni u selu samom, ni u okolici, pol milje u obsegu, ne biste našli ni sjene kojega hrasta.

Medjutim, čim se više djevojka i njezin provodić udaljivali od prašne ceste, i čim dalje koracali poljanom, tim više izčezavaše gola pustoš, a vidik postajaše sve ljepši, sve zeleniji. Nakon hoda od dva sata opaze oni šume Valtraverske, kojim je vjetar ljuljao granje. Uzprkos strogomu nalogu svoje tete koracao je Perica hrlim korakom, ne mareći mnogo za svoju suputnicu. Taj deran letio ko na krilih, misleći, da bi se još mogao za vremena povratiti, da odigra svoju partiju svinjara. Premda je imala dosta lake noge, morala je jadna djevojka ipak gdje kad zamoliti Pericu, da ide polaganije; al tepac pričinjao, se kao da nečuje ništa, te hrlio jednako napred. Sve jureći ovako brzim korakom, motrio je mrkim okom sjenu stabalja, koja sve više i više rasla, jer sunce sve više naginjaše prema zapadu.

Ogorčen, kako bijaše, nije si ni malo tajio, da će njegova nedjelna zabava odplivati po vodi, podje li tja do Valtraversa. Čim jednoč dodje na šumsku čistinu, mune paklena misao glavom tog mladog pastira.

„— Evo!“ reče on odlučno, položiv sitnu prtljagu na tratinu. „Od sada imate poći tek tim velikim drvoredom, koji će vas dovesti ravno u grad. Za četvrt sata imat ćete vrata pred nosom.“

Na to htjede to nevaljanče da pobježe, al mu djevojka mignu, da počeka. Skinuvši sa svog pojasa malenu kesu, koja se ne činjaše baš težkom, izvadi djevojka sitan biel novac i pruži ga dječaku, zahvaliv mu na trudu. Taj plemeniti dar smuti Pericu, jer na to nije očito računao. On stade oklievati, i možda bi bio poslušnuo glas savjesti, da nije u taj mah opazio u daljini, sred ravnice, toranj u Neuvy-les-Bois-u, nalik jarbolu broda, koji je nasjeo na pustoj obali. I gle čuda, on je vidio, il barem je mislio da vidi, kako se kakvih dvanajst dječaka igra svinjara pred crkvom, na rupice i s malenom svinjom. I u taj tren Perica ne odoli više. On prihvati srebren novac, stavi ga u žep i odleti, što su ga noge nosile, kao da ga djavo tjera.

Jedva što je stigla u sjenu drvoreda, osjeti djevojka tu ugodnu slast, koju oćutimo, kad izadjemo u parokupelji iz parne sobe te zaronimo u svježu hladnu vodu. Prvo joj bijaše, da zahvali Bogu, što ju je kriepio i štitio za dugog putovanja, što ga je evo svršila, i da mu se pomoli, da ju gostoljubivo primi pod svoj krov kuća, kojoj ima evo sada da pokuca na vrata. Buduć nije ni najmanje dvojila, da joj je grad posve blizu, sjedne ona na podnožje jednome hrastu, i do mala osvoji ju šumski čar. Ta ti, dobra i milostiva prirodo, ti si

prijateljica svake ljudske dobe: ti tješiš starce; i ista djeca, pozdravljaš li jih ti svojim posmjehom, zaborave, da su izgubila majku. Svuda okolo djevojke vladaše samo sklad, svježost i miomiris. Kosi sunčani traci, koji prodirahu kroz lišće te umirahu do njezinih nogu, sjete ju, da se večer približaje. Ona se digne te podje drvoredom, izgledajući svaki čas, da će se sad na pojaviti pročelje ili koja kula Valtraverskoga grada. Medjutim se dogodi, da ju je taj drvored doveo tek u drugi popriečni drvored, a ne u grad, kako joj je to Perica kazao. Djevojka nape uho, da čuje, ima li u blizini ljudski stan; al ne ču ništa no mukli šum, što no šumi dubokom šumom, kada gine dan. Pope se na jedan humak, al ne vidje ništa okolo sebe, no ogroman ocean razkošna zelenila. I ona koracaše za tiem još dugo napred, sve na dobru sreću. Kad je izgubila svaku nadu da će tim putem doći do cilja, pa se htjela vratiti, od kud je došla, ne bijaše joj više moguće razabrati puteva, kojima je prošla. Premda sunce nije još ostavilo obzorja, stao se već tajinstven mrak hvatati šume. Ptice ne pjevahu više, noćni leptiri stali već lepršati zrakom, ribići započeli već turoban svoj koncerat. U ovo doba osamljenost, sjeta, tuga, najlaglje napuni težkim svojim jadom dušu nesretnika. Izgubiv svaku nadu, i u ostalom posve slomljena, spusti se jadna sirotica na travu i stade opet plakati. Odriešila je vrpce svog slamnatog šešira, i dok ona plakaše igrao se vjetrić plavom joj kosom, koju pozlaćivaše posljednji trak zapadajućega sunca.

Ona sjedjaše tako neko vrieme, zadubljena posve u svoje očajanje, kad al na jedan put opazi krasna konja limuzinske pasmine, kog nije čula doći i koji stajaše nepomično par koračaja pred njom. Na konju sjedjaše

gospodin, koji ju zviedljivo promatraše, jer ga je očito iznenadio taj pojav u to doba i na tom mjestu. Ona se naglo digne, preplašena u taj mah; al domala umiri ju ljubezan, dobrostiv pogled mladog gospodina.

„— Gospodine,“ reče mu ona, „Bog sàm šalje vas evo meni u spas. Jeste li iz ovoga kraja, mogo ste već opaziti, da sam tudjinka. Minula već evo dva sata, što bludim po ovoj šumı, pa ne mogu nit izaći, nit znam, kuda me vodi put. Možda ćete biti toli ljubezan, te ćete me navratiti na pravi put.“

„— Bez ikakve dvojbe, gospodjice,“ odgovori joj mladić glasom skoro isto tako nježnim, kao što bijaše glas u djevojke. „Al prije svega moram da znam, kamo želite doći.“

„— U Valtravers, gospodine.“

„— U grad?“

„— Da, u grad Valtraverski.“

„— Nieste se mogla namjeriti na bolju adresu, gospodjice, jer ja sàm idem baš u taj grad, pa, izvolite li, bit će mi čast, da vas onamo odpratim.“

Ne čekajuć na odgovor, skoči na to mladić s konja. Bijaše to mlad čovjek, u punom cvietu života, vitak, elegantan, umiljata i ponosna oka. Cielo biće odisaše nekim osobitim milinjem, koje se ne da opisati. Njegova kosa, sjajna poput smolastog ugljena, padaše mu u krasnih naravnih zavojih niz sljepočice. Krasna kravata od sive svile s modrimi crtami, privezana nehajno oko vrata, pokazivaše čist vrat poput bielokosti. Smedji ogrtač prikrivaše mu vitko i gibko tielo; biele hlače padahu u širokih naborih na male, uzke i pune čižme, providjene na peti sjajnimi ostrugami. Ciela vanjština bijaše ovako zajedno i jednostavna i dražestna.

„— Je li to vaše, gospodjice?“ zapita on, pokazav svojim bičem siromašnu prtljagu, ležeću na travi.

„— Da, gospodine, to je sav moj imetak,“ odgovori tudjinka sjetnim posmjehom.

Mladić pridigne prtljagu te ju pričvrsti na sedlo svoga konja. Učinivši to, ponudi on ruku djevojci, i oboje uputi se put grada, a za njimi liepa i krotka životinja, odgrizujuć s lieva i s desna mlade jesenske pupoljke.

„— Vi ste dakle, gospodjice, kad sam vas našao, zabludila, izgubila se, te nieste znala, što će se sbiti s vama? Ja hvalim sudbini, koja me je dovela tim putem, jer vama je prietila pogibelj, da prospavate tu noć na šumskoj mahovini, kraj svietlih zviezdica.“

„— Bijah već spremna na to, gospodine.“

I ona mu izpripoviedi, kako ju je nasamario Perica

„— Perica je deran, koji je zaslužio, da mu se odrežu obje uši. A vi, gospodjice, vi idete u Valtravers? Vi dakle poznate gospodara, ili barem nekoga u gradu?“

„— Ne poznajem ondje ni žive duše.“

„— Zaista?“

„— Ni žive duše! Al vi, gospodine, vi poznajete sigurno gospodara?“

„— O da, mi smo stari prijatelji.“

„— Kažu, da je dobar, plemenit, milostiva srca.“

„— O, zaista, on je vrlo milostiva srca,“ odvrati mladić, misleći, da se tuj ne radi o ničemu, no da se olakša djevojci bieda. Nu pogledav pozornije svoju pratilicu, odbaci on tu misao, te shvati, da to nipošto nije obična kakva prosjakinja.

„— Gospodjice," reče on ozbiljno, „ja vam kažem, da ima u g. viteza Valtraverskoga najplemenitije srce, što je ikada kucalo pod nebom."

„— Znala sam ja za to, i niesam dvojila o tome; medjutim, u taj čas, ipak mi je vrlo milo, da čujem to iz nova. A što je s malim Mavrom, gospodine? Vi ga sigurno poznajete?"

„— Koji to mali Mavro?"

„— E, ma sin g. viteza."

„— Ah! Da, da!" reče mladić, smješeći se. „Da, zaista, poznajem tog malog Mavra."

„— Kažu li, da će on postati jednoč tako dobar i plemenit, kao što mu je otac?"

„— Oh! Drže ga u obće za dosta čestitog momka. Ja barem ne mogu reći ništa zla o njemu!"

„— Ja ćutim već, da ću ga ljubiti kao brata."

„— Mogu vas uvjeriti, da će se i on, sa svoje strane, radovati, da vas vidi."

U taj čas prodjoše oni jednu čistinu, te iza zida, koji okružavaše park, zasja im krasan dvor, kome svi prozori sjahu na krasnom večernjem rumenilu.

II

Iste večeri, u isto doba, sjedjaše stari vitez Valtraverski na peronu, u družtvu stare markizice de Fresnes, svoje najbliže susjede, koje se grad vidjaše u dnu doline kroz zeleno još lišće topola na obali Vienne. Oboje razgovaraše se ljubko o minulih danih, jer u dobi, u kakvoj oni bijahu, ne razsvietljuje života ništa drugo, no taj blied i umiljat odsjev, koji se zove uspomena.

Intimno prijateljstvo izmedju viteza i markizice potiče iz davnih vremena. Na prve glasove prevratnog zvona, koje jeknu kroz umiruću monarhiju, pomisli markiz de Fresnes, da ne bi bilo s gorega, da proboravi nekoliko mjeseci na obalah rieke Rena, pa ma bilo to tek s toga, da prosvjeduje proti dogodjajem, što se sbivahu u Francezkoj, i da dade nov dokaz o svojoj ljubavi i odanosti prema priestolju sv. Ljudevita. Suprugom du Fresnes pridruži se i susjed im, vitez Valtraverski, i tako sve troje ode na obale renske. Znade se, što se je iz toga izleglo, i da se je većina tih izleta, što no ne bijahu u početku no zabavna putovanja, pretvorila u dugotrajno i kruto progonstvo iz domovine. Naša trojica računaše toli sigurno, da će se skoro vratiti, da su si jedva ponjeli sa sobom toliko, od čega da proživu godinu dana. Izcrpivši ta vrela, poprodavši svoje alemka-

menje i druge dragulje, stigoše oni tiho i mirno u Nuernberg, gdje se smjestiše po siromašku; radilo se tek o tom, da kako godj uzdrže život svoj. Gospoda de Fresnes i de Valtravers slabo su marili, kako da se spase. Što se uviek sbiva, sbilo se i tuj: žena jim je prednjačila uzorom pregora, junačtva i eneržije. „Raditi ćemo!“ odgovori ona jednostavno svojim prijateljem, kad su se pitali sa strahom, što da rade. Ona je slikala dosta dobro pastel i miniaturu, pa je podučavala druge u toj umjetnosti i slikala portraite. Njezina ljepota, njezina umiljatost i njezina nevolja, pribaviše joj, još više, nego li njezina vještina, doskora mnogobrojnih i otmjenih klienata. Oba plemića, što su s početka odlučno prosvjedovali proti tomu, jer da to ponizuje njihovu plemićku čast, te glasno psovali, videći markizicu pri poslu, uvidješe napokon, i proti svojoj volji, da jih taj posao dosta dobro hrani, a da sami ništa ne rade, i da napokon markizica dovadja, kako no se kaže, vodu na mlin. Markiz nije se bavio dalje ni dublje time, nu g. de Valtravers uvidi, da se ni malo ne slaže s njegovim ponosom ni s njegovom čašću, da gleda tek onako, držeći ruke u nakrst, kako se markizica sama trudi, da jim namakne sredstva za život. Al samo, što da radi? Sine mu misao, da podučava u francezkom jeziku, al se brzo odreče te namisli, uvidiv, da je nesposoban za to. Nakon što je sam sebe sa svih stranah dobro izpitao i proučio, prizna si gospodin vitez, sav poništen i skrušen, da nije za ništa drugo sposoban, no da podje k vojsci Condéovoj te se ondje dade ubiti. I on se zbilja stao ozbiljno spremati na put, nu bez svakoga oduševljenja, kad al eto dogodi se čudo. Bludeći on jednog dana sjetan i turoban ulicami nuernberžkimi, zaustavi se slučajno pred jednim

dućanom, gdje opazi medju inimi krasnimi tokarskimi radnjami i silu božju umjetno izradjenih figura i drvenih krugljica, što no djecu toliko začaravaju i što pronose svietom ime Nuernberžana. Čovjek bi mislio, da ovakog prognanog plemića, koji je ruiniran od pete do glave, i koji je već odavna preživio dobu igračaka, ne bi mogao takav prizor ni najmanje uznieti ni oduševiti. Pa ipak se dogodi, da g. de Valtravers, nakon što je nekoliko časaka mirno promatrao te drvene igračke, oćuti nešto od onoga, što je oćutio Krištof Kolumbo, kad je pred njegovima očima iznikao iz mora novi sviet, ili Galilei, kad je osjetio, da se naša mala zemaljska kruglja, pričvršćena i nepomična po neznanju ljudi kroz šest tisuća godina na jednom prostoru u svemiru, miče i šeće okolo sunca.

G. de Valtravers rodio se g. 1760. U to doba, hvala Rousseau-ovu Emilu, bijaše moda u visokih krugovih francezkoga družtva, da se cieli uzgoj završi učenjem kakva godj zanata. Primjer dolazio je s gora: Godine 1780. bijaše francezki kralj, koji bijaše najpošteniji čovjek u svome kraljevstvu, najbolji bravar. Običaj bijaše, da velika gospoda umiju kakav godj umjetni obrt, kao što, da visoke gospodje same doje svoju djecu. Nu obćenito provadjaše se to tek iz pustog običaja, bez svake zbilje i bez ikakva obzira na budućnost: Jedni igrali se poslom i zanatom, a druge materinstvom. Gospodje radile to više za volju tadanjoj modi, nego li naravnoj svojoj dužnosti, a gospoda, zabavljajući se turpijom i blanjom, ni ne slutili, da se približaje vrieme, gdje će sinovi gospodskih obitelji imati prilike, da postanu sinovi vlastitih svojih djela, i da bijaše vrlo pametno, već se sada pripravljati za gradjanski život.

Videći te drvene igračke, pred koje ga je doveo slučaj, ili bolje, nagon nekog tajinstvenog zvanja, sjeti se g. de Valtravers, da je nekoč naučio točiti eben i bjelokost. Iza tri mjeseca izadje on u Nuernbergu na glas kao Benvenuto Cellini tokarske umjetnosti. Istina je, da je u tri mjeseca uspio, da obradjuje drvo i podaje mu liep oblik, kako nitko drugi. On se odlikovaše osobito u izradjivanju mužkih figura (Gaukelmännchen), njegove krugljice ugadjahu vrlo čitavu svietu; nu što da kažem o njegovih hrskalih*), što bijahu toli fino, toli savršeno izradjena, ma prava umjetnička remek-djela! On je pravio i iz ebena takovih, koja se smatrahu pravimi dragocienostmi. U to umješa se i moda, kao što bijahu već i slike markizice de Fresnes u modi; i tako se dogodi, da u dvie godine nije bilo u starom njemačkom gradu nijedne osobe boljega roda, koja se nije dala slikati od markizice, i da se nije nijedan lješnjak pojeo bez sudjelovanja francezkog prognanika.

Možete vjerovati, da se naši umjetnici razlikovahu od stanovitih ljudi te ne shvaćahu svog uspjeha bez znakako ozbiljno; ako i prodavahu plodove svoje umjetnosti obćinstvu pod dosta skup novac, to si jih ipak darivahu bezplatno u intimnom životu. Nakon što su radili čitav dan svaki za sebe, sastajali se oni u večer, i onda ne bijaše radosti ni kraja ni konca, kad je markizica izložila na svom stoliću cvatuće lice kojeg tustog Nuernberžanina, a vitez izvadio iz svog žepa pol tuceta hrskala što jih je izradio danju. Oni se nasmijali tomu, kao djeca, smijali se pa ni ne opažali, da imadu radu zahvaliti to divno veselje, radu, koji jih je već stvarao boljimi, i

*) Hrskalo = Nussknacker.

sretnijimi, no su ikad bili, i u doba najvećeg svojeg blagostanja. Što se pako markiza tiče, on držaše, da služiti svoj kruh pripada marvi, i da plemić, koji umije štovati sama sebe, mora znati umrieti, kao što rimski senatori u kurulskih svojih stolicah, prije negoli se poniziti, da žive kao kukavica, da žive od rada. On se ljutio strašno na svoju suprugu, prezirao u svom ponosu viteza, te se nije ni žacao, pokazivati mu to. Najviše ga ogorčavaše, što bijahu svaki dan neprestano zabavljeni i dobre volje, dočim njega pogotovo ubijaše težka i duboka dosada, kakvom radja podpuna bezposlica. Nu uza sve to jeo on dobrim tekom, uživao bez ikakve grižnje savjesti plodove blagonosnoga rada, te se pokazivao dapače u mnogih slučajevih tako djetinskim, tako sliepim i smješnim, da je zahtjevao više no u svom gradu na obalah rieke Vienne. Za objeda, kad bijahu sakupljeni sva trojica oko jednog stola, izljevaše on najradje svoju žuč. „Ej, gospodine markiže, povikao bi gdje kad vitez, budite toli dobar, pa nam recite, što bi bilo iz vas bez markizičinih slika?“ . . . „I bez hrskala našega prijatelja?“ dodavala markizica, smijući se. G. de Fresnes potresao bi na to ramenima, govorio, da će izgrebsti svoj grb, molio duhove svojih predja za oproštenje rad ponašanja žene mu, te se tužio, što nema bordeaux-skog vina na stolu.

Kašnje, kad su si već osigurali blagostanje svog domaćeg života, mogoše gospodja de Fresnes i vitez Valtraverski zadovoljiti i drugoj težnji svoga srca, težnji nesebičnijoj i poetičnijoj, koja se je u njih razvila, a da nisu ni sami zamjetili i osjetili, kako. Sve neopazice predjoše oni granicu, koja razstavlja zanat od umje-

tnosti; ni ne sluteći, popeše se oni uz ljestvu, koja vodi od zanata do umjetnosti, kao što je Jakovljeva ljestva vodila od zemlje do nebesa. Markizica pokušala je kopirati slike starih umjenika. Ona uspje, i sviet se trgao za njezine miniature, izradjene po Holbeinu i Albertu Düreru. Vitez pako sa svoje strane dao se ozbiljno na umjetnost velikoga drvorezbarstva; on se usavrši u toj umjetnosti, te postade jedan od najodličnijih umjetnika te vrsti preko Rena. Još danas pokazuje se u nuernberžkoj katedrali jedna propoviedaonica izradjena i urešena po njemu finimi rezbarijami. Uresi izradjeni su liepo, al niesu baš svi tako savršeni, da jim se nebi moglo prigovarati; nu glavno djelo na toj propoviedaonici, što prikazuje svetoga Ivana, kako propovieda u pustinji, svakako je jedna od najkrasnijih umjetnina te vrsti, što jih ima u cieloj Njemačkoj, te se može sravniti s drvorezbarijami, što se vide u Mljetcih, u crkvi San Giorgio Maggiore.

Osim slasti, što jih pruža umjetnost, ma kako skromna i čedna ona bila, posjeduje ona to stalno i dragociene svojstvo, što uzdiže srce, što širi i uzvisuje duh, što otvara misli šire i vedrije obzorje. To se barem dogodilo kod markizice i viteza. Oboje uspje te skrši, sve malo po malo, okove predsuda pa se otrese posvema kukavnih misli, u koje jih ukovao njihov rod i njihov uzgoj. Oni priznaše aristokraciju rada i kraljestvo duha; poput dvajuh leptira, što izletiše iz svojih kukuljica, izadjoše oni iz uzke i ograničene svoje kaste, da slavodobitno stupe u veliku čovječansku obitelj. Za toga izjedala markiza i nadalje strašnu dosada, i nadalje ogorčavale mu život neizpunive želje i pusto kajanje. I ne-

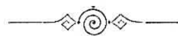
kog liepog dana vrati on Bogu ono, što je imao od duše; supruga mu i prijatelj oplakaše ga kao što se oplakuje diete.

Nekoliko mjeseci poslje, godine 1802., predjoše oni, na poziv prvoga konzula, Ren, i vratiše se veselo u svoju domovinu, preporodjenu, kao što bijahu i oni. Već odavna shvatili su oni i prihvatili nove zviezde na francezkom obzorju. Dirnuvši tu junačku zemlju, uzdrkta jim srce i suze radostnice orosiše jim oči. Budué je veći dio njihovih dobara ostao u rukuh države, zadobiše oni lahko opet svaki svoje i vratiše se svaki u svoj grad, tako liepo, da jim se duge godine prognanstva pričinjahu tek snom: tek tom razlikom, nasuprot Epimenidu, što su se probudili mladi, nakon što su usnuli stari. Tek što se je nastanio u gradu svojih djedova, pozove vitez valtraverski što prije k sebi liepu i čestitu djevojku, u koju se je zaljubio u Njemačkoj, koju oženi, i koja umre, porodivši mu sina. To diete raslo medju otcem i gospodjom de Fresnes, koji su posvetili cieli svoj život njemu, te živili nadalje filozofički u svome zakutku, čineći dobra, koliko se dalo, malo ne posve gluhi za sve glasove iz vanjskoga svieta, ne iztičući se ni najmanje u javnom životu.

Od svijuh navada, navada rada jest sigurno najriedja i najsilnija. Markizica slikala, kao i dosele, a vitez, ustajući svaki dan sa zorom, blanjao, točio, i kruškovo, i orahovo, i hrastovo drvo. On si je preduzeo, da sam, svojim vlastitim rukama, što ljepše obnovi raztočeno pokućtvo staroga svojega grada; kad kada izradio bi takodjer, sjećajući se ugodno svojeg prvog uspjeha, po koje hrskalo, da jih pokloni kćerkam svojih za-

*

kupnika. Čitanje, šetnja, slasti prijateljskog obćenja, kojieh čar nije nikad zastarjeo, i uzgoj mladog Mavra izpunjavahu jim ostalo vrieme, koje je uviek prekratko, kad se radi i kad se ljubi.

III

Jedne večeri dakle, sjedeći jedan uz drugoga, razgovarali se sa slašću naši stari prijatelji o minulih danih, što su jih zajedno sproveli; kad al opaze u jednom drvoredu parka naš mladi par, što smo ga mi ostavili na ulazu u park. Stigavši na podnožje perronu, mlada se djevojka uzpe polagano uz stepenice, ozbiljnim, mirnim licem, premda bijaše očito ganuta. Vitez i markizica digli se, da ju primu. Djevojka izvadi iz njedara jedno pismo, što ga najprije pobožno stavi na usta, za tim ga uruči g. de Valtraversu, koji promatraše nekako zviedljivo i ljubezno to diete, što ga je vidio prvi put u životu. Starac razkine pečat i pročita list. Tudjinka stajaše za toga uzpravno, kao svieća, držeći omršavjele svoje ruke na grudi, mirna u svojoj boli, dostojanstvena u svojoj poniznosti, poniknutih očiju pred pogledom markizice de Fresnes, koja ju promatraše sa zanimanjem; nekoliko koračaja podalje stajaše mladić, koji ju je doveo, kao tihi svjedok tihog ovog prizora.

Monakov, 13. srpnja . .

„Na polazku s ovog svieta, u oči vječnog života, koji će doskora započeti za mene, ne obraćaju se moje oči, prije no se zaklope, prema nebu, nego prema Francezkoj; ne utičem se ja Bogu, nego vama, brate moj,

u ime one, koja je bila moja sestra i koju ste si odabrao za ženu iz čiste ljubavi. Oh! kolike nesreće stigle su tu kuću, koja je nekoč toli krasno cvala, kako znate! Kud su izčeznule one radosti i slasti, što su cvale oko našeg ognjišta, i koje ste i vi jednoč dielio? Grob mi je oteo sve moje mile. Moj suprug nije mogao preživjeti svoga imetka, a i ja, nesretnica, umirem evo. Ja umirem, a majka sam; to je isto, što dva puta umrieti, Bože moj! Kad budete čitao ove redke, moja kćerka neće imati nikoga na zemlji, no vas, jedino to blago, jedinu tu baštinu, što joj mogu ostaviti. Kad budete držao u svojoj ruci taj papir, orošen mojimi suzami, stajat će pred vama moja kćerka, sama samcata, došavši iz daleka, slomljena od boli i umora, bez svakog drugog utočišta do vašeg krova, bez svake zaštite do vašeg srca. Oh, tako vam sladke sveze, koja vam bijaše toli mila i draga i koje sigurno nije prekinula smrt, tako vam Njemačke, koja vas je primila toli gostoljubivo te vam bila kroz dugo vremena drugom domovinom, tako vam moje obitelji, koja je postala i vašom obitelju, tako vam obožavanog onog bića, koje je smrt tek prerano otela vašoj ljubavi, i koja vas zaklinje ovdje na moja usta, oh, ne odbijte od sebe moje jadne sirotice! Primite ju, stopite na svojoj grudi tu jadnu golubicu, koja je pala iz svog gnjezda! I ti, koga ja ne poznajem, nu koga sam ljubila uviek, koliko i svoju sestru, ti sine moje sestre, ako ti je majka ulila dušu svoju, i ti češ biti dobar brat mojoj miloj Mandici. Štiti ju, bdij nad njom, kad ne bude više tvoga otca, i ne zaboravi nikada, mladi prijatelju moj, da sirotica, koju nebesa našalju ljudem, postaje gdje kada andjelom čuvarom one kuće, koja joj je gostoljubivo otvorila svoja vrata.“

„— Ajde, kćerko moja, ajde na moje grudi!“ uzklikne stari vitez, pročitavši list. „Dobro došla, diete moje, pod krov svog starog ujaka! Da te nije dopratila amo žalost za pokojnom ti majkom, proglasio bih današnji dan tri put sretnim, i tvoj dolazak bio bi prava svetčanost za nas sve. Markizice, to je moja nećakinja, doda on, stisnuvši obima rukama glavu djevojčinu. Mavro, to je tvoja sestrična, to je mlada sestrica, koja ti dolazi iz domovine tvoje majke.“

Sirotica došla iz naručaja svoga ujaka u naručaj markizičin. Gospodja de Fresne izgubila je jednu kćerku, u cvietu života, od prilike u dobi Mandičinoj; a svi nesretnici, kojim se je sbila ta nesreća, osobito majke, osjećaju osobito neko nagnuće, kad nadju — ma da isti i ne obstoje — očite znakove sličnosti izmedju pokojnog si djeteta i većine djece, što jih sretnu na putu života: Ganutljive su to iluzije ljubavi i boli, koje preobrazuju sva ta svježa mlada lica u toliko živih portraita ljubljenog bića, koje ne živi više! Markizicu nagna dakle naravno čuvstvo, da obljubi to dražestno biće, što joj se prikaza u prvi mah kao slika njezine kćerke. To bijahu iste oči, isti pogled, isti sjetan i ozbiljan čar, što no se nalazi u očima bića, koja imadu rano da podnesu težka i gorka izkustva, ili koja su odsudjena, da umru prije dobe. Možete si misliti, kako se je kraj takovih misli markizica, koja bijaše duha živa i nagla, naravi plemenite, kojoj nisu godine ništa otele od plemenštine, zauzela za sudbinu mlade tudjinke. Ona ju privinu, pritisnu na svoju grud, reče joj rieči najsladjih i najumiljatijih, izljubi ju i izcjeliva svu. Tad dodje red na mladog čovjeka. „Što, sestriću, to ste bio vi?“ reče ona, smješeći se kroz suze. „Vi ste dakle to, taj mali

Mavro! Mislila sam si, da ste diete, kao što i ja!“ Mavro zagrli ju od srca: jedva da je slutio do današnjega dana, da ima gdje god na svietu sestričnu. Medjutim izdao je stari vitez svoje naloge, hrlio simo tamo, pazio na sve, i svakomu staromu služinčetu govorio on oduševljeno; „Sad imamo jedno diete više!“ Zaista, vidjela li je majka naše junakinje, kako su primili dragu njezinu kćerku u Valtraversu, ona je morala biti zadovoljna na nebu.

Dolazak Mandičin ne promjeni ništa u načinu života u gradu. Bijaše to djevojka pobožna, priprosta, čedna, ozbiljna i triezna već u toli ranoj dobi, pa je trebala malo prostora, ne pravila nikakve buke ni štropota, sjedeći veći dio vremena tiha i sklonuta nad kojim ručnim djelom. Za nekoliko dana umjela je omiljeti svima svojom umiljatom nježnošću i dobrotom. Što se tiče lika joj, ne smijemo ništa reći: ta znade se, kakva je u obće vanjština djevojaka u toj nezahvalnoj dobi, gdje su se već izgubili čari djetinstva, a nisu se još razvile dražesti djevojačke. Ona ne bijaše baš liepa, i mi se ne bi usudili uztvrditi, da je obećivala biti liepom. Prije no se čovjek izrazi u pitanjih toli nježnih, bolje je uviek, da počeka, tim više što se u prelaznoj ovoj dobi provadja tajinstveni neki proces, uslied kojega se rugoba često preobrazuje u ljepotu, a često uvene cvieće prerane ljepote. Takvu, kakva je bila, markizica i vitez ljubili ju iz sveg srca. On i ona dielili si tu sreću, te djevojka boravila sad u jednom sad u drugom dvoru, koji stvarahu bi reć jedan stan. Njezin uzgoj ne bijaše ni najmanje zanemaren, napredovao je dapače već u toliko, da ga je djevojka mogla sama nastaviti i dovršiti ga bez ičije pripomoći. Ona je govorila francezki

čisto, malo ne bez pogrješke u naglasku. Kao što sve Niemkinje, i odviše Francezkinja, poznavaše ona glasbu u dušu, al je nije zlorabila, što se žalibože preriedko sbiva. Vitez i markizica uživahu, kad jim je ona pjevala tirolske pjesme; al te arije, koje su njih dvoje spominjale na davne dane, što su jih sproveli u progonstvu i siromaštvu, sjećale jadnu djevojku na majku i domovinu, što jih je, i jednu i drugu, izgubila za uviek, i siroticu prekinule često suze u pjevanju. Što se tiče Mavra, on je slabo mario za svoju sestričnu; nakon dva tjedna, za kojih se je smatrao dužnim, da se bavi s njom i da ju upozna s kućom i okolicom, činjaše se, kao da ni ne osjeća njezine prisutnosti. Bijaše mu dvadeset godina te u njemu kipjela krv i gorio plamen vatrene mladosti; druge stvari već mu zaokupljahu dušu. Taj mladić odrasao je u podpunoj slobodi, dvostruko razmažen, i od otca i od markizice, koji ne poznavahu ništa ljepšega ni boljega na svietu od njega. Jedan učitelj usadio mu u glavu nešto grčtine i latinštine; u isto vrieme upoznavao ga otac, koji je sav živio u rezbarstvu, i sa svojom umjetnošću. Dobri stari vitez plakao od ponosa i veselja gledajući uza se svoga sina, gdje toči i blanja poput njega te obećaje, da će još i nadkriliti svoga otca. Činjaše se, da se Mavru svidja taj laki i ugodni posao; kad al na nesreću zapita se on jednog dana, ima li osim otca mu i markizice i rezbarija možda još što na svietu. Na to indiskretno pitanje, koje mu je stavila njegova mladost, strastvena, vrijuća i kipeća, spremna da sad na prasne, do mala dodje odgovor: mladost sama odgovori na to eksplozijom.

Ima nježnih i poetičkih naravi, koje zastire, čim se probude, laka, tanana magla; ima opet drugih, živahnijih

i odriešitijih, kojim sviće zora i radja se sunce života sa svim žarom podnevnoga sunca. Kod prvih, prvi uzbudjaj putenih i duševnih strasti prolazi bez bure te se preobrazi u sjetne sanjarije; kod drugih pako pretvaraju se budeće se strasti u bure i oluje, koje silo potresuju mladom dušom. Mavro imao je nešto od jedne i druge naravi; sad si ga vidio sjetna, zamišljena, zadubljena u sanjarije, sad opet, vatrena i plamna; iznenada probuktio u njem plamen, bez cilja i bez imena, i tad nije mogao više izdržati kod kuće; krv kipjela u njem, spopadala ga strast, dapače i gnjev, a jadnik nije znao, na što da upotriebi, kamo da izlije onu vatru, koja ga je izgarala. Kod kuće bijaše nježan prema svome otcu, ljubezan prema staroj svojoj prijateljici, dobar prema svima, obožavan od svijuh, tek što mu je dodijalo rezbarstvo, što mu je dosadio stari djedovski dvor, što su ga umarale vječne pripoviesti, što jih je slušao malo ne već dvadeset godina, te se je pitao, nekako zlovoljno i gnjevno, da li mu je sudjeno, da čitav svoj život sprovede tako, da toči i blanja drvo, a u večer da u kutu kraj vatre sluša bezkonačne priče iz dana progonstva. Čekajući na što boljega, lovio je strastveno lov, lutao po čitavoj okolici te strastvenim svojim jašenjem ubijao konje.

Mandica došla je baš u vrieme, kad je njegovo duševno stanje bilo najviše napeto. Možete si misliti, kako je mogla, u takovo doba, na sudbinu tog mladog čovjeka djelovati djevojčica od kakvih četrnajst, petnajst godina, tiha, plašljiva, stidljiva, bez vanredne ljepote, bez osobitih dražesti. On se je bavio s njome malo ne baš toliko, ko da je ostala u Monakovu. On odilazio u zoru, te se vraćao obično tek u večer; dogadjalo se takodjer češće, da je izostao po čitav tjedan, boraveći bud u susjednoj

varoši, bud u kojem susjednom dvoru. Opazio li je djevojku u jutro na prozoru, pozdravio bi ju prijazno te otišao. Za objeda prosborio bi joj gdje kad po koju neznatnu rieč, ni ne pogledav je. Kad bi ona zapjevala svoje tirolske pjesme, vitez i markizica uhvatili uviek tu priliku, da razgovaraju o Nuernbergu, jedan o svojih hrskalih, a druga o svojih miniaturah. Mavro, koji je imao toga već prepune uši, pobjegao uviek kod prve note. Jedne večeri ipak, kad je stojao tik nje, nije mogao na ino, no da si divi njezinoj kosi, koja bijaše u istinu bujna i razkošna. I on spomene to glasno te digne nježnom rukom razkošnu meku plavu kosu, koja je riesila glavu mlade Niemkinje. Sirotica bijaše toli malo vična vidjeti, gdje se sestrić za nju zanima, da se je sva smutila, pocrvenila i stala drktati. A kad je digla glavu te htjela, da posmjehom izrazi svoju zahvalnost, nestade već Mavra, koji je slutio kakvu tirolsku pjesmu. Drugi put ponudi joj, došavši s lova, liepog fazana, što ga je sam živa oteo svojim psom. „Što, sestriću moj, vi mislite ipak gdje kad na mene?“ zapita djevojka, sva ganuta. Al Mavro je već izčeznuo. Ne smijemo u ostalom misliti, da je nerado gledao siroticu u kući svoga otca. Nipošto! Imao li je u duši svojoj svu vatru svoje mlade dobe, imao je on i sva plemenita čuvstva. Nikada mu na um ne pade, da pomisli, kakov će dio jednoć zapasti djevojku u oporuci otca njegova. Recimo, onako uzgredice, u čast mladosti, da ovakovi sebični računi riedko kad zanimaju duhove od dvadeset godina. Mavro bijaše spreman, da dieli s Mandicom kao sa svojom sestrom. A što se nije bavio s njom ni više ni nježnije, tomu bijaše jedini razlog taj, što je Mandica zaboravila doći na sviet petnajst ili dvadeset mjeseci kašnje.

Markizica i vitez opaziše tu naglu promjenu, što se pokazala u ćudi toga Mavra, koji bijaše prije toli jednostavan te toli blage, mirne ćudi Jednog i drugog zabrinu to ljuto, al niesu nikako mogli da pravo shvate uzrok toj promjeni. Oni su proživjeli svoju mladost u doba, kad je mladež uživala dosta, hrleći od jedne zabave do druge, od jedne slasti do druge, pa nije ni naslutiti mogla one težke sjete i one duboke dosade, na koju je bila odsudjena čitava jedna generacija poslje nje. Premda odhranjen u samoći, na ladanju, daleko od velikoga svieta, stiže ipak i do Mavra duh novih misli. Misli su žive čestice, pomješane u zraku, koji udišemo, vjetar jih mješa i sije po svih krajevih svieta; i ma što radio čovjek, da se otme toj nevidljivoj sili, ma kako daleko držao se čovjek od svieta, te misli ipak će prodrieti do njega i usadit mu se u dušu; čovjek je uviek djetetom svoga vieka. Što je vrlo neugodno djelovalo na viteza i markizicu, to ne bijaše ta vječna potreba kretnje i rada, — jer to si mogahu posve naravno tumačiti iz vatre njegove krvi i živahnosti, bujnosti njegove mladosti, — već to bijaše crna, mrka melankolija, u koju je on skoro uviek zapao nakon žara i zanosa, koji bi u njem uzplamtili. Što su mogli, u istinu, i shvaćati od bolesti onoga doba, gdje se je veselje, prognano iz duša od dvadeset godina, nalazilo tek pod siedom kosom staraca? Nu razglabajući i razpravljajući to pitanje medju sobom, oni su ipak dospjeli do toga, da priznaju, da život, što ga je dosele vodio Mavro, nije bio zaista ni plodonosan, ni zabavan, i da se, uzprkos nesravnjivu čaru rezbarske umjetnosti, ne valja čuditi, što mladić nije posvetio toj umjetnosti ciele duše svoje. To bijaše najprije mnienje markizičino, i vitez pristade napokon uza nj. Nu što da

rade sada? Ponajprije pomisliše na ženitbu, nu taj liek pričini jim se brzo prejakim; u ostalom primjeti markizica, posve pravo, da se sad više ne ženi u dvadesetoj godini, i da je ženitba, usuprot onomu, što se je nekoč sbivalo, postala više konac nego početak. U kratko, nakon ozbiljnog i trieznog razmišljanja, bje zaključeno, da se pošalje Mavro u sviet, da luta ondje dvie tri li godine; ponajprije da podje, naravno, u Pariz, zatim, kako mu bude volja, u Njemačku, ili u Italiju, da nadopuni svoj uzgoj izkustvom i valjanim poznavanjem ljudi i odnošaja. Taj program bijaše isto tako nejasan i neopredieljen, kao što drugi programi, što jih stvara provincija svake godine za svoje sinove, prije no jim stavi uzdu na vrat te jih pusti u parižki život.

Neko vrieme poslje toga, jedne jesenske večeri, godinu dana poslje dolazka Mandičina, stajahu na okupu u gradu valtraverskom vitez, sin mu, i markizica. Konj, koji je ima ponjeti Mavra u bližnji grad, odakle je išla pošta, stajaše pred perronom, osedlan i spreman, na put. Kucnu čas razstanka. Razstanak ima uviek nešto tužna i svetčana, i onda, kad se ne radi o žalostnu razstanku. Vitezu bijaše mučno pri duši; markizica slabo je prikrivala svoju bol; i Mavro bijaše ganut, pa kad mu je stari otac otvorio svoje krilo, baci se u nj plačući i jecajući, kao da ga posljednji put grli. Markizica pritisnu ga zanosno i strastveno na svoje srce. Napokon ga i najstariji sluge, oni, koji su ga vidjeli roditi se, zagrliše kao svoje diete.

Vrieme je odmaklo i Mavro morade sè iztrgnuti iz zagrljaja svojih milih. Tek u zadnji čas, kad je imao već da nogu stavi u stremenku, sjeti se Mandice. Potraži ju očima, al ne našavši je, dade ju zvati, al

mu rekoše, da je djevojka otišla već prije par sati od kuće, pa da se jošte nije vratila. Nakon što je poručio Mandici nekoliko ljubeznih rieči, udalji se on polako, pozdravljajući i opeta mila i plemenita bića, što ga pratila očima. Došavši do vratiju od rešetke, koja zatvarahu park, u čas, kad je imao da jih prodje, stade časak, okljevajući, kao orlić na rubu svoga gnjezda, prije no poleti u sviet. On se sjeti sretnih dana, što jih je proživio u tom liepom dvoru, uz nježnu brigu markizičinu i ljubav otčevu. Pričini mu se, da kroz titrajuće lišće vidi dražestnu sliku svoje mladosti, koja ga gleda turobnim pogledom i kuša da ga zadrži. Pričini mu se takodjer, da čuje umiljate glasove, gdje mu govore: „Nezahvalniče, kamo ideš?“ I srce mu se razblaži i oči mu se orose suzami; al sudbina potjera ga dalje. On poleti u šumu, kojom je imao proći, da dodje u grad.

Jašuć tako neko vrieme, opazi on Mandicu, gdje sjedi i sanjari, na istome mjestu, gdje ju je našao godinu dana prije, na isti dan, u isti sat. Baš, kao prošle godine, sirota ne zamjeti topota konjskoga: dignuvši oči, opazi ona svog sestrića, gdje ju motri. Bijaše to isti okvir i ista slika. Ništa se nije promjenilo, do Mandice; mjesto djevojčice jedva razvijene, mršave, boležljive, bez ljepote i bez dražesti, stajaše sada tuj biela slika, oko koje već stao rojiti plavi roj sladkih sanaka mladosti. Ne bijaše to još razcvala ruža, ali pupoljak je već otvorio ovojak svoj. Ne bijaše to još jutro, već tek osvanula biela zora, i priroda, spremna da se probudi, drktaše pod prvimi cjelovi jutra. Mavro sidje s konja te hrlo zagrli sestričnu i kaže joj s bogom. Zatim uzpe se opet na sedlo te odjaši, ni ne sluteći, jadan, da je za sobom ostavio sreću svoju.

Čim je izčeznuo on iza drvoreda, uputi se Mandica laganim korakom prema gradu. Unišavši u salon, opazi ona viteza, gdje sjedi pokraj pustog ognjišta. Nasloni se tužna na naslon fotelja, u kojem sjedjaše starac turoban, satrven, te ga motrijaše tiho nekoliko časaka.

„— Otče moj, reče mu ona napokon, nagnuvši plavu svoju glavicu nad njegovu siedu glavu, otče moj, ostala vam je jedna kćerka.“

Vitez se nasmješi te ju povuče nježno na svoje srce.

IV

Čim je otišao Mavro, bijaše Mandica jedina radost u gradu Valtraverskom. Ona razveseljavaše svojom svaki dan većom nježnošću i ljubkošću kuću, koje ne oživljavaše više prisutnost Mavrova. Mogli ste ju vidjeti, kako je poput mlade Antigone podvostručila svoju nježnu djetinju brigu i ljubav prema staromu svomu ujaku.

Kako joj srce bijaše još obuzeto sjetom a duh joj zreliji, no je obično u toj mladoj dobi, ona je umjela zaboraviti na samu sebe i pretvoriti prirodjenu si ozbiljnost u smješeću se veselost. Ona ga pratila na svakom izletu, vrzla se oko njega, kad je radio u svom atelieru, čitala mu na glas njegove novine, slušala uviek rado njegovo pričanje o progonstvu, te nikad ne propustila, da se divi umjetničkim proizvodom, kojimi je neumorni taj umjetnik napunio sve kuteve svojega grada. U isto doba bijaše ona obožavana kćerka markizičina. kćerka zaista dostojna obožavanja; markizica podučavala ju u slikanju te s radošću razvijala i uzgajala sva liepa svojstva, koja je bog usadio u tu dušu. Tako uzraste ta djevojka medju ta dva starca, razvije krasne svoje darove i dušu si oplemeni liepimi kriepostmi. Tri godine poslije svoga dolazka bijaše Mandica dobro i krasno čeljade, istina, ne od one savršene i bezprikorne ljepote,

kojom se nedvojbeno odlikuju sve junakinje, što su izskočile iz mozga romanopisaca i pjesnika. Ona ne bijaše ni velika ni mala, i stas joj ne bijaše vitak poput jele. Kakov godj kritik, zaljubljen u plastičku umjetnost, sigurno bi našao što godj da prigovori okruglom liku njezina lica. Kosa, koja je nešto potamnila, ne bi se mogla ni s najboljom voljom sravniti ni s ebenovom bojom večernjeg mraka ni sa zlatom zlaćanoga klasja. Bijaše li joj put biela poput kamelije, koja prkosi i suncu i zraku, oči joj ne bijahu od čistoga azura. Sjali li zubi, nalik djerdanu od biserja, krasno poput bisernice, to bijahu usta nešto prevelika, ustnice nešto predebele. Napokon, obrvice, kad bi se spustile, ne padale na lice poput svilenih resa s barjaka. i, da sve kažemo, njezin nos slabo je što sjećao na uzpravni nos kraljevskih plemena. Svakako je istina, da je lice zajedno sa cielom osobom stvaralo ljubku cjelinu, gdje su se nesavršene forme medjusobno sljevale i skladale tako divno, da se svaka činjaše novim čarom, novom dražesti. Ja ljubim te ljepotice, koje niesu tako bezprikorno liepe, kao što su simpatične, uz koje se srce prije razblaži, nego li oko, i koje, premda neimaju u sebi ništa, što sjaji, zamamljuje i draži na prvi pogled, ipak su uviek spremne, da onomu, koji jih umije shvatiti, pokažu koju novu, još nevidjenu dražest, koji novi čar. Akoprem je Mandica vodila kućno gospodarstvo, te imala zadaću, da bdije nad dobrim redom u kući, uz mudrost i razbor, što si ga toli rano prisvojila, nije ona izgubila ništa od otmjenog svoga ponašanja, ni od poezije, dapače ni ništa od onog romantičnoga i sanjarskoga duha, što ga je primila od svoje majke, od Njemačke i od Boga. Bijaše to, da u kratko kažemo, djevojka ugodna za oko, u cielom cvietu svoje mladosti i svoga zdravlja, bijaše

to bogata, razkošna priroda, liepo razcvatena na sgodnome tlu, šireći bez šuma okolo sebe život i sreću.

Možete si lako predstaviti položaj Mandičin izmedju viteza i markizice. Ona bijaše posmjeh njihove starosti, nježan zlaćan trak, koji razsvietljivaše večer njihova života. Mirno i lagano tekli valovi života tim trim osobam, spojenim, slivenim dušom u dušu, i ništa nije davalo slutiti, da će jih što godj uzburkati; pa ipak nadodje nešto, što pomuti te čiste valove.

Od Mavra dolazili s početka listovi puni čara i poezije, svježi i mirisavi, poput kitica cvieća, na kojem još titra jutarnja rosa. Tako se piše u toj sretnoj dobi, koja toli brzo izčezava. U siedoj dobi, gdje vam se je život već nagnuo na zapad, jeste li našli koje listove iz vaše mladosti, sahranjene u starom obiteljskom ormaru? Jeste li, čitajući jih, vidjeli kroz rosne svoje oči sliku sretnih svojih godinaca? Sjetivši se sadanjeg stanja svoga srca, jeste li se zapitali, da li je zaista iz istoga vrela, koje ima sada do mala da presahne, moglo izvirati sve to razkošno blago, zanos i vjera, nježnost, ljubkost i kriepost, oduševljenje i ljubav? Takove je listove pisao Mavro u dvadesetoj svojoj godini.

Stoga bijaše dan, kad bi došao listonoša, blagdan za Valtravers. Čim bi u najvećoj daljini Mandica opazila seoskoga listonošu, trčala mu u susret te se slavodobitno vratila u grad. Obično čitala ona glasno listove svoga sestrića. Kad je našla u kojem listu svoje ime, što se ne sbivaše uviek, mogli ste vidjeti, kako joj se uzbibala grud, i kako joj je sitno, skoro neprimjetljivo rumenilo posulo za čas alabastrovo lice. Ne bijaše li spomena o sestrični, što se često sbivaše, ne činjaše se

ona iznenadjenom ni raztuženom, tek što se moglo zamjetiti, da je onog dana bila ozbiljnija i tišja. Ti listovi uztitrali svaku žilicu staromu dobromu vitezu, koji je mogao ovako, kroz zanos strastvene ljubavi, pratiti razvoj darovitog i živahnog duha svoga sina. S druge strane pisali mu opet neki stari prijatelji, koje je imao u Parizu, te hvalili njegova sina i pričali čudesa o njemu. Sve bijaše dakle u najboljem stauju; već su mislili na radost, koju će uživati, kad se vrati njihov dragi Mavro.

Al eto, nakon jedne godine bivali listovi našeg mladog prijatelja sve riedji i sve kraći, i sve manje nježni. Nejasnost i nesavez misli i sbijen sadržaj tih listova bijaše očitim dokazom, da se je sbio prevrat i u duševnom i u fizičnom životu njegovu. Mala naša kolonija zadubila se s početka u tihu sjetu, a napokon uzruja se ozbiljno i stade se tužiti i jadikovati. Na blage prigovore, što su jih pisali Mavru, odgovorao on tek izvinjivanjem, ne priznajuć se pravo ni krivim ni pravim. Vrieme, opredieljeno za njegov boravak u Parizu, izteklo već davno; al Mavro nije se pokazao još ni najmanje voljnim, da ostavi Pariz te ode na put, bud u Njemačku, bud u Italiju. Kad bi ga vitez ponukao na to, ne odgovori Mavro s početka ništa, a napokon, kad ga je otac neprestano silio na to, odgovori on otcu ponešto silovitim načinom, tako da se je moglo jasno razabrati, da mu je već nesnosnom postala uzda, na kojoj ga hoće otac da drži. Pisali li naši starci još koji put u Pariz, to su se samo tužili i žalili, što ne vide Mavra, kao nekoč. Napokon pogodi u stari čestiti dvorac nekoliko bomba, u slici mjenica, te prestravi i staro i mlado.

Sve to nije se sbilo u jedan tjedan, ni u jedan mjesec. Ipak je trebalo manje od tri godine, da dodje do toga, do čega smo evo mi došli.

Nu to ne bijaše još sve. Da su uz razne izlike, kojimi je Mavro još nastojao prikriti svoje zablude, ostale još kakve iluzije staromu vitezu o ponašanju njegova sina, bile bi mu jih sigurno razpršile dobre dušice, od kojih sve vrvi po ladanju. Buduć bijaše stari vitez podpuno plemenit čovjek, u najlepšem značenju ove rieči, koja je postala toli obćenitom, odkad je predmet postao toli riedkim, buduć dakle bijaše on plemenit, pristupan svima, odlična duha, plemenita srca, čelik značaja, to je on naravno imao mnogo neprijatelja u pokrajini, ne medju seljaci, koji ga ljubljahu, nego, na primjer, u susjednom gradu, gdje mu neki činovnici i advokati, dangube, korifeji liberalizma i smeće provincije, ne mogahu nikako oprostiti, što se je vratio na svoja imanja te ondje dapače umio steći ljubav seljaka. A cieli grad znadjaše već davno, kako živi mladi Valtravers u Parizu: Provincija bo je dobra majka te ne napušta rado svojih odsutnih sinova; ona jih prati kroz život požudnim, zviedljivim i ljubomornim okom, te je uviek spremna, da utuče one, koji su pali, da se osveti onim, koji su se digli. U obće, hoćete li da probudite stravu i očajanje u onom kraju provincije, gdje ste se rodili ili odrasli, dajte dodjite, uzdignute glave i ravnim putem, do časti ili do imetka. Hoćete li, rasuprot, razveseliti svoje sugradjane u provinciji, tad zabludite na krive puteve, da vas oni mogu oplakivati. A kad vas ti vaši sugradjani oplakuju, to znači, da jih želja nagoni na smieh.

Tako je postao Mavro za kratko vrieme predmetom javnoga škandala i unutarnjeg zadovoljstva u susjednom

gradu. Krijući se izdajnički plaštem sućuti i milosrdja, radovala se mržnja od sveg srca. Ne poštediše viteza ni prijateljskimi viestmi ni izrazi svoje duboke sućuti, hinjene dakako; anonimni listovi učiniše ostalo.

Markizica gutaše svoje suze; vitez propadaše na očigled. Već davno izčeznula je svaka sreća izpod krova naših starih prijatelja. Mandica išla od jednoga do drugoga kao angjeo tješitelj. Ona branjaše Mavra te govoraše o skorom povratku miloga nadobudnoga djeteta. Nu vidjelo se dobro, da je stari vitez smrtno ranjen u srce, jer je najprije počeo zanemarivati svoju rezbarsku umjetnost, a napokon ju je posve napustio. Nije mario za ništa više, tek Mandica umjela je gdje kad razvedrit mu malko čelo i domamit mu na usta bliedi posmjeh. Kad kad rekao joj on: „Valja ipak, da se probrinem za tvoju sudbinu, prije no umrem; jer, sudeći po pravcu, kojim je moj sin krenuo u svietu i životu, neće on bditi nad tobom, čim mene ne bude više“. — „Ajte, ajte, molim vas; ne uznemirujte si duše takovimi misli. Ja ne trebam nego da vas ljubim, i meni neće ništa trebati, kad vas ne bude više. Ta eto, dosta sam velika, da se sama brinem za sebe. U mene ima dosta odvažnosti, hvala Bogu, i što ste vi učinili, vi i gospodja markizica, u našoj Njemačkoj, to ću ja učiniti u vašoj Francezkoj. Ja ću raditi, zašto ne?“ I starac se smješio na to, kimajuć lagano glavom.

Jednog dana preduze si djevojka, da piše sama, potajno, svomu sestriću. Taj list mora da je bio divan, al Mavro ne odgovori na nj. Vitez sàm nije ništa više pisao, te je, u zadnje vrieme, jedva dozvolio, da se pred njim govori o njegovu sinu. Kad je napokon sve više

venuo te oćutio, da mu se približaje konac, odluči se on ipak, da mu piše još jedan put, da pusti iz duše svoje posljednji krik ljubavi i očajanja.

Odgovor nije dugo došao; čekali na nj tri mjeseca i napokon ga dočekali. Mavro bijaše odsutan iz Pariza, na putu skoro godinu dana, ne zna se kuda ni u čijem družtvu, te je tako tek nakon povratka svoga u Pariz mogao primiti posljednji glas svoga otca. Hvala budi Bogu, taj mladić vratio se k boljim svojim osjećajem, taj list svjedočio je to. U njem si mogao oćutiti svu nesreću propale duše, koja skrajnje sile svoje ulaže u to, da se pridigne. On je grlio koljena svomu staromu prijatelju, posuo suzami i cjelovi ruke markizici, počastio dapače i Mandicu izljevi svoga kajanja. Tražo je tek nekoliko tjedana, da ga pričekaju, da se konačno rieši svih veriga, sto ga vezale na opaki sviet. U nekoliko tjedana on će otići iz Pariza te reći za sve viekove sbogom svietu, koji ga je zaveo na krive puteve. Skršen od silne bure, vratit će se on u luku mira, da je više ne ostavi. — „Otčinska kućo! Vratit ću se dakle u te, u to sladko gnjezdo moje mladosti! Mili drugovi mojih mladih ljeta, do mala ću vas dakle pritisnuti na svoju grud! I vas, draga moja sestrično, koja ste sad već sigurno narasla i postala krasnom!“ — Oduševljen timi živimi slikami, on je našao za čas u svojoj mašti dražest i svježost svoje mladosti. Ali žalibože, kad je taj list došao u grad, bijaše otac već dvadesetčetiri sata mrtav. Preminuo je u predvečerje, pokraj prozora, kamo su pomakli njegov fotelj, medju Mandicom i markizicom, koje su mu držale svake po jednu ruku.

Na sàm dan sprovoda, nakon što je zemlja pokrila sve što je ostalo na zemlji od toga izvrstnoga čovjeka,

kojega je slučaj učinio plemićem i koga je čovjekom učinila radnja i siromaštvo, odvede markizica Mandicu k sebi, koja je eto po drugi put postala siroticom.

„— Diete moje, reče joj ona, tvoje djelo nije jošte završeno. Ti mi moraš pomagati, da umrem i da mi zaklopiš oči.“

I one se bacile u naručaj jedna drugoj te ostale dugo zagrljene.

„— Ah, klikne markizica, kad si mi vratila moju kćerku, valja svakako, da ti budem majkom!“

Od toga dana živjela Mandica u gradu de Fresnes. Nedjelju dana prije no je umro, uručio je vitez markizici oporuku, kojom ostavlja svojoj nećakinji Mandici dobro du Coudray, vriedno kakovih osamdeset do sto tisuća franaka. Ta oporuka bijaše pisana nježno i ljubezno; sva divna plemenština srca pokojnog viteza bijaše tuj izražena u nekoliko redaka. Kad joj je markizica, da uvjeri Mandicu o sigurnosti njezine budućnosti, povjerila taj dragocieni zalog ljubavi ujaka joj, pritisne ga ona, iz čiste zahvalnosti prema pokojniku, na svoja usta i na svoje srce, a za tim ga podere te spravi komadiće papira u svoju grud.

„— Ah, kćerko moja, što si to učinila?“ zapita ju markizica, prestravljena na oko, al u istinu obradovana.

„— Što, vi me to pitate, plemenita dušo?“ odgovori smješeći se Mandica. „Ja ne znam ništa o životu Mavrovu, al slutim, da će on trebati sav svoj imetak, pa bi bila slaba hvala otcu za sva dobročinstva, da lišim sina ma kojeg diela njegove baštine. Vjerujte, prijateljice moja, da je dobro, sto sam učinila. Vi ne biste sigurno drugčije radila na mome mjestu.“

„— Ali, ubogo diete, ta ti neimaš ništa. Ne bih ti savjetovala, da se nadaš kakovu veledušju od strane Mavrove. Čim ja odem na drugi sviet, a na to neću dugo čekati, što će biti iz tebe, diete moje?“

„— To, što s čovjekom, koji ne ima ništa do svoje odvažnosti i do svoje dobre volje. Niesam li, hvala vašem trudu, isto tako bogata, kao što bijaste vi, kad ste došla u Nuernberg? Nadam se, da Bog, koji vas nije napustio, neće ni mene ostaviti, pa da ću si sagraditi gnjezdo, kao što ste vi to učinila.“

„— Pa dobro! Ti si odvažna djevojka, tako dobra, kao što liepa“, doda markizica, te uhvati iznenada svojima bliedima i mršavima rukama glavu Mandičinu i stade joj cjelivati čelo i kosu.

Izčekivahu od dana do dana Mavra, koga viest ob otčevoj smrti ošinu poput munje. Tjedni, mjeseci protekoše, a Mavro ne dodje. Domala začulo se, da je poslao svoju punomoć, kojom da se urede odnošaji otčinske mu baštine. Umah s početka pisao je on Mandici list, ne baš odviše nježan, al ipak pristojan, gdje joj je, bez oduševljenja i bez zlovolje, ponudio dosta liep dio svoje baštine, i to upravo ono dobro, du Coudray, kojega se je ona toli velenušno odrekla, tako, da joj je sad Mavro ponudio ono isto, što mu je ona već poklonila. Djevojka odgovori jednostavno, da ona ne treba a ma baš ništa, buduć je našla utočište u gospodje markizice. Mladić nije silio. Nu što se sbilo s dobrimi njegovimi odlukami? Usljed štovanja i grižnje savjesti, nije se valjda usudio toli rano pogledati grob, što ga je po svom vlastitom sudu sam izkopao za svoga otca. Markizica i Mandicica umjele su shvatiti to ponašanje,

ne dvojeći, da će se kašnje vratiti krušen i pokajan u Valtravers.

Dok su se dobre duše u Fresnesu tješile tom posljednjom nadom, gomilali se u susjedstvu dugovi na teret liepog posjeda Valtraverskoga. Kad je minula jedna godina od prilike poslije smrti viteževe, razširi se glas u okolici, da će se imanje Valtravers zajedno s gradom prodati na javnoj dražbi. Markizica i Mandica ne htjedoše naprosto vjerovati toga te odbiše taj glas kao klevetu, kao što su to već često učinile, kad je trebalo braniti Mavra proti zlim glasovom u okolici. Jednog dana medjutim, kad se šetahu zajedno šumom, čavrljajući ob okrutnom al ipak milom mladiću u daljini, jer sve i odsudjući ga, ne mogahu ipak na ino no ljubiti ga, opaziže one kroz rešetke parka dobar broj služinčadi i seljaka, skupljenih na stubah perrona, gdje razgovaraju uzrujano medjusobno te prestravljeni gledaju jedan drugoga. Nešto iz slutnje, a nešto opet iz zviedljivosti, podju obje prema gradu, kamo su, u ostalom, često hodočastile.

„— Ah, gospodjo markizice! Ah, gospodjice Mandice!“ kliknuše svi zajedno, opaziv jih. „Ah, kakva velika nesreća nas je snašla! Grom udario u nas, mi smo svi propali!“

„— Što je, djeco moja? Što se je sbilo? Što vam je?“ zapita gospodja markizica.

„— Eto, eto! gospodjo markizice! što mora da misli na nebu naš dobri gospodar, g. vitez?“

I uzrujano pokazaše rukom na vrata i na pročelje grada, okaljana ogromnimi oglasi sa službenim pečatom. — Više ne bijaše dvojbe: to bijahu oglasi dražbe.

Mandica poniknu glavom i dvie tihe suze potekoše joj niz lice. Sve do sada nije ona mnogo razumjela, što to sve znači, što se govori o neurednu životu i o zabludah Mavrovih. I u dubini duše svoje ona ga držala uviek nevinim. Al sada joj sva njezina plemenita čuvstva podviknula, da je taj mladić izgubljen. Markizici pako udari sva krv od razgnjevljenog srca u glavu, od srca, koje nije još ohladnjelo, već bilo uviek još mlado i vruće.

„— Ne, djeco moja, ne, klikne ona odlučno, dok ja živim, to imanje neće postati plienom vukova te crne lihvarske čete. Ja neću dozvoliti, da tu veliku radost uživaju ti ludi i opaki ljudi. Utješite se, dragi moji! Vi ćete ostati, kako ste bili dosele, vi na zakupnom zemljištu, gdje ste se rodili, a vi opet u ovoj kući, gdje ste se rodili, gdje ste odrasli. Ništa se neće promieniti u vašem životu. Uzdajte se u moju rieč te ajte brzo, da utješite svoju djecu.“

I na to, bez oklievanja, pošalje ona po svog bilježnika, te mu uruči dobar broj svojih vriednostnih papira, veći dio svoje pri̇štednje, u svrhu, da na dan dražbe nadbije sve druge kupce. Markizica probudi se tako liepog jednog jutra kao zakonita vlastnica imanja i grada Valtraverskoga. Nu to ne promjeni ništa u njezinu životu, jer ona je živjela i nadalje u gradu Fresnes, gdje joj je kćerka umrla i gdje je ona htjela umrieti.

I to bijaše posljednji čin dobre i ljubljene markizice. Već odavna ćutila je ona, kako ju nježno al silno vuče k sebi nestrpljiva duša starog joj druga.

„— Što ćeš?“ govorila ona gdje kad Mandici, „mi se niesmo nikad razstavili. Da i ne govorim o markizu,

kojega niesi nikad ni poznala, ja bih prisegla, da je vitezu gore dosadno, što me ne vidi. Nije liepo od mene, što sam ga pustila tako dugo čekati. Nu, zadaje mi brigu tek to, što ću mu odgovoriti, kad me zapita za svoga sina.“ —

U večer prije svoje smrti, probudiv se iz duge nesvjestice, okrenu se gospodja markizica k Mandici, koja sjedjaše do kreveta, te joj reče: „Sanjala sam čudan san, koji ću ti izpripoviediti. Vidjela sam Mavra na dnu nekakva ponora. Ogavni gmazovi gmizli i siktali do njegovih nogu, i jadan mladić napinjao sve sile, da izmakne iz toga ponora. Htjedoh mu pohrliti u pomoć, al osjetih, gdje su mi noge prikovane na zemlju, te pružih tek nemoćne svoje ruke prema njemu; kad al na jedan put zapazih tebe, gdje dolaziš iz daljine, mirna i vedra lica. Došavši na rub ponora, odriešila si ti bielu vrpcu, što ti bijaše oko vrata, i dobacila ju smješeći se Mavru; on ju prihvati, i ti si ga izvukla iz ponora bez ikakva napora, posve nova, posve preobražena. Evo mog sna, što kažeš ti na to, kćerko moja?“

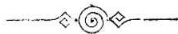
Bliedi tračak munu preko ustiju Mandičinih, al ona ne odgovori ništa, već se duboko zamisli. Markizica umre sutra dan, il bolje, ona ugasnu u naručju mlade djevojke, tako joj se blago, uz sladak posmjeh, preseli duša na drugi sviet.

„— Mila moja“, reče ona dosta veselo nekoliko sati prije svoje smrti, „ja te niesam zaboravila u svojoj oporuci. Pošto voliš miniaturno slikarstvo, ostavila sam ti svoje boje i svoje kistove. Gledaj, da si time nadješ muža.“

I zbilja, čim se je otvorila oporuka, uvjeri se Mandica, da je Markizica rekla istinu; tek što je toj maloj

baštini dodala markizica i imanje Valtravers zajedno s gradom, ostavivši još liepi dio svoga imetka naravnim svojim baštinikom, koji, u ostalom, niesu toga ni trebali.

Tako se dogodi, da se je ta mlada i liepa djevojka mogla vratiti kao samovlastna gospodarica u kuću, u koju bijaše došla, za jedne jesenske večeri, prije pet godina, kao sirotica s malim svojim zamotkom u ruci.

V

Manje opojena slašću, nego li bi čovjek mogao suditi po novom joj položaju, vrati se Mandica pobožno u taj grad, gdje ju sva služinčad, koja ju je vidjela odrasti te ju ljubila, primi poput mlade kraljice. Ona življela tuj kao što nekoč, čedno, ne iztićuć se ničim, brineći se jedino za ljude, koju su bili povjereni njezinoj brizi. Njezina vlast pokazivala se tek mnogobrojnimi dobročinstvi, što jih je sipala oko sebe; bez toga bio bi težko tko pogodio, da je ona postala bogatom, već bi ju svatko mogao držati za čednu siroticu, kakvu je primio u svoju kuću stari vitez. Umah s početka izjavi ona, da hoće, da se ne promieni ništa od staroga života a gradu, i da se radi sve po običaju pokojnoga dobroga viteza, baš tako, kao da on nije umro, već kao da se može svaki čas vratiti u grad. Za sebe nije htjela uzeti druge sobe, do one, gdje su joj protekli posljednji dani djetinjstva i prve godine mladosti. Kad bi došli tražiti od nje odluku o kojoj ozbiljnijoj stvari, ona se uviek posavjetovala sa svojimi ljudmi, da čuje od njih, što bi u sličnom slučaju učinio gospodin vitez. Htjela li je koga savjetovati ili ukoriti (to posljednje dogadjalo se vrlo riedko), započimala bi uviek ovom od prilike frazom: „— Ja mislim, da bi evo ovo učinio vaš dobar gospodar,

gospodin vitez.“ Opetovala često, da je najbolji način, častiti uspomenu onih, koje smo ljubili, da ništa ne radimo, što bi jih moglo raztužiti, i da se pitamo, prije nego što uradimo, što bi oni o tome mislili, da su još živi. Napokon, o Mavru govorila ona uviek s najvećim štovanjem, kao o mladom kralju, kojega kraljevstvom ona upravlja za njegove malodobnosti. Ona bijaše manje kraljica no vladarica.

Čim se je okolicom raznjeo glas o njezinoj sreći, pojaviše se brzo prosci. Valtravers postade na to Mekom il svetim grobom, kamo su revno hodočastili svi pobožni neženje u departementu. Kroz nekoliko mjeseci moglo se vidjeti dugi red tih hodočastnika, putujučih u sveto mjesto, da se ondje poklone svojoj božici. Kukavni šljivari, propali plemići, sinovi imućnih obitelji, neženje mladi i stari, jedan na spletenih svojih kolicah, drugi boga mi na mršavih svojih krakovih, treći na staru kljusetu; svi ti hrlili od svih strana svieta u Valtravers, da ondje izmole svoj otčenaš. Premda bijaše triezna i razborita, ipak bijaše u Mandice zdrave i iskrene radosti, koja izvire naravno iz čiste savjesti, iz nevina i otvorena srca i zdrava duha. Ona odgovarala tim vjernikom, da je to zaista liep prizor, što je jadna sirotica postala najedan put predmetom toli čistoga obožavanja, toli nesebične pažnje. Ona je doduše čula u Njemačkoj, da je francezka domovina pobožnih ljudi i plemenitih srdaca, nu da nije nikad ni slutila, da se u Francezkoj toliko ljubavi i pažnje posvećuje nesreći. Ganuta do suza, ona je samo žalila, što se osjeća dosta sretnom u nizkom svom položaju, a da ne želi zamieniti tog položaja s riedkom čašću, koju su joj ponudili. Tako odpravila je ona jednog za drugim sve te vjernike i pobožnike.

U ostalom, Mandica odgovarala je uviek ozbiljno, baš u tom smislu, kad godj bi ju vitez i markizica nagovarali, da se uda. Ta djevojka odlučila je, da se ne udaje. Što je to učinila, ja joj ne zamjeram, jer ja niesam nikad shvaćao, što se to prišiva smješna starim djevicam. Ne čini li se stoga, da je suprug roba, bez koje se ne može živjeti, i da se djevojka u isti mah izvrgava pogibelji, da ne nadje nijednoga? Težko da ima ružna il uboga djevojka, koja ne bi našla nijednoga na svom putu; ali ja cienim djevojku, koja voli ostarjeti u samoći, nego li privoljeti, da se sveže s čovjekom, s kojim je ne veže ni duh ni srce.

Lišiv se tih nametnika, življaše Mandica i nadalje mirno a svojoj samoći, upotrebljujući cielo svoje vrieme na brige za malo svoje carstvo, na dobročinstva i na njegovanje umjetnosti. Iz biblioteke svoga ujaka izvadila je ona nekoliko dobrih starih knjiga, koje su nadopunile njezinu naobrazbu i oplemenile joj duh. U smješećoj se svojoj ozbiljnosti, u tihoj svojoj i vedroj ljepoti, prikazivaše ona u dvadeset jednoj godini u svojoj osobi ujedno i umiljatu dražest i razbor, i zdrav razum i poeziju, poput cvieća, koje siše sok iz zemlje korenjem svojih stapka, i koje pije u isto doba u svojoj mirisavoj čaškici nebesku rosicu. Bijaše i pobožna, i svake nedjelje išla na misu u Neuvy-les-Bois. Pohadjaše drage volje to kukavno selo, koje ju je vidjelo u toli nevoljnu stanju, i gdje imadjaše ona sada svoje siromahe i svoje sirote, što ju blagoslivljahu. Izišavši iz crkve, riedko je kada zaboravila posjetiti dobru zakupnicu, koja joj je nekoč toli ljubezno ponudila, da pokuša mlieko njezinih krava. Al Petrice ne mogaše nikako ukrotiti. Budi, da ga je u njezinu prisutstvu stala savjest grizti, bud da se bojao,

da ne zahtjeva natrag onaj novac, što ga je tako dobro zaslužio, taj je tepac odmah pobjegao, čim bi ju samo zapazio.

Čim su se tužni utisci, koje smrt uviek ostavlja iza sebe, malo utišali u Mandičinoj duši, čim je vrieme pretvorilo u smješeće se sjene utvore njezinih boli, ta bi se djevojka mogla smatrati sretnom, da je nije u njezinoj sreći vječno uznemirivala jedna misao. Što radi Mavro? Što se je sbilo s njim? Poslije smrti svoga otca dao je dokaza, da žive tek svojim sve to neurednijim i razkalašenijim životom, o kojem glas i do nje dopiraše. Prije nego je zaposjela Valtravers, Mandica mu je pisala, da mu se izpriča za svoj netom stečeni imetak; učinila je to, potaknuta nekom nježnom obzirnošću, koju će uzvišeniji duhovi bez muke shvatiti, al koje srednji duhovi ne bi mogli nikad razumjeti. Taj list, koji je morao on da prinese pun štovanja ustima, nije li već izgubio svaki osjećaj za kriepost, taj list ostade bez odgovora. Pa ipak, uzprkos tolikim razlogom, da ga izbaci iz svog srca, ma što on činio, i ma što se o njemu govorilo, Mandica mislila još uviek, puna nemira i straha, na tog nesretnoga mladića; ona si ga predstavljaše u svojoj misli uviek takova, kakov je bio one jesenske večeri, kad joj je prvi put otvorio vrata gostoljubive svoje otčinske kuće. Ona bijaše onda tek djevojčica, ali, u toj dobi, u kojoj smo se mi mužkarci jedva oteli djetinjim igračkam, bog zna, što već klije u srcih djevojčica od petnajst godina. Djevojke ne imaju djetinjstva; i, ma kako mlada bila žena, neima supruga, koji bi si smio laskati, da je ubrao prvi miomiris njezine duše, — osim da ju je vidio roditi se i odrasti.

Bog, koji vidi, kako se alemkamen razvija u utrobi zemlje i kako se biser stvara na dnu oceana, Bog sam mogao je znati, što se sbivalo u srcu te djevojke nakon prvog susretaja s Mavrom. Mandica nije dugo htjela vjerovati, da je Mavro tako duboko pao, kako se kazivaše. Dugo i dugo branila ga je ona proti svim, dapače i proti njegovu otcu, koji bijaše toli milostiva srca, i proti dobroj markizici. Napokon, kad je vidjela, kako je sin prikratio dane života dobromu vitezu, i kako je djedovsko imanje prodano javno na dražbi, morala se i sama pokoriti istini; al taj mladić ipak joj je za to i nadalje ostao u misli, ostao i nadalje tajni roman života joj. Misao na njega još ju više prevlada, odkad je živjela u Valtraversu, gdje je na svaki korak nailazila na tragove njegove mladosti, koju je već onda poznavala toli vatrenu, al ipak još toli dražestnu u svojoj vatri. U sobi, u kojoj je nekoč stanovao, nije se ništa promienilo poslije njegova odlazka. Ona je znala probaviti u toj sobi po mnogo sati, gdje kad tužnih, gdje kad opet veselih i sladkih. U parku sjedala ona pod stabla, koja je on zasadio. Kad je prolazila dvorištem, doletili lovački psi i lizali joj ruke. Stigla li je na obalu Vienne, vidjela preko živice konje, koje je on jašio i koji se sada mirni i slobodni pasli na razkošnoj livadi. Ciela šuma bijaše puna jedine njegove slike. On sàm izradio je cielo hrastovo pokućtvo u jedaćoj sobi. Nu to ne bijaše još sve. Bijaše u Valtraversu jedno dobro i čestito biće, koje nije nikada ostavilo grada, gdje se rodilo skoro u isti čas, kad i Mavro. Oboje sisalo je isto mlieko, što stvara, u francezkoj provinciji, uviek neku vrst bratstva. Vitez ljubio je tu djevojku, te ju dao donekle nao-

braziti; ona se umjela time nešto okoristiti i ostati kraj toga takova, kakova ju priroda stvorila, naime čista, radina, vesela, umiljata, iskrena; vanjština joj začaravala je oko svojim krepkim zdravljem, te sjećala iz daleka na Dorinu i Marinettu. Nije joj se moglo lako drugo što prigovoriti, osim što je gdje kad odviše bučno izlievala svoja čuvstva, od naravi pretjerana. To ne bijaše tek ljubav, što ju je ona gojila za svog brata po mlieku, već pravo obožavanje. Njoj se činjaše posve jednostavnim, što on troši svoj imetak po svojoj volji, te se čudjaše tek jednoj stvari: što se ljudi tomu čude. Da je zapalio svoj grad, u mjesto da ga je dao prodati, ona bi bez oklievanja izjavila, da je posve dobro učinio. Da je dao peći svoje zakupnike sebi na zabavu, ona bi to u najgorjem slučaju držala osobitim. Skoro jednako obljubila ona Mandicu, umah s početka. Čim je samo čula, da je došla u grad mala jedna Njemkinja, sirota, sestrična Mavrova, doleti ona, baci joj se u naručaj te ju skoro utopi u svojih suzah. Bijaše liepa, osobito liepa gledati, kad su se sluge il zakupnici usudili pred njom podvojiti o Mavrovih kriepostih. Udarac simo, pljuska tamo, to joj nebijaše preskupo, ta ona imadjaše kriepku ruku, te se i najsmjeliji niesu usudili dirati u nju. Mandica uživaše, razgovarajući s njome. Kakov čar tjerao ju na to? Toga nam ne treba ni reći. Buduć Uršula, — tako se zvaše ta Mavrova sestra po mlieku, — ne poznavaše veće sreće, no razgovarati o mladom svom gospodaru, slagahu se one, da ne možeš bolje. Jedva je prošao dan, što je ne bi Mandica dala zvati. Čim su jedan put sjedile kraj prozora, jedna vezući, druga krpajući, došla je brzo rieč na Mavra. Uršula pripoviedala

najprije o prvih godinah njegove mladosti. Bijaše to uviek isto, al jedna se nije utrudila, opetovati to neprestance, a druga se nije umorila, slušajući ju. Sljedeći tečaj uspomena, došlo se neopazice na sadašnjost. Uršula predstavljaše svog brata po mlieku kao pravo nevino janješce te proricaše skori mu povratak. Mandica kimala glavom. Al ipak Coudray ne bijaše još prodano, Mavro nije dakle još rekao posljednji sbogom svom rodnom kraju.

Al napokon izčeznu i ta posljednja nada. Jednog se dana raznese glas, da se imanje Coudray ima prodati; i kako jedna nesreća ne dolazi nikad sama, smuti i uzruja cielu našu malu naselbinu nepredvidjen jedan dogodjaj. Jedan čovjek od oblasti dodje javiti Mandici, da je jedan nećak gospodje de Fresnes, kojega su držali već odavna mrtvim, uzkrsnuo iznenada i napao oporuku svoje tetke, te da tim danom započimlje parnica.

Neko vrieme poslje toga šetala Mandica u večer svojim parkom. Koracala lagano, sama, zamišljena, tužna. Premda ne bijaše moguće predvidjeti, kako će se svršiti pravda, premda su joj neugodne bile brige, koje ovake prilike sa sobom donose, ipak ne bijaše to strah za njezin imetak, što ju toli silno uzrujavaše. U prvi mah pomislila je ona, da izadje ponosne glave iz grada; pa odlučila li se je, da brani svoja prava, učinila je to tek iz štovanja prema uspomeni svojih dobročinaca. Sada, ma što ju stiglo, čini ona svoju dužnost, ne brineći se za ništa drugo. Što joj stalo u ostalom i za taj dvor, u koji se Mavro neće nikad više vratiti? Ta ona ga je uviek smatrala tek vlastničtvom Mavrovim; kroz tri malo ne godine bijaše to sanak njezina života i radost njezine

*

duše, što je mislila, da će doći dan, kad će se vratiti to obožavano diete, te će ga ona opet smjestiti u dom njegovih djedova.

Al on, što je radio on za toga? Na zavoju jednog drvoreda opazi ga ona iznenada pred sobom. Bijaše to zaista on, bijaše to Mavro, al toli blied i toli promienjen, da bi ga čovjek držao za njegovu utvoru. U istinu, on bijaše tek sjena negdašnjega Mavra. Mandica htjede mu se, sva uzbudjena, baciti u naručaj, al u čas ohladi joj tu uzrujanost poput hladne plohe ledeno lice Mavrovo. Primjetiv, da je večer hladna, ponudi svojoj sestrični ruku, da ju povede u grad. On je koracao hladnim korakom, dočim se Mandica tresla na njegovoj ruci. Bez oklievanja pope se on na perron. Tek, kad je ušao u salon, i Mandica rekla: „Evo ovdje umro je vaš otac!“, klecnule mu noge, i on sakrio svoje lice rukama. „— Ah, evo tebe!“ reče on Uršuli, koja ga je gušila sa svojimi zagrljaji i cjelovi. Nakon nekoliko običnih komplimenata svojoj sestrični, izjavi on, da je htjeo, prije dalekog putovanja, s kojeg se ne nada vratit ikad više, još posljednji put vidjeti kuću svoga otca i reći sbogom svemu, što je nekoč ljubio. Nakon jednog sata ode on u svoju sobu, jer ga djevojka zamolila, da si ne traži drugog prenoćišta.

„— Ah, nesretniče, nesretniče!“ uzlikne onda Mandica, te stade jecati, dočim joj potoci suza tekli niz lice.

Što se pako Uršule tiče, ona bijaše sva okamenjena.

Došavši Mavro u Valtravers, odlučio je ostati ondje tek nekoliko sati; on je htjeo umah otići i vratiti se u Pariz, da ondje uredi svoje stvari te se spremi na dugo putovanje, koje je spomenuo. Na molbu svoje sestrične

pristade on ipak na to, da ostane nekoliko dana uz nju. Za tih dana imala je Mandica prilike, da vidi, kako strašno bijaše propao taj mladić, još više srcem i duhom, nego li vanjštinom svojom. Vidjela ga je često, mrka, zlovoljna, porugljiva, i riedko dobra i ljubezna. Ipak se činjaše, da se brine za boljak svoje sestrične. Da zadovolji svojoj savjesti, pregledao je on jedne večeri sve spise u Mandičinoj parnici, te izjavio, — premda nije ni sam toga razumio —, da stvari dobro stoje, te da će ona sigurno dobiti parnicu.

„— Ma to se vas tiče, sestriću moj“, reče djevojka, smješeći se.

„— Kako, mene?“

„— Zar ne znate, da poslje smrti vašega otca ovo imanje nije promienilo svoga vlastnika?“

„— Bože moj, to vaše veledušje, sestrično moja, bilo bi ovdje posve u tutanj. Moram da vam kažem, da ja ne bi bio sretniji, nego što jesam, pa da imam sve gradove u Francezkoj!“

„— Vi ste dakle vrlo nesretan, sestriću moj?“ zapita ga djevojka glasom toli sjetnim i nježnim, da bi bila kamen umekšala.

„— Ja, sestrično? Ta ja sam nejsretniji čovjek na svietu!“

Sutradan začuje Mandica, da je Mavro otišao, a da nije ni sbogom rekao. Istina je, da joj je odmah pisao, čim je došao u Pariz, da joj se izpriča za nenadani svoj odlazak. Dva mjeseca kašnje pisao je on opet. Njegove priprave da su gotove, za petnajst dana on će napokon odputovati. Premda bijahu ti listovi na oko veseli i šaljivi, ipak je Mandica mogla iz njih pročitati,

u kako groznom stanju nalazi se duša njegova. Osobito posljednji list izrazivaše, kako ga je ostavila sva snaga i svaka nada. Prvi list raztuži Mandicu u dno duše, i drugi ju pako napuni strahom.

Za toga tekla je parnica sve dalje i dalje, i pobožni hodočastnici, koje je odbila Mandica, već se unapred radovali, kako su akcije okrenule na gorje po nju. Mandica jedina nije marila za to.

VI

Kako je rekao, bijaše se Mavro spremio na dugi, zaista dugi, dugi put, jer nijedan od onih ljudi, koji su pošli tim putem, nije se još vratio, te su u čas polazka i najneustrašiviji junaci osjetili, kako jim se stinula krv, kako jim se oledenilo srce, kako jim probliedilo čelo od straha. Mavro uredio je sve svoje odnošaje i spremio se posve na put; ne preostalo mu ništa ino, no ostaviti ovaj sviet te poći put drugoga svieta, koji je bolji od ovoga, kako uvjeravaju ljudi, i što se može vjerovati, a da se i ne zanaša suviše na dobrotu božju. Mavro došao je do toga laganim, al sigurnim korakom, ni sàm ne znajuć pravo, kako. Ta je poviest u ostalom toli poznata, toli obćenita, te su ju toliko puta izpripoviedili već ljudi rječitiji i vještiji od nas, da će biti dosta, orišemo li ju mi tek u glavnih crtah.

Evo, kakov vam je taj mladić: On ima najviše dvadeset godina. Stupa u sviet, što ga dosele vidio tek kroz naočale čarobnih snova, što jih je snivao u svojoj samoći, gdje je odrasao. Djetinstvo proteklo mu u otčinskoj kući, u tihoj, spokojnoj dolini. Priroda prigrlila ga na svoju grud. Bog ponamjestio oko njega tek plemenite duše i pobožne, uzvišene uzore. Evo ga, kako stupa napred, u dražestnoj pratnji svih sladkih svojih mladenačkih snova. Milina stoluje mu na čelu; iluzija prebiva

mu u srcu; poput razpupana cvieta pod kristalnimi kapljicami rose, čita se u zjenici oka njegova sva ljepota njegove duše. On vjeruje naivno, lako i rado, u sva čestita, plemenita čuvstva, u vječnu ljubav, koja živе i preko groba; vjeruje prisegam, što se izmienjuju za jasnih, vedrih noći. On teži samo za jednim, a to je ljubav. Al što ćemo? Dok se vi pitate, pod kojim mirisavim dahom probujati će i razpupat se to dragocieno cvieće, dok tražite Beatriču, koja bi imala dosta čiste ruke, da se usudi ubrati dražestni cvietak te djevičanske duše, već je, evo, sve to plienom opaka i izkvarena srca. Beatriče ne dolaze nikad u pravo vrieme, i kad se napokon pojavi angjeo, ne preostaje mu ino, no da pabirči ondje, gdje je već djavo plod ubrao.

To bijaše prvo izkustvo, što ga je Mavro stekao u svietu i životu. Nekoje žene — al ove su riedke — primile su od nebesa dar, da oplemene sve, čemu se približe: I sama bol, koja nam od njih dolazi, blagoslovljena je. Druge pako nasuprot, — a te su mnobrojnije —, imadu strašno svojstvo onih voda, koje okamenjuju sve, što jim dodje u krilo. Jao, ah, i tri put jao si ga mladiću, povjerljivu i lakovjernu, koji se je uhvatio u kobne čare, što no žalibože i odviše često okružuju te varave, pogubne stvorove! Mavro izgubio je tuj najbolji dio svoga bića; i, kako običavaju slabe al žarke duše zalaziti u sve ekstreme, on je proklinjao cieli sviet, izkopav se iz te nesreće. Ima li plemenitih srdaca, koja se osvježuju i pročišćuju istom krvlju svojih rana, to ima opet drugih, kojim te rane ogorčuju, truju dušu, i napokon ju posve pokvare. Mavro nije umio u svojem ogorčenju ništa boljega učiniti, no uteći se toj posprdnoj i porugljivoj vrsti filozofiranja, koja se sastoji u tome, da se izsmjehava sva čuvstva, koja se zovu pretjeranimi, te da se smatra pustimi tlapnjami sve, što godj ne spada u krug materijalnih uživanja; surova ta filozofija bijaše nekoč vlastitost sluga, u komedijah služili se njome Frontini i Gros-Renéi, a u današnje doba palo na um nekim prosvietljenim duhovom, da stvore od nje nauku zdrava razuma, teoriju dobra ukusa i elegancije. Te izrodjene duše ne imaju drugoga posla, no da ponizuju i u blato bacaju sve, što uzvisuje čovječju narav, držeći, da su rieči zanos i poezija, heroizam i ljubav, domovina i sloboda stvorene tek za zabavu plitkoumne svjetine. Mavro postade u brzo revnim učenikom tog porugljivog skepticizma. Čim je čovjek jedan put zašao na tu strminu, tad ide brzo dalje. S početka uvjerava lako sàm sebe, da to nije no šala, no igra, i zaista, kroz dulje vremena, to je tek šala, igra. Ma što se govorilo, da se dokaže protivno, ipak ostaju u duši ti osjećaji, koji se u ostalom toli jeftino prodavaju. Čovjek znade, da će kod sgode opet naći te osjećaje, i da mu na prvi malo ozbiljniji poziv nijedan od njih neće odreći svoje službe. Čovjek se zanaša na to, te ni ne opaža, da mu uz to objestno hvastanje opačine, pod tom koprenom nevjerja, propada sve više i više smisao za moral; i tako se dogodi, da jednog liepog jutra opazi čovjek, da su uz tu šalu i uz to podrugivanje oni dobri osjećaji, na koje je računao kao na vojsku u pričuvi, izselili se iz njegove duše, uzevši sa sobom svu svoju prtljagu. Tako se sbiva, da čovjek, koji je u početku bio bolji, nego li se je htjeo pokazivati, napokon postane tako opakim, kakovim se je prije pričinjao.

Mavro obraćao se još kad i kad prema Valtraversu; al već ga je suviše okova vezalo i pritiskalo sa svijuh

strana. Čim je čovjek jedan put zabludio u gusto šikarje života, nije mu lako opet izaći. Listovi otčevi uzrujavali ga, ljutili ga dapače. Na prikore markizičine, premda bijahu nježni, upravo materinski, znao se on nasmijati ili skočiti kao ranjen lav. Tada bijaše silno u modi, kod blagoslovljene mladeži, da se osobito slabo cieni ono, što bijaše u tolikom štovanju kod starih Lacedemonaca. Restauracija primicaše se kraju. Približila se ta socijalna kriza, koja je imala da promieni družtvu lice, i u koliko ja znam, nikad se nije toliko preziralo svako pravilo i zaziralo od svakog štovanja, koliko u ovo doba. Ne znajuć ni sam, okužio se i Mavro tim prevratnim duhom, koji se nalazio u zraku, i taj duh uhvatio se njega tim laglje i tim jače, što je on od naravi bio vruće krvi i vatrene ćudi. Oh kolike li razlike izmedju ovog okuženog mladića, i onoga, kojega nekoč poznavasmo, puna milja i iluzija, ljubezna, dražestna, dobra za sve: Te poetičke i slabe duše baš su kao liepe čaše, koje nam godi primit u ruku, dok su ciele, al čim se polupaju ili odlome, tada režu.

Medjutim nije Mavro radio ništa, no obijao parižke pločnike, trošio što je imao, te uzgajao svoj duh baš toliko, koliko je trebalo, da se ne bi činilo, da je sinoć došao iz Konga. Velika srca, kad zadobe težkih rana, zavuku se u samoću, da ondje u miru i pokoju izlieče svoje rane il preminu; nasuprot tomu bacio se Mavro naglavce u opasnu struju, u poguban vir svakakvih običnih, prostih, nemoralnih zabava. Kako je smalaksao duhom i kako ga je izjedala dosada, što sliedi uviek iza bura, uzvitlanih ljudskimi strastmi, propadao je Mavro sve dublje i dublje. Čudan je to način, da se izlieče duševne rane, kad jih se ide izpirati muljem, blatom

nečista potoka! Žaliti ga moramo, svakog mladića, koji ne zna cieniti svoje boli; sramoteć tu bol, on pokazuje, da nije vriedan, biti sretnim. Kako bijaše naš mladić liep, plemenit i darovit, on si je u brzo stekao ime u tom sumnjivom družtvu, u koje se sklonulo čudoredje Regencije, al svakako bez elegancije u ponašanju i bez čara u načinu života. Govorilo se tuj o svojih konjih, o svojih dugovih i o svojih ljubovnih uspjesih na ulici. Propadajuć sve dublje i dublje, nadje se on napokon pred razuzdanošću; zaviriv toj nemani bez straha u oči, baci joj, da proguta, i ono malo, što mu je još preostalo od mladosti.

Usred tog neurednog života zateče ga posljednji otčev list. Taj list bijaše liep i ganutljiv, bez izprazna gnjeva, bez suvišna dokazivanja i prekoravanja. Čitajuć taj list, osjeti Mavro, kako mu se budi savjest. kako mu se bude svi dobri osjećaji. Na taj glas, toli mio i svet, udari on u suze, u jecanje, i ljubav uskrsne iz tog srca, koje bijaše tako dugo tiho i zatvoreno. On odluči otići, on se spremi već na put, iztrgav se iz nesretnih svojih okova, kad al začuje, da mu je otac umro. Mladi i puni života, mi i prečesto zaboravljamo, da su dani našega otca odbrojeni; mi odgadjamo od mjeseca do mjeseca, da naknadimo otcu njegovu ljubav, i tako skoro uviek na otčev grob donosimo svoje suze i djetinju svoju ljubav.

Mavra prestravi to posve; uhvati ga vrućica i delirij. Pod izlikom, da ga tješe, njegovi prijatelji, il bolje da kažemo, njegovi drugovi u razuzdanu životu, vrzli se oko njegove postelje toli mnogo, da ga je ta sgoda. koja ga je imala posve odkinuti od toga družtva, još čvršće privezala uza nj. Što da ide u ostalom tražiti u Valtravers? Nakon bezuspješnih pokušaja, da plovi uz

struju, u kojoj se je nalazio, i da ju svlada, držao je lagodnijim, da plovi niz nju te da se posvema prepusti blatnim njezinim valovom. I zaista, težko je ploviti uz tu struju, niz koju se tako lahko plovi; bit će to za to, što ponor, do kojega vodi ta struja, ima čudnih čara, kojih ne poznaju duše, što su uviek plovile tek čistimi i tihimi vodami. Medjutim stala ga zbilja sve više uznemirivati, sve mu se više groziti. Neprilike sve više rasle pokraj njega, jer neurednost u životu srca vodi ravno do svih drugih neurednosti. Da ublaži hydru dugova te izpuni ponor, što mu se otvorio pred nogama, morade Mavro na dražbi prodati grad, u kom se rodio, i dobro svojih djedova. U kratko, on je, i neosjetiv, zagrezo medju te plemenite propalice, što jih se sijaset vidi u Parizu, koji su bez djedovskog imanja, bez službe, bez položaja, koji igraju u veliko, živu na veliko, koji svojim imetkom, za koji se ne zna, odkuda iztiče, uništuju poštene ljude, koje mrze, i koji jim, hvala Bogu, vraćaju milo za drago.

Ma što činio čovjek da tomu izbjegne, ipak kucne sigurno jedan put čas, gdje sudbina, taj neumoljivi vjerovnik, pokuca na naša vrata, s knjigom uspomena u ruci. Kad se ona prikaže, zaman htjeo bi čovjek zaigrati s njom prizor Don Juana s Dimanche-om (Nedjeljom); čovjek mora se pokoriti, htjeo, nehtjeo, te umah urediti s njome svoje račune. Reklo se, i često se opetovalo, da je čovjek igračka slučaja. Ja, od svoje strane, ne poznajem tvrdje ni nepokolebivije logike, nego što je život ljudski. Sve se tuj veže jedno uz drugo, kao karike u željezna lanca; za onoga, koji umije razabrati premise te strpljivo izgledati zaključak, zaista je to najkrući syllogizam. Tako i kod Mavra, što je moralo doći,

nadodje: Odsudni časak zateče ga zatjerana u škripac, iz kojega ne bijaše drugoga izlaza no — samoubojstvo.

Bijaše to duša izkvarena, al nipošta opaka. I u najvećoj njegovoj neurednosti mogao si naći biljeg njegovog plemena i trag prirodjenoj mu duševnoj veličini, dašto vrlo slab i izkrivljen. U to družtvo, gdje se siromaštvo uzgoja šepiri sred razkošna pokućtva, u tu rulju novopečenih plemića i bogataša, gdje no si mogao vidjeti, kao u „Précieuses ridicules“*), lakaje, gdje igraju uloga markiza, donese taj mladić, — barem on —, elegantno i vitežko ponašanje, pustolovan i ponosan duh. U tamnu, crnu noć, u koju bijaše zabludio, baci on po gdje koji tračak svietla, spusti po gdje koji blesak. Izmedju dva izlaza, koja su mu preostala, nije oklievao. U ostalom, moralno svoje samoubojstvo izvršio je on već odavna: sad mu ne preostajaše drugo, no da sahrani i tielo svoje u crnu zemljicu. Težka dosada, koja ga ubijaše, i ogavnost, koju osjećaše prema sebi samomu još više nego prema svemu drugomu, morala ga je prije ili kašnje dotjerati do toga kukavnoga riešenja, koje se je lako moglo predvidjati u doba, u koje si ne riedko mogao naići na djecu od dvadeset godina, koja su već očajala o životu.

Budući i u svojoj propalosti odviše ponosan, da ostavi ovaj sviet, ne izplativši svojih dugova, kao da bježi od pravde i njezinih službenika, dade on, čim je jedan put stvorio svoju odluku, prodati dobro Coudray, u koje nije tako dugo dirnuo jedino iz obzira prema Mandici. Jer premda si je u duši svojoj sačuvao tek slabu, bliedu sliku svoje sestrične, ipak je mislio na slučaj, da ta djevojka padne u siromaštvo. Nebojeći se više toga, znajući da Mandica sada posjeduje imanje Valtraversko, unovči

*) Jedna Molièrova komedija.

on zadnje ostanke otčinske svoje baštine, da namiri najnovije svoje dugove. Zatim se probudi u njemu jedna od onih želja, koje ne izumru nikad u našoj duši; on htjede da vidi još jedan put prije svoje smrti onaj kutić zemlje, gdje je ugledao svietlo svieta.

Taj povratak u rodni kraj, za koji je možda držao, da će oživiti u njemu mladost, tek mu pravo predoči svu pustoš jadnog, slomljenog mu bića. Jedva prepozna one puteljke, kud se je toliko puta šetao medju vitezom i markizicom; ravnodušno gledao on opet tu krasnu prirodu, koju je njekoč toli ljubio, i koja ga je vidjela mlada i liepa, kao što bijaše sama. Kad je stupio na prag kuće, u kojoj mu je otac umro, ne orosi nijedna suzica suhog mu oka. Pravedna je to kazan za okaljane duše, kojim se, nakon što su okaljale sve što ima sveta i dušе, kojim se, svidi na jedan put, da si podju tražiti osvježujućeg napitka k izvoru čistih osjećaja! Oni nadju ondje tek piesak, šljunak!

Da je tko vjerovao, da će se taj mladić preporoditi kraj umiljate, nježne dušice, koju zovemo Mandicom, taj bi se bio kruto prevario i gorko razočarao. Taj prosti svećenik obožavanja putene ljepote, što je mogao on shvatiti od te djevičanske ljepote? Kad ju je opet vidio, ne samo što ga nije dirnula njezina dražest, nego je on dapače zaključio, da neima nikakva karaktera, nakon što ju je pomno izpitao, kao da izpituje kakov mramoran kip il kakovu sliku. Sve što je uz nju osjećao, bijaše neka vrst neprilike, srama, ustručavanja, što se skoro uviek sbiva razuzdanikom, kad se slučajno sastanu s čistom ženom. Kako je već odavna zazirao od nježnih i tužnih razstanaka, ode jednog jutra kako je i došao, ne rekav nikomu ni sbogom.

Vrativ se u Pariz, on se požuri da uredi svoje poslove. Već prije svoga odlazka učinio je on novi red u svojoj kući, odpustio služinčad, prodao konje i kočije. Novac, što ga je dobio za Coudray, namiri zadnje mu dugove. Učinivši on sve to, ostade mu još jedna tisuća ècua (pet tisuća franaka), što bijaše i suviše, da prevali put i dodje do cilja, koji mu bijaše na umu. Prost od svake brige, držaše se daleko od svieta, odlučivši da će provesti u tišini ono nekoliko dana, što mu jih je jošte preostalo. Ako je već zlo živio, htjede barem dobro, to jest dostojno, umrieti, jer jadnik taj nije mislio više ni na boga ni na ljude. Ista slika Mandičina ne razsvietli niti jednim tračkom predvečerja njegova života. Ne spopade ga dapače niti jedan put sjeta, kad je pomislio na nju. U kukavnom svojem egoizmu ne sjeti se niti, da uslied parnice prieti velika pogibelj imetku i životu Mandičinu.

Približavaše se čas. Što je još čekao, ne bijaše s toga, što bi malaksao ili oklievao. Tek što je, nakon tolikih napora i bura, lagodno uživao taj mir i tu tišinu, što nastaje oko nesretne čovječje duše, kad se je spremila da ode na drugi sviet, te neima ništa više što da radi na ovom svietu. Doskora se je dalo slutiti, da se približuje odlučan čas. Mandici napisao je list s posljednjim sbogom. Njegove pištolje bijahu nabijene i on jih je češće pritisnuo na vruće svoje čelo, kao da hoće priučiti se ledenim cjelovom smrti. Napokon, — i to bijaše znak, da se je približio smrtni čas —, on spali i uništi sve tragove svojoj prošlosti, da zviedljivu svietu ne ostavi ništa no svoju lješinu.

VII

Izišavši u jutro iz Pariza, vrati se onamo u večer, nakon što je bludio čitav dan po šumah oko Luciennesa i Celle-e. Nikada nije oćutio života toli težkim, nikada nije toli živo osjetio praznine svoga srca, ništavilo svih svojih sposobnosti. Vrativ se kući, otvori on jednu kutiju, u kojoj bijahu smješani listovi iz boljih vremena, u takovu neredu, kakov je vladao u cielom njegovom životu. Bijahu tuj listovi od obitelji i ljubovni listovi, uvenulo, suho cvieće, vrpce, uvojci od kose — u kratko, ciela pjesma njegove mladosti. Kad je otvorio pokrovac, hladnokrvnije i ravnodušnije, nego li bismo mi željeli kazati, nije mogao odoljeti, a da se ne potrese na miomiris sretnih dana, koji mu je dahnuo iz kutije, kao od kitice svježeg proljetnog cvieća; uzruja ga to sada, premda ga već od više godina ne uzrujavahu slične stvari. Slučaj htjede, da medju nekimi listovi, koje je pročitao, prije nego jih je htjeo žrtvovati vatri, nadje baš onaj list, što mu ga je jednoč pisala Mandica bez znanja viteza i markizice, i na koji on nije ni odgovorio. Po prvi put pročita ga sad od kraja do konca, smješeći se naivnom čaru, što bi ga našao tu i tamo. Kad je vatra već sve progutala, izvadi Mavro iz kutije jedan medaljon, te ga gledaše dugo mrkim okom. Taknuv ga, potrese se, kao

da je taknuo zmiju. Prepoznav ga, stade on silno drktati, čelo mu se smrči, i oči, skoro već ugasle u dubinah svojih, stadoše bacati striele. Bijaše to portrait prve žene, jedine žene, koju je ljubio. Lice bijaše liepo, al izraza nekako mrka i kobna: promatrao li si ga pozornije, mislio si, da vidiš pred sobom tajinstvenu sfingu, što stavlja prolaznikom svoje srce kao zagonetku, te proždire one lude, koji hoće da rieše tu zagonetku. Nakon što je nekoliko minuta sa strahom motrio tu sliku, baci on, pun gnjeva i mržnje, daleko od sebe taj sitni i krhki predmet od bielokosti, da se razlupa na ploči vrh kamina. Utrudjen od tog posljednjeg napora, legne on na divan, pokriv si lice rukama. Ležao tako malo ne jedan sat. Podignuvši glavu, opazi Mandicu, gdje stoji pred njim te ga motri tužno i nježno, uz sjetan al umiljat posmjeh. S početka pomisli on, da je to utvora, tlapnja, obsjena uzrujanih mu živaca; jedan časak mislio on, da je angjeo smrti došao, da bude uza nj kod zadnje mu ure. Nu on ne bijaše više čovjek, koji bi mogao dugo vjerovati tako dražestnim slikam.

„— Vi! Vi ste to, Mandice! Što želite? Što hoćete vi od mene? Kakva mušica, il kakov interes dovodi vas k meni? Svakako nije ovdje mjesto za vas!“

„— Da, sestriću moj, da, to sam ja“, odgovori djevojka, koje niesu smele ni presenetile, kako se činjaše, rieči Mavrove, što jih je izgovorio, rezkim, skoro surovim tonom. „To sam ja, il bolje da kažem, to smo mi, jer i vaša sestra je ovdje, u vašem predsoblju. Niesam mogla da nagovorim to čestito srce, da se odkine od mene. Baš vam neće biti nemilo, da vidite gdje kad čestito i dobro joj lice“.

„— Što vam je palo na um, da ostavite svoje gnjezdo?“ zapita naglo mladić. „Što ste došle tražiti u taj prokleti grad? Ne znate li, da je zrak, koji tuj udišete, okužen? Ne znate li, da ovdje umiru ljudi od ogavnosti, od tuge i od dosade? Uršula i vi, obje u Parizu! Jadna djeco, bježite umah odavle; vratite se u Valtravers te ostanite u sjeni vaših šuma“.

„— Ali, dragi sestriću, vi pazite odviše malo na to, što govorite“, odvrati nježno Mandica. „Vi ne znate, da sam izgubila svoju parnicu u posliednjoj molbi; vi ne znate, da Valtravers ne pripada više meni, i da se ja sad nalazim baš u istom položaju, kao što onda, kad sam došla k vama i kad ste me jedne večeri našao u šumi, koje sjenu mi sada preporučate“.

„— Vi ste izgubila svoju parnicu! Valtravers nije više vaš!“ uzklikne Mavro sav prestravljen.

„— Bože moj, da, sestriću moj! Nu za to još nije vriedno, da psujem na ljudsku pravdu. Ah, Bog mi je svjedok, da ne žalim za bogatstvom. Tek me boli, što su tako malo uvažili posliednju volju dobre i ljubljene markizice. Reći ću vam takodjer, da sam gojila nadu, da će se to imanje i taj grad vratiti jednoč opet u posjed vaš il vaše djece“.

„— Moja djeca neće trebati ništa, a o meni se po gotovo tuj ni ne radi“, odvrati Mavro sve surovijim tonom. „Čemu nieste primila dobra Condray, što sam vam ga ponudio? Čemu ste pustila, da ga prodam? Čemu mi tada nieste rekla, da biste mogla jednoč izgubiti sva vrela života? Taj dan svanu sada; što ćete sada?“

„— Ne korite me, sestriću moj! Ta vi evo vidite, da niesam dvojila o vašem srcu, jer sam se sad, u nuždi, obratila na nj. Kunem vam se, da niesam ni časak dvojila. Rekoh si: Moj sestrić je sada jedini štit, kojemu se mogu i smijem uteći. On zna, da sam ja nježno ljubila starog mu otca, i da sam na konac konca čestita djevojka, dostojna možda njegove brige. Znam ga ja, on je plemenita duša. Stavit ću se pod njegovo okrilje. Sigurna sam, da me neće odbiti od sebe. Na to sam si spremila neznatnu svoju prtljagu, kao nekoč, kad sam ostavila Monakov, i onda, nakon što sam klekla na prag, koji mi bijaše toli gostoljubiv, nakon što sam rekla dug i tužan sbogom kući, gdje sam odrasla, i svim tim milim mjestima, kojih neću nikad više vidjeti, otišla sam, i evo me ovdje. Mavro, niesam li dobro učinila? Mislite li, da sam imala uraditi drugčije?“

Mavro ne odgovori ništa. Sjedeći na divanu, nasuprot Mandici, gledao ju on nekako mrko i ukočeno, kao čovjek, koji ne zna pravo, bdije li, sanja li. Ne bijaše baš od potrebe imati osobito oštro oko, a da se na njegovu čelu pročita, što se sbiva u njegovoj duši. Mandica pričinjaše se, da ne vidi svega toga. Dodade ipak dostojanstvenim i umiljatim glasom:

„— Prije svega, sestriću moj, nemojte se bojati, da ću vam ikad stvarati kakve ozbiljne neprilike u vašem životu. Neću vas smetati ni najmanje u vaših običajih ni u vašoj slobodi. Živjeti ću jednostavno i čedno. Moje siromaštvo neće biti težko vašemu imetku. Molit ću vas samo, da meni za volju odgodite, barem na neko vrieme taj daleki put, koji vam je na umu. Vi me nećete ostaviti samu, bez ikakve zaštite, u tom ogromnom gradu, koji vi sam okrstiste prokletim. Vi ćete ostati ovdje, vi nećete otići. Za to vas moli vaš plemeniti otac, i ljubezna markizica, na moja usta. I moja pokojna majka,

prije no je izdahnula, povjerila me je sinu svoje sestre. Sječate li se na list, koji mi je ostavila kao jedinu baštinu? Ako ste zaboravio na nj, Mavro, evo pročitajte ga.“

Istina je, da Mavro nije nikad pročitao toga lista. Buduć bijaše to jedina stvar, koja joj je ostala iza drage majke, zamolila je sirotica sutradan iza svog dolazka u Valtravers g. viteza, da joj vrati taj list, i on joj drage volje izpuni tu svetu želju. Kako bijahu Mavra već onda zaokupile razne duševne borbe, nije baš čudo, što nije mario, da vidi crno na bielom dokaze, da mu je Mandica prava sestrićna, ni da se uvjeri, kako njegova tetka u Monakovu piše francezki. Za to brinuo se on sigurno najmanje. Otac mu reče: Evo tvoje sestrićne! I Mavro zagrli tudjinku, ne pitajući za ništa više. Više iz zabune no iz zviedljivosti uhvati on mekanički papir, što mu ga ponudi djevojka; i otvoriv ga, stade on čitati ravnodušnim i suhim okom.

Ma što si tko mislio o tome, i ma što mislio o tome on sam, to srce ne bijaše još posve otvrdnulo. Pod vanjskom tvrdom korom bijaše još po gdje koja žilica, koja još nije posve obumrla, i koja je još mogla uztitrati na dah silna ganuća. On si je osobito sačuvao, — ne doduše, istina, u svoj svježosti i čistoći —, najdragocieniji i najkobniji dar, što ga je čovjek primio od milosti i od gnjeva božjega, dar, koji se probudi u nas prvi te zamire tek nakon svih drugih, dar, koji je ujedno i dobročinstvo i prokletstvo, i otrov i liek proti njemu, i paklena muka i nebeski raj, vrhunaravna sila pridodata našim radostim i našim bolim. jednom riečju, on si je osobito sačuvao maštu.

Čitajući taj list, kojemu bijahu slova več nešto nejasna od suza i cjelova, i koji je nekoč čitao otac, dozove si Mavro malo po malo u pamet sve potankosti one jesenske večeri, kad je prvi put vidio Mandicu. On vidio sad u duhu cielu onu sjenovitu šumu, šumsku čistinu, razsvjetljenu rumenimi traci zapadajućeg sunca, ogradu od rešetke, koja okružavaše park, i na perronu, na koji se polagano uzpinjala mala Niemkinja, viteza i markizicu, koji su ustali, da ju primu. I ganuše ga te slike; sitan trak vode prodre kroz suhu, tvrdu koru pećine; al kod zadnjih redaka, koji bijahu upravljeni na njega samoga, kad je čitao ove rieči: „I ti, koga ja doduše ne poznajem, al koga sam volila toli često sjediniti s mojom kćerkom u ljubavi i brizi srca svoga, ti, sine moje sestre, dala li ti je majka tvoja svoju dušu, i ti ćeš biti dobar mojoj kćerci, bit ćeš brat mojoj premiloj Mandici . . .“, kod tih rieči pećina se razpukne i kroz nju provre bogato vrelo suza, toli dugo zatvorenih. Dok je Mavro gušio svoje suze u dušecih divana, gledala ga Mandica, stojeći pred njim, ruku prekrštenih na grudih; gledala ga pogledom tužnim i ozbiljnim, kao što gleda mlada majka svoje bolno čedo, ležeće u zibci.

„— Mavro, prijatelju moj, brate moj, što vam je?“ zapita ga ona umiljatim glasom.

On ju povuče k sebi na divan, uhvati joj ruke svojima rukama, pa joj sada, još pod utiskom silnog svojeg ganuća, izpripoviedi sve iz svoga života, što godj je mogao izpripoviediti, da ne povriedi previše djevičanske joj duše. On joj prikaže, kako je izgubio svoje iluzije, u kakov je neuredan život zapao, predstavi joj svoju bol i svoju dosadu, svoje zablude, svoj duboki prezir života, svoju tvrdu odluku, da svrši sa životom: on joj

reče sve. Možete si lako sami predstaviti, kakova je bila njegova povjest. Mavro prikazivao se tuj, s nekom tajnom slašću, junakom razočaranja i poetičkom žrtvom zbiljnog života; tako velik je ponos ljudske slaboće! On bludio tad svietom teorija, koji prikazivaše razuzdanost kao jedini put, otvoren odlučnosti i odvažnosti jakih duša. Mavro spomene taj sviet s nekoliko rieči. On prokune i nebo i zemlju, i od cieloga ljudskoga družtva ne poštedi ni žive duše — do sebe.

Mandica slušala ga nekim sjetnim i sanjarskim licem, punim sućuti i tuge. Čim je prestao govoriti, šutila još dugo vremena, zamišljena u duboke misli.

„— Čudna je to poviest“, reče ona napokon, dosta veselim licem, dignuvši prema njemu svoje liepe oči, kojim Mavrova poviest nije ni najmanje smutila čistog azurnog sjaja; „al na nesreću, moram da vam priznam, sestriću moj, da od svega toga niesam razumjela mnogo Toga je previše za duh uboge djevojke, koja dolazi sa sela, gdje je odrasla medju čestitimi srci, koja se s malim zadovoljavaju. Dole, na selu, niesu me priučili takovim vanrednim osjećajem, i uzprkos svim nevoljam života, ja sam držala do danas, da je on još ipak dosta liep dar božji. Što najjasnije razabirem od svega, što ste mi rekao, jest to, da ste razsipao svoju baštinu, i da, kako ja neimam ništa, vi imate baš toliko koliko ja. Nu nije vriedno, da s toga očajamo. Al samo, što se vas tiče, što će postati iz vas? Što kanite raditi? Ubiti se? Vi ne možete više toga učiniti. Ja se niesam obratila tek na vaš imetak; odilazeći od kuće, mislila sam manje na vaše zlato, nego li na vašu ljubav. Premda vam je propao imetak te ste ubog, kao što i ja, vi ostajete ipak mojim zakonitim zaštitnikom, mojim naravnom oslonom.

Sudite sàm. Naše majke bijahu sestre. Obje sad su gore, te nas gledaju i slušaju. Kad sam se pokazala na pragu vaše kuće, vaš otac otvorio mi je svoj naručaj, i ja sam postala njegovom ljubljenom kćerkom. Ja sam vas zastupala kod njega, bila sam posljednji posmjeh, posljednja radost njegovoj starosti. Bdila sam nad njim i na smrtnoj postelji, i moja ruka zatvori mu oči. Al medjutim, postala sam siroticom po drugi put, i sad me evo same, bez imućtva, bez druge zaštite do vaše, usred svieta, gdje mi stotina opasnosti prieti i kojega ja ne poznajem. Mavro, odgovorite: „Mislite li, da vam pripada sada vaš život?“

Satrven težinom dužnoštî, koje se na jedan put svalile na nj, prestravljen od nužde, da živi, kao što bi bio nekoč, za sretnijih dana, prestravljen, da mora umrieti, prikovan na život kao robijaš, koji, kad se je ponadao bio, da će se riešiti svoga lanca, osjeća ga poslije tim težim, Mavro odgovori tek izrazom očajanja. Što može on za svoje sestričnu, kad ne može ništa ni za sebe učiniti? Kakove pomoći može jim pružiti on, koji sam izdiše pod težkim bremenom sudbine?

„— Ajte odavle! Ajte! pustite me!“ poviče on u svojoj uzrujanosti. „Štujte moju nesreću, ne napadajte moje biede! S obale, na kojoj se nalazite, ne zovite u pomoć nesretnika, koji se utaplja! Ne oslanjajte se na slabašno ružino stablo, slomljeno burom!“

„— Prijatelju moj, odgovori Mandica, „oslonimo se jedan na drugoga, i mi ćemo lako odoljeti neprijateljskim buram. Pružimo jedan drugomu pomoćnicu ruku, i mi ćemo zajedno izbjeći valovom, koji su zinuli, da nas progutaju. Uz zajednički trud, uz zajedničku muku, mi ćemo stići do obale, na kojoj niesam ni ja baš

kao ni vi, premda ste vi izvolio to izraziti. Deder, Mavro, ohrabrite se! Mjesto da plačete, i da mislite na smrt, pridignite se! Smrt je tek pusto, bezplodno pokajanje. Živite, te postanite čovjekom napokon. Zbiljnost jedina je plodonosna, treba ju samo shvatiti i ljubiti. Mi smo siromašni, da, al zar to nije ništa, što smo primili od Boga, naime duh, snagu i zdravlje? Mi ćemo uraditi, sestriću moj, kao što rade mnogi drugi, koji niesu lošiji od nas, kao što su radili vitez i markizica. Mi ćemo raditi, revno i radostno.“

Taj pogled u budućnost ne začara odviše Mavra, kako se činjaše, i on se trgne silovito, tako da je odao i svoj prezir i svoj gnjev.

„— Ja ću praviti igračke, je li?“ zapita on te sažme ramenima.

„— Zašto ne, sestriću moj? Ta vaš otac takodjer jih je pravio, pa on je ipak bio isto tako dobar plemić, kao što vi, mislim ja.“

Mavro se digne, prodje dva puta sobom te se zaustavi na jedan put pred Mandicom.

„— Ajte, Mavro, odlučite se na dobro djelo!“ klikne ta čista i ljubka dušica.

„— Dobro dakle, sestrično moja,“ reče on tonom, koji nije bio baš ljubezan, a jedva uljudan, „vi možete biti zadovoljna. Ja ću učinit vam za volju, što nipošto ne bih učinio sebi za volju: Ja ću živjeti!“

„— Hvala vam, sestriću moj, hvala,“ reče ona nježnim, ganutim glasom. „Ah, ta vi ste dobar, i ja sam znala, da me nećete odbiti od sebe!“ doda ona, uhvativ mu jednu ruku i staviv ju na uzburkanu svoju grud. „Molit ću se Bogu jutrom i večeri, da prosipa na vašu glavu rosicu svoga blagoslova.“

„— Dobro, dobro, sestrično moja,“ reče Mavro, izmaknuv joj dosta neljubko svoju ruku i staviv ju u svoj žep. „Bog mora da ima negdje mnogo posla, pa nije vriedno, da ga uznemirujemo sbog takve trice. Ja ću živjeti, al pod uvjetom, da postanem slobodnim i gospodarom svoga života, čim osiguramo vama život.“

„— Ta to je posve naravno“, odgovori djevojka. „Ja sam već stvorila neke osnove, o kojih ćemo se bratski porazgovoriti. Osvjedočena sam unapred, da ćete jih odobriti. Uz pomoć božju i vašu, ja se nadam, da neću trebati više od dvie godine, da si osiguram život.“

„— Dvie godine! Vi tražite dvie godine!“ poviče mladić sav snebiven i prestrašen.

„— Zar je to previše?“ Budite uvjeren, da ću učiniti sve, što budem mogla, da vam prikratim to vrieme težke kušnje“, odvati Mandica, nasmješiv se turobno.

Mavro završi taj razgovor, mahnuv rukom u znak, da se kao junak podaje težkoj svojoj kobi.

Na to nahrupi u sobu Uršula, koja se nije mogla više suzdržati, te se baci oko vrata mladomu svomu gospodaru, koji se je zlovoljno i jedva oteo vatrenim izljevom vruće, strastvene ljubavi.

Stojeći do jednog prozora, gledaše on blied, nepomičan, sa stisnutimi piestmi te dvie žene, govoreć si očito, da ima sad obje na vratu. I uzprkos svojoj volji, drkćući od mržnje i srdjbe, osjeti on, kako mu se u srcu budi požuda divlje zvieri, da se sruši na svoj plien.

Medjutim zadocnilo je već. Odgode dakle na sutradan, da si urede svoj budući život, i Mavro odprati Mandicu do vratiju hotela, u kojem je odsjela s Uršulom. Na putu morade još da podnese provincijalna pitanja i naivno čudjenje Uršulino, koja je držala razsvjetu grada ne-

dvojbenim znakom kakve javne svetkovine, te živući uviek u najboljem poznanstvu sa svimi svetci kalendara, zapitala naivno, da li su to u čast sv. Baboleinu razsvietlili grad. Te djetinjarije, koje bi inače razveselile Mavra, sad ga još više ogorčiše. On se vrati pustimi quai-i, zaviriv tu i tamo požudno u tamnu i duboku vodu rieke Seine, koja kao da ga je privlačila. Vrativ se u svoju sobu, podje on ravno do svoje kutije s pištolji te ju otvori; nekoliko časova promatraše jih plamnim i mrkim pogledom.

„— Snivajte sada“, reče napokon, spustiv pokrovac. „Snivajte, vjerni moji prijatelji, sve do onog dana, kad postanem prostim, te dodjem, da vas probudim.“

VIII

Sutradan, nakon grozničavog sna od par sati, ustane Mavro, stideć se svoje slaboće, biesneć proti Mandici, ljuteć se na sebe sama. Što ga briga, na konac konca, za sudbinu njegove sestrične? Da se pravo pita, što je dužan on toj djevojci? Kojim pravo došla je ona, te mu se objesila na vrat? Je li njegova krivnja, što je ona izgubila svoju parnicu? Što? Zar za to, što se je jednoj tetci u Njemačkoj, koje nikad ni poznavao nije, svidjelo preminuti te odposlati diete svoje u Francezku, za koje se on nikad brinuo nije; što je mala jedna Njemkinja, za koju je prije jedva slutio, da žive, pokucala jedne jesenske večeri na vrata Valtraverska, zar za to da on mora sada živjeti te igrati ulogu štitnika, i to baš sada, kad je htjeo, da pohrli smrti u krilo! Odkada je zadaća sestrića, da prate svoje sestrične kroz život? Što bi se moglo više učiniti za sestru? Mandica ne bijaše, u ostalom više diete. Sračunavši sve, ona je morala imati najmanje dvadeset dvie do dvadeset tri godine; u toj dobi prestaju sirotice biti zanimive. Ova zlorabila je sigurno svoj položaj, što je bila bez obitelji. Pa napokon, iskreno govoreć što bi mogao on učiniti za nju? Njegova su vrela izcrpljena; on ne posjeduje više ništa, njegovo nije ni pokućtvo u njegovoj sobi, jer ono iznosi svotu najamnine. Odlučio li

je, ubiti se, bijaše to tek njegova dobra volja; istina bijaše, da u položaju, u kakov je dospio, svaki drugi izlaz bio bi ga stavio u veliku nepriliku. Raditi! Ta rieč se lako kaže, nu kad je čovjek zagreznuo u razkalašen i bezposlen život, tada nije tako lako preseliti se u carstvo rada i reda, i sprijateljiti se s njegovim podnebljem. Napokon, Mavro sudio se sam, posve pravedno i sa strogom upravo nepristranošću. On nije imao sigurno volje, da sliedi Scipiona u njegovu suzdržavanju od ženskoga spola, ni Josipa u njegovoj čistoći. Pa onda, premda mu se njegova sestrična ne činjaše ni liepom ni čarobnom, premda ta nježna duša nije nikad ni najmanje djelovala na njegova izkvarena ćutila, ipak on poznavaše sama sebe. On je izpitao svoje srce; on je znao, koliko je osam godina, što je netom proteklo, ostavilo ondje mulja: pa si govorio, da bi se kod prve nenadane prilike sve to blato, koje leži na dnu, moglo uzburkati te doći na površinu.

Dovle dospio je Mavro u svojem razmišljanju, te bijaše razdražen, smeten, spreman da razrieši obveze, koje je toli ludo sklopio sinoć, kad al stupi u njegovu sobu Mandica, smješećeg se lica, u pratnji Uršulinoj. Mandica bijaše obučena u jednostavnu haljinu od courtila (cvilika), bez svakoga nakita do gumbova od bielokosti, koji se redali u dugom redu od vrata pa sve do kraja haljine. Šal od bjele kinezke koprene izticao je sgodno crte njezina stasa i njezinih ramena, koja imadjahu još vitku eleganciju i dražestne oblike mladosti. Dvie kite spuštale joj se niz biela lica, koja prikrivaše slamnati šešir urešen crvenim taffetasom. U ruci držaše suncobran od modra moira, s bielim držkom; mala torbica za ručno djelo visjela joj o ruci. Vičan već odavna gledati tek žene razkošno nakićene, činjaše se Mavru, da vidi pred sobom

kakvu grisettu. Zaista je vrlo riedko, da čovjek, izgubiv smisao za čestite i plemenite stvari, ne izgubi i smisao za pravu ljepotu, tako se to dvoje uzko veže jedno s drugim. Uršula pako, nakićena svojim najbogatijim nakitom, nosila je seosku haljinu svoga kraja, s otvorenima cipelicama, sa srebrnimi gumbi; haljina bijaše joj kratka, a kosa čudno i neobično spletena. Kako bijaše krepkih nogu, debelih stegna, bujne grudi, bielih zubi a crvenih ustnicah, ona je na milju daleko oko sebe mirisala po limuzinskoj krajini. Opaziv ju Mavro ovako nakićenu, malo što nije pao na uznak.

Jedva što je unišla, kao da je znala za tajne borbe svoga sestrića, prinuka ga ona, da sjedne do nje, te, ne davši mu ni vremena, da se vrati na sinoćnji razgovor, stane mu tumačiti, kako kani ona urediti njihov život. Prva briga bit će jim, da nadju u kojem tihom predjelu grada, u istoj kući, dva stana, jedan za njega, drugi za nju s Uršulom; tuj će se nastaniti priprosto, kako već dolikuje njihovu stanju. Mandica spasila je od svoje nesreće nekoliko liepih diamanata, koje je dobila od markizice i za koje je mislila, da jih smije bez straha odnieti. Novac, što će ga dobiti za te diamante, dostojati će, da si nabave pokućtvo, i da zadovolje prvim potrebam života. Čim će se osjećati pod ravnanjem jake ruke, pod okriljem vjerna srca, ona neće biti u neprilici, da si osigura život te si stvori svoje gnjezdo po svojoj miloj volji. Ta ona umije, hvala Bogu, više nego jednu stvar. Ona veze poput vile, te kačka divne predmete od zlata i svile. Ona slika na drvo ptice i cvieće, što, prevučeno lakom, imade živ sjaj tropičkoga cvieća i tropičkih ptica. Ona može podučavati u glasoviru i pjevanju. Napokon, hvala brizi gospodje markizice, ona

se odlikuje i u miniaturi; budi iz štovanja prema uspomeni gospodje markizice, budi što se činjaše, da će biti u istinu najsigurnije i najizdašnije vrelo, ona se nadala najviše od miniature. Kako se vidi, talenta joj nije manjkalo; pa onda bijaše u nje, što najviše vriedi, ta krilata odvažnost, kojoj su zaprjeke tek igra, i ta prirodjena eneržija, koja ne osjeća nikada napora, i ta dražestna vesela ćud, koja pjeva te se smije, pokraj volje, koja radi. Bijaše dakle toliko, koliko zaključeno, da će Mandica pokušati sreću s miniaturom; ona se radovala poput djeteta, što će živjeti u Parizu, kako je markizica živjela u Nuernbergu. To bijaše od vajkada njezina želja, treba se samo sjetit na to. Mi bismo mogli dapače uztvrditi, da joj je u tom obziru gubitak imetka donjeo tek sreću. Mavro će pako biti posve slobodan, te će raditi, što će mu se htjeti; ona ne traži od njega, no da ju štiti i da joj vodi prve korake u svietu i zvanju, kojemu se kani posvetiti. Nakon dvie godine, tako kako su ugovorili, on će postati opet posve slobodnim gospodarom svoje sudbine. Samo, do toga roka, Mandica će imati pravo, da se uzda u nj, kao u brata, i, toliko da se uklone zlobnu i krivu tumačenju njihova odnošaja, koliko da podade više znamenitosti i ugleda svojemu štitničtvu nad njom, on će se zaista predstavljati svietu kao njezin rodjeni brat: bezazlena će biti to laž, na koju se nebesa neće naljutiti.

Sve to rekla je Mandica tolikim žarom i zanosom, da Mavro nije ni dospio, da sam primjeti što godj, i tako milo, ljubko i veselo, da se Mavro gdje gdje nije mogao suzdržati od smieha. Ipak, čim je ona svršila svoj govor, zaklima on glavom, kao da dvoji i ne vjeruje posvema.

Al na to digne se ona umah te primiv ga bez oklievanja pod ruku, reče:

„— Sestriću moj, današnjim danom započimlje naše bratinstvo. Sjetite se, u ostalom, da me je vaš otac zvao kćerkom, i da sam mu u istinu bila ljubljenom kćerkom. Dan je liep, okoristimo se time, pa potražimo umah u kojoj kući dva skromna stana, što će nam dolikovati. Vi izvolite izabrati predjel grada. Osim toga, mora da vruće želite, da čim prije ostavite ovaj stan, kojega razkošje vriedja vaše siromaštvo. Izselite se odavle čim prije, i, doda ona veselo, gledajte takodjer, da ostavite ovdje u ovom stanu to mrko i zlovoljno lice, koje ne dolikuje vašoj dobi, i koje vam vrlo slabo pristaje, vjerujte mi!“

„— Ah, da, da, mladi gospodaru moj“, reče sa svoje strane dobra Uršula, „valja igrati se, smijati se, zabavljati se. Vi neimate još ni dvadeset devet godina, navršit ćete jih tek na Nikolin dan. Ta to je liepa doba, Boga mi, liepa! Vidjet ćete, kako liep život živjet ćemo nas troje zajedno, i kako ću se ja brinuti za vas oboje. Ta ajte, molim vas, ta sve još nije izgubljeno, pošto vam je još preostalo zdravlje, mladost, i vaša sestra po mlieku, da vam pravi, kao nekoč u Valtraversu, pogaču od heljdina brašna i uštipke, koje ste nekoč toliko volio.“

Medjutim povuče Mandica sa sobom Mavra, koji se je pustio vući, al pokazivao toliko volje, da ide, koliko odsudjenik, kad mu volja poći na stratište, da mu odrube glavu. Kad je imao da korakne kroz vrata, okrene se te vidi, gdje je Uršula spremna, da jih prati.

„— Što, za boga miloga? Ti kaniš poći s nama?“ zapita ju on, promatrajući ju od glave do pete.

„— No, pa što onda, podjem li s vama?“ poviče

dobra djevojka, naivno presenećena. „Mladi gospodaru moj, mislite li, da sam se obukla u svoje svetčano ruho tek za to, da zijake prodajem?“

„— Ali, nesretnice“, reče Mavro, pun biesa, koji je jedva pritajivao, „ti dakle ne znaš, ili nećeš da pojmiš, da će svi ljudi na ulici zuriti u tebe kao u kakvu neobičnu, još nikad nevidjenu zvier?“

„— I ja mislim tako“, odgovori Uršula hvastavo. „Nu, što se mene tiče, ja volim s ponosom pokazati vašim Parižlijam, kako izgledaju djevojke u Valtraversu. Videći me, reći će ljudi: To je sestra po mlieku gosp. Mavra! I ja se usudjujem vjerovati, da to neće ništa naškoditi vašemu ugledu, no da će vam dapače služiti na čast!“

Odlučiv, da će izpiti čašu do dna, ne odvrati Mavro na to ništa, već samo zdvojno mahne rukom. Nekoliko časaka kašnje idjahu oni boulevardi, Mandica pod rukom Mavra, a Uršula jih sliedila, cvatućim svojim licem, izbočiv bujnu grud, i staviv si šaku na stegno, gradeći si put kroz valove svjetine kao brod, koji je razapeo sva svoja jedra te izvjesio sve znakove. Bijaše baš jedan od onih krasnih dana, kad Pariz otvara sve svoje zlatne kaveze te izpušta na zrak svoje najljepše ptičice; sijaše krasno, veselo sunašce, pod kojega traci niče iz parižkih pločnika cielo jato mlade elegantne gospode i smješećih se žena. Na veliku žalost Uršulinu, koja je stekla već podpun uspjeh, i za koju svaki korak bijaše pravo slavlje, Mavro se požuri, da ostavi to sjajno družtvo, koje ga je toliko puta vidjelo, kako se u sjaju i razkošju diči i prči sa svojimi ljubovcami i konji. Na tom mjestu, da pravo kažemo, nije ni mogao više obastati. Da i ne govorimo o njezinoj odjeći koja probudjivaše zviedljivost

svih prolaznika, Uršula obratila se češće na nj kakvim ludim pitanjem, držeći, da je njezin gospodar poznat u Parizu, kao u Neuvy-les-Bois-u, te htijući, da sviet jasno vidi, da i ona pripada njegovu družtvu. Drugi put dapače, kad bi došli u veliku vrevu, uhvatila se ona za njegov kaput, bojeć se, da ga ne izgubi iz očiju te da ne zabludi. Kad i kad okrenuo se Mavro na pola te ju pogledao biesnim pogledom, na što bi ona naivno odgovorila ljubkim posmjehom ili kojom bjubeznom rieči svoje vrsti. Nesretnik osjećao žeravicu pod nogama. Umah s početka pomislio je on na to, da sramotu svoju izveze u zatvorenim kolima, al mu sestrična odvrati, da toliki troškovi ne odgovaraju njihovu siromaštvu. Ta nebo bijaše čisto, pločnici suhi, pa običan zdrav razum već kaže, da se stan ne traži kolima. Mandica koracala lakim korakom, poput pastirice na obali ribnjaka; buka i vreva oko nje nije ni sbunila ni iznenadila; pričinjala se, da ni ne opaža strašne zlovolje u svoga druga, koji si nije dao baš mnogo truda, da ju pritaji; mislila jedino, kako će si zajedno ustrojiti život te pokazivala radost mlade supruge, koja se žuri u svoje gnjezdo.

Oni stigoše tako na lievu obalu. Kraj vratiju Louvrea, u čas, kad su prelazili na Quai, dogodi se, čega se je Mavro toliko bojao. Maknuvši se na stranu, da pusti proći otvorenu kočiju, prepoznat bje on od vesela družtva, koje se je vozilo u šumu. Bijaše to najfiniji cviet onoga družtva, u kojemu je on prije živio. Nekoliko ludih glavica nakloni mu se odviše duboko, a da bi čovjek mogao vjerovati njihovoj iskrenosti; i kad je kočija odmakla, ostaviv iza sebe miomiris smotaka i parfuma, začuje jadnik, ni ne maknuv se sa svog mjesta,

dug grohotan smieh. U taj čas osjeti on živu želju, da baci i Mandicu i Uršulu u Seinu.

Odlučio li je, otišao od kuće, da će držati, na što se je sinoć obvezao, ta šetnja — jadnog odsudjenika s dvjema verigama — dostajala bi, da mu pokaže, kako mu za žrtvu, koju je obećao, ne dostaje snage. Živjeti dvie godine takim životom, ta to bi značilo, umirati dvie godine. Ipak si priznavaše Mavro u isti čas, da on ne može, osim da je najpodliji čovjek na svietu, ostaviti te dvie jadne djevojke, koje izgubljene u Parizu, neimaju drugoga vodje ni drugog zaštitnika do njega. On ne bi bio možda uzmaknuo pred zločinom, al on se je sgražao od kukavštine, od podlosti. Njemu se motala, na primjer, već jedan sat misao po glavi, da zakrene vratom Uršuli; al da napusti podlo obje žene, koje su se utekle njegovoj zaštiti, ne, na to se nije mogao odlučiti.

Premda blied i drhćući od srdjbe, stupao Mavro ipak dalje, prema cilju, koji mu je Mandica označila. Pošto je ona htjela, da se nastani u kojem tihom i čestitom predjelu grada, pomislio je, da će okolica Luksemburga posve zadovoljiti njezinim željam. Predpostavljajuć u ostalom, da će sam proboraviti nekoliko mjeseci uz nju, volio je i sam nastaniti se ovdje, jer je znao, da u tom quartieru, u zatočišću znanosti i nauke, neće susresti nijednoga od svojih znanaca. Nakon što su u pokrajnih ulicah uzalud tražili sgodan stan, koji bi ujedno odgovarao i poetičkim osjećajem i čednim zahtjevom Mandičinim, objedovali su priprosto negdje u susjedstvu „Observatorija“, što ne bijaše baš sgodno, da smanji zlovolju Mavru, koji bijaše navikao na bolje objede. Primjetit ću, da je Mavro, i u oči samoubojstva, sačuvao još svoje zahtjeve gospodskoga i razkošnoga čovjeka.

On je držao osobito mnogo do stolnog posudja i orudja, i premda izkvaren u svih stvarih, nije dopuštao, da gospodski čovjek dirne dva razna jela s istom vilicom, pa ma to bilo u oči smrti. Jedva se doticao pića i jela. Uršula pako gutala, proždirala samo, u pravom smislu rieči, a Mandica izjavi, da nije još za svega svoga života tako slastno objedovala. Kad su se vratili, tražeći još desno i lievo, ne bi li odkrili koju sgodnu kuću, zadjoše u jednu ulicu, koja je sa seoskom svojom vanjštinom umah zanjela Mandicu; bijaše to samotna ulica, što se proteže od boulevarda des Invalides, sve do ulice Bac-ove, koje potok učinila je glasovitim gospodja de Staël. Kako raste sada pučanstvo i napreduje industrija, neće, prije no proteče pet sto godina, preostati na cielom svietu nijedan kutić, kamo bi se čovjek mogao uteći, da posveti koji časak sladku sanjarenju, tako je i sada već ta ulica zatvorena s dva reda kuća, više il manje novih, ružnih i rdjavo gradjenih. Al tada držao bi ju svatko za selo, il barem za zeleno predgradje malog kojeg grada, okruženo lišćem i zelenilom. U proljeće udisao si ovdje miomiris jorgovana i lipavog cvieća. Iznad zidova, koji okruživahu vrtove, virilo je granje akacija, ebenovih i Judinih stabala, s mirisavim cviećem svojim. U dnu parkova, sred kojih pjevahu slavulji, za ljetnih noći, mogao si opaziti kroz rešetke krasne tihe hotele (vile) i liepu djecu, koja trčahu po travi. Bijaše to, u kratko, ulica babilonska, nazvana tako, bud po svojih vrtovih, bud za to, što je nekoč u njoj obitavao biskup starog Semiramidinog grada. Uršula pomisli, da se nalazi u Valtraversu, te zapita, gdje teče rieka Vienne. Mandica uzklikne, da bi to bila za nju prava sreća, da stanuje u tom selu, sakrivenom sred Pariza. Mavru bi-

jaše sve jedno. Želja se Mandičina izpuni. Ona nadje u jednoj od onih riedkih kuća, koje se nalaze tu i tamo kraj ceste, dva mala stana, jedan kraj drugoga, al jedan odieljen od drugoga. Jedan sa dvie sobe, za Mavra, a drugi, sa tri sobe, za nju s Uršulom; oba stana nešto visoko, pod krovom, al s vidikom na krasno zeleno stablje. Moje je mnienje, a to bijaše i Mandičino mnienje, da je bolje, imati pred prozorom jednu zelenu grančicu, nego li stupove Louvrea.

Tako se svrši taj dan, koji dade Mavru slutiti, kakove će to biti slasti, koje će u budućе imati, da uživa. Sutradan i svi sljedeći dani bijahu još neugodniji. Nije dosta, naći samo grm, na kojem se ima sagraditi gnjezdo, već treba da se onamo snosi i sve gradivo, potrebno za gnjezdo. Dok mu je Uršula bila uviek za petama, morao je Mavro pratiti Mandicu u dućane, da sve vidi i izpita, da sluša, kako se ovdje pogadja i nateže za cienu, on koji se nije nikad u svom životu za ništa pogadjao, nego si je smatrao čašću, da sve plaća skuplje nego drugi. Mandica, premda je imala mnogo smisla za realan život, premda je bila isto tako nadarena zdravim razumom, koliko miljem i ljubkošću, nije kod toga kupovanja baš odviše strogo postupala, ona pokazivaše tek djetinje veselje, koje ne haje mnogo za brojke, te se ne zaustavlja kod računâ. Ali Uršula, koja si utvaraše, da ju trgovci hoće za nos vući kao Limuzinku, ta neumoljiva Uršula pravila je svaki čas neprilike te branila kod svake sgode korist svojih gospodara pravom židovskom strogosću u štedljivosti. Kako bijaše nešto oštra jezika, kao služkinje Moliereove, ona se pravdala s trgovačkimi pomoćnici, te jih bezobzirce krstila lopovi i varalicami, tako da su ju morali više no jedan put

uljudno zamoliti, da se tornja. Mavro mislio je, da će mu odpasti glava, te on šiljao Uršulu do sto vragova; al Uršula malo marila za to, znajući dobro, da se to neće dogoditi. Tek grožnjom, da će ju poslati kući, na selo, pošlo je Mavru za rukom, da ju malo ublaži.

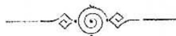
Napokon, nakon jednog tjedna od prilike, naša trojica zaposjela svoj novi dom. Za liepog jednog jutra zaustavi se jedan fiaker pred vratima razkošnog hotela, u kojem stanovaše jošte Mavro. S njega skočiše Mandica i Uršula

„— Ajde, Mavro, ajde, brate moj,“ uzklikne djevojka, unišavši u sobu sestrićevu, živahnija, brža, laglja od srnice, što se igra na šumskoj čistini. „Velik dan je došao. Sad vam ne preostaje drugo, no da kažete posljednji sbogom tomu pokućtvu, tim tapetam, tim zlaćenim svodovom. Vi nećete naći istog razkošja ondje, kud se selimo; al i siromaštvo ima svoje razkošje, pa sreća napokon ni ne treba toli sjajnog stana “

„— Jadno janješce!“ reče neizrecivom dražesti i i ljubavi Uršula, koja nije znala, kud bi se djela, od silne radosti, što će živjeti sa svojim mladim gospodarom pod istim krovom. „Mi ćemo ga ljubiti i milovati, maziti i njegovati! On će držati napokon, da je još u Valtraversu. Pa kolika će to biti slast, kad ćemo nakon posla i truda kroz čitav tjedan izaći u nedjelju sva trojica zajedno na šetnju u javne vrtove! Evo, gospodine Mavro, ja sam odviše sretna! To me guši, to je jače od mene; moram, boga mi, da Vas zagrlim!“

Na te rieči baci se izvrstna ta duša poput pantera na svog brata po mlieku, i uzprkos svim nadčovječjim naporom njegovim, da joj se otme, ona mu ipak priliepi dva čestita poljubca na lice.

Dakle u istinu! Kucnuo je napokon taj čas, za koji je Mavro mislio, da neće nikad nadoći! On je računao na nenadane zaprieke, i sve se je to evo udesilo, kao da je išlo po loju. Još sinoć govorio si on, da će se sigurno sbiti što godj, što će ga izbaviti iz tog čudnog položaja; al ništa se nije sbilo, ništa, već je došla zbilja sa sigurnim svojim korakom i sa željeznom svojom šakom. Da uzmakne? Sad ne bijaše više vremena za to. U čas, kad je imao da prestupi prag, preko kojega nije imao nikad više da stupi, kad je imao, da se oprosti sa predmeti, sred kojih proveo je burnu svoju mladost, Mavro nije udario u elegijske tužaljke. U ostalom, mjesta, u kojih smo trpili, vrlo se razlikuju od mjesta, u kojih smo zlo živjeli; od prvih uviek se dielimo sa boljn, a druga ostavljamo bez ganuća, bez boli. On dade Uršuli sve, čim je mogao razpolagati, da odnese u fijaker, zatim, pogledav još jedan put oko sebe mrko i suho, pograbi kutiju s pištolji te poleti iz sobe, ponesav tako sa sobom svoje posljednje blago i svoju posljednju nadu. U taj čas mogli ste vidjeti, kako je na čelu Mandičinu sjevnuo tračak nebeske radosti, koji mora da razsvietljuje lice angjelâ, kad pjevajući dovedu pred Gospoda jednu izgubljenu dušu.

IX

Bijahu to dva siromašna stara, u kojih su imali od sada da živu jedan uz drugoga Mavro i Mandica. Al pjesnik bio bi začaran od takova stana, onda naime, kad su pjesnici još stanovali u podkrovnih sobicah. Premda bijaše sve vrlo jednostavno, odavaše ipak sve i ukus i eleganciju one osobe, koja je sve to uredila. Soba Mandičina bijaše tapetovana bielim bisernim papirom, na kojem bijahu posijani krasuljci, zumbuli i ruže, smješani na svodu u jednu cjelinu, koja predstavljaše šator. Pokućtvo bijaše od orahovine, stolci od pletene trstike. Postelja, mala, uzana, djevičanska, bijaše prikrivena širokim zastorom. Pokraj prozora vidio se jedan stol, pokrit kistovi, kutijami s bojami i posudicami od porculana, što sve bijaše nekoč vlastničtvo markizično. Mramorna ploča nad kaminom ne imadjaše nakita do dvijuh zemljanih vaza, s dugim vratom, kakve tvori tvornica Ziegler; kako ne bijaše još potrebe, da se loži, bijaše ognjište pokrito zelenom mahovinom, isto tako i stražnja ploča kamina. Pokraj kreveta stajaše na malenu stoliću svietiljka. Ne bijaše li tapeta, to si se mogao ogledati u parketu, tako bijaše čist i sjajan. Uzduž velikog okvira od zrcala vidjaše s jedne strane više miniatura pokojne markizice, pomno sačuvanih, medju inimi i kopija djevice Marije, koju se ne bi žacao podpisati Maksim David ili gospodja de Mirbel; na drugoj strani visjelo nekoliko

pomičnih dašćica na uzicah od modre svile, na kojih bijahu naslagane neke knjige, onda osušeno cvieće, biljke i rude, donešene iz Valtraversa. Prozor gledaše, kako sam već spomenuo, u park, sred kojega počivaše tih i tužan jedan hotel. Mavrova soba bijaše od prilike isto tako uredjena, tek što tuj nebijaše ništa, što bi odavalo njegove običaje ili osnove radnje; zaman tražio bi tuj koji predmet, što bi budio kakvu nadu ili kakvu uspomenu. Zidovi bijahu goli; postelja bez zastora, te pogled na nju tužan i hladan.

„— To baš nije liepo," reče Mandica, smjestiv Mavra u njegovu stanu. „Al ja mislim, da neima tako siromašna stana, koji si ne bi mogao čovjek sam ukrasiti više, no bi to uzmogao i najvještiji tapetar. Naše misli i naši sanci, naše radosti i naše boli, razkošje su i nakit siromašnih stanova, o kojih bogataši ni ne sanjaju, i koji vriede, po mom mnienju, više, nego baršun i svila, ružino i ebenovo drvo. Četiri stiene, što nas vide, kako mi ljubimo, radimo, sanjamo, nadamo se, uviek su stiene palače."

Te rieči slabo su dirnule Mavra. Ostavši sam, stade on hodati sobom, kao lav, zatvoren iznova u čvrst kavez. Napokon plane njegova srdjba. Stisnuv šake, lupao se po čelu, valjao se po postelji, vičući biesno. Pitao se on, uslied kakve kukavne popustljivosti, uslied kakve nevjerojatne slaboće dospio je on u taj položaj; korio kukavštinu svoju i proklinjao ime svoje sestrične. Medjutim bavila se Mandica svojimi bojami, kistovi, listići od bielokosti, tako zadovoljna već sa svojim novim položajem, kao da nije nikad poznavala boljega, sretnija u svome siromaštvu nego li bijaše u svom bogatstvu, kad je ušla kao gospodarica u Valtravers, poslje smrti mar-

kizičine. I Uršula bijaše pri poslu; ona redala, čistila, prala, brisala, sve pjevajući jednu pjesmu iz svojega kraja. Nakon jedne ure izadje Mavro. Glas njegove sestre po mlieku, što ga čuo kroz stiene, razljuti ga do kraja. Bludio je do večeri gradom, ne znajući, kuda hoda, ni ne pitajući se, kuda da ide. Oko jedanaest sati slučaj ga dovede od prilike onamo, odkud je izašao. Žive munje prosjecale oblake, grmljavina se javljala, i debele kaplje kiše stale padati. Mavro, koji ne imadjaše više drugoga utočišta no podkrovnu sobicu u babilonskoj ulici, oputi se onamo. Uršula pazila je na njegov povratak. Iztrčav na hodnik, čuvši njegove korake, prestraši se, vidivši ga strašno blieda. Ustnice bijahu mu modre; oči sjale grozničavim sjajem iz dubokih svojih kotlina. Dobra djevojka, silno zabrinuta za nj, htjede ga povući k Mandici, koja običavaše dugo bditi. Al on ju nemilo odturne od sebe te ode u svoju sobu. Sjedeći pokraj otvorena prozora, bdio on sve do jutra, slušao, kako park uzdiše pod nemilimi napadaji vjetra, i gledao nebo, od kojega bijaše mu duša mračnija i burnija. Kad je legao, uhvatila ga već groznica, a kad se stupilo u njegovu sobu, bijaše već u deliriju.

Bojali se za njegov život. Gledajući u oči realnosti, nije mogao jadnik podnieti pogleda te krute, strašne kume; kao don Juan, kad je rukom taknuo mramor, Mavro se osjeti satrvenim, kao da ga je munja ošinula. Nastojanje znanosti, mladost, koja još nije u njem izumrla, pa onda strastvena briga i nježno, požrtvovno njegovanje Mandice i Uršule privede ga malo po malo opet životu. One se natjecale za slavu, koja da ga spasi, i ne vjerujem, da ikad koja majka bolestnog si sina njegovala većim požrtvovanjem i većom ljubavlju, nego što

su njegovale te dvie odlične dušice tog mladog čovjeka. Bolest nije baš tako zao gost, ma što se govorilo proti njoj. Ona ima svoje dobre strane; pa da ne čini ništa više, no da nas uči više i bolje cieniti ljubav milih nam dušica, i da dobre dušice, koje nas ljube, sakuplja oko nas, već poradi toga ne bismo je smjeli odviše odsudjivati. Al osim toga posjeduje ona i to izvrstno svojstvo, da ušutka zle strasti, da umekša tvrda srca, da skuči i savija i ukroti pod svojim koljenom i najtvrdje, najopornije ćudi i naravi kao vrbovu šibku. Tako i taj strašni Mavro, koji je u zdravlju svome biesnio, s toga, što mora da živi, puštao se sada njegovati poput pitomog, obuzdanog ovna. Više no jedan put zahvalio se on nježnim pogledom Mandici i Uršuli, što sjedjahu kraj njegove postelje; više no jedan put potražila mu drkćuća, ganuta ruka ruku njegove sestrične. Jednog dana opazi on na stieni nad svojom glavom portrait svoga otca, što ga je markizica naslikala jednu godinu prije vitezove smrti; on primi u ruke tu sliku, te ju promatraše dugo, dugo, sboreć joj ganutim glasom, što ga ugušivaše uzdisanje i jecanje, ganutljive rieči svoga kajanja i svoje žalosti. I Mandica i Uršula plakale kraj toga, i to bijahu sigurno sladke suze. Drugoga dana opazi on na kaminu jednu kutiju, koje nije dosele još vidio. Doba ozdravljenja slična je osobito, kako se to zna, dobi djetinstva. Ista slaboća organa, isto naivno čudjenje kod svake nove stvari, ista zviedljivost, koju kakva god trica probudi i opet ju stiša; to je život, koji opet započima, to je zaista drugo djetinstvo. Mavro dade si donjeti tu kutiju, i kad ju otvori, nadje tuj liepo simetrički na zelenu baršunu poredano cielo orudje, kojim se je nekoč, zajedno s otcem, služio, da toči i reže orahovinu, hrastovinu i drugo drvo.

„— Evo!“ rnče Mandica, „to je sve, što sam mogla spasiti od otčinske vam baštine! Mislila sam, da vam neće biti baš nemilo, da posjedujete te predmete, i da ćete mi biti možda zahvalan, što jih niesam ostavila u tudjinskih rukuh.

„— Da, sestrično moja, sestro moja,“ doda Mavro, brzo se izpraviv, (bijaše to prvi put, što ju je nazvao tim imenom, i djevojka probliedi i sbuni se na to); „da, sestro moja, vi ste dobro učinila. Otvoriv tu kutiju, činilo mi se, da mi se iz nje nasmješila slika mladih mojih godina.“

„— Pa kad čovjek pomisli, primjeti Uršula,“ da si je g. vitez time služio kruh u zemlji nevjernika! Bijaše to plemenit, velik gospodin, aristokrat, šta! Pa kad čovjek čuje, da je on bielima svojima rukama pravio drvene igračke, kao da nije ništa drugo radio za čitava si života! da se nije nikad stidio raditi kao sin iz puka! Evo čovjeka, koji ne bijaše ponosan; pa ipak bijaše on ponosan čovjek.

„— Da, reče Mandica, u njega bijaše veliko, plemenito srce!“

„— Pa onda gospodja markizica!“ uzklikne Uršula, koja se ne običavaše zaustaviti na tako liepom putu. „Evo žene, koja nije trebala dugo kucati na rajskih vratih, da ju puste unutra. Kad čovjek pomisli, da je ta velika, odlična gospodja, koja je bila i na dvoru, slikala prostotu, koja pivo pije i zelje jede, gdje je mogla tako gospodski i razkošno živjeti! Tako mi Boga, to bijaše prava gospodja!“

„— Da, da, bijaše to krasna duša,“ doda Mandica.

„— Krasna, kao vaša, čestita gospodjice!“ odvrati Uršula, prinesav Mandičine prste pobožno na svoja usta.

Nalik ljudem, koji slušaju koju prispodobu, ne brineći se mnogo za njezin moral, slušao Mavro sve to, ni ne misleći na to, da se zapita, ne tiče li se sve to možda i njegove osobe. Što je osobito liepo, osobito ugodno u dobi ozdravljenja, jest podpuna zaboravnost, podpuno ravnodušje za brige budućnosti. Preslabi smo jošte, da poletimo izvan sadašnjosti, stičemo mi sve svoje sile i osjećaje tek u čuvstvu života. Mi ćutimo, da živemo, i to nam dostaje. Žalibože, to sladko stanje ne može dugo da potraje: čim nam se vraća zdravlje, vraća nam se malo po malo i teret života.

Premda izvan pogibelji te malo ne posve zdrav, bijaše Mavro ipak strašno slab te morao ostati još u krevetu; i budi da ga jošte dvore i njegnju, budi da ga pozabave i razvesele, Mandica i Uršula boravile veći dio vremena uza nj. Prema želji, koju je sam bolestnik izjavio, prenjela je djevojka svoj atelier u njegovu sobu; i tako radila ona kod njega danju, a u večer često bdila. Mandica slikala, vezla, il kačkala, a Uršula rubila ili plela. Mavru svidjaše se s početka ta dražestna slika; nu čim se više zdravlju vraćalo njegovo tielo, tim više preotimale mah i osvajale ga bolesti srca i duha. Počeo se već potajno ljutiti, što se te dvie žene toliko brinu za njega te ga nikad ne ostavljaju. Već mu poput burne atmosfere dušu uznemirivaše pomisao na terete i dužnosti, koje ga čekahu. Ne brineći se jošte za to, da sve to shvati, čuo on već sa strahom u duši muklu tutnjavu svoje kobi, poput dalekog šuma približavajuće se poplave

Jedne večeri, kad se činjaše, da Mavro duboko spava, čavrljale Mandica i Uršula u pol glasa, sjedeći obje oko istog stola i radeći kod svietiljke.

„— Ubogi kerubin!“ govorila Uršula, „ja ne žalim doduše novca, koji smo na nj potrošile. Ta za njega založila bi ja i posljednju kapicu, posljednju haljinu svoju; al ipak je istina, da nam je njegova bolest izcrpila naša posliednja vrela, i da u ovaj čas neimamo ni deset franaka u kući.

„— Ne brini se za to, dobra Uršulo. Ja se nadam, da ću svršiti sutra slikariju na toj kutiji za čaj. Ja sam dosta zadovoljna s njom. Evo liepa cvieća i liepih ptičica! Mora da nas proganja osobita nesreća, ne uspijem li, da prodam to djelo u onom velikom dučanu, u kojem su već kupili dva moja sjenila za svetiljku. I to još nije sve. Dovršila sam već dvie male kesice za novac, koje niesu baš loše; poći ćemo zajedno, da jih prodamo. Čula sam, da se takove sitnice vrlo dobro prodaju u Parizu. Pa da nas svaka nada prevari, ne marim, ta ja imam još nekoliko zlatnih prstena, još nekoliko nakita s dragulji; bude li od potrebe, založit ćemo jih.“

„— Zajedno s mojima zlatnima naušnicama i mojim zlatnim križićem, reče Uršula. „To je posve jednostavno, to će biti najbolje. Ali, draga gospodjice, vi radite premnogo noćju: uz to izgubit ćete svoje krasne modre oči, i vaše zdravlje, koje još više vriedi!“

„— Dobro, dobro!“ odvrati Mandica, smijući se, „ja se ne bojim toga; jača sam, nego bi tko mislio. U ostalom, rad je zdrav. Markizica pripoviedala mi je, da nije nikad bila tako zdrava i zadovoljna, kao u Nuernbergu. Ona je radila danju i noćju, pa ipak te mogu uvjeriti, da su njezine oči bile vrlo liepe, još nekoliko sati pred njezinom smrću. Pa onda, pomisli samo, dobra moja Uršulo, da mi valja, za dragog nam bolestnika, podvostručiti svoj trud i mar. Njegovo zdravlje neće se

možda još dugo oporaviti; pa da se mi ne brinemo za njega dovoljno, da mu ne namirimo sve potrebe, koje zahtjeva njegovo sadanje stanje, kako bismo morale koriti same sebe, kako bi nas savjest grizla, i što bi napokon mislio Mavro, koji je samo nam za ljubav ostao na životu!“

„— Da, da,“ uzklikne Uršula, okrenuv se prema Mavrovu krevetu, i pogledav svog gospodara okom punim obožavanja i milja, „da, istina je, on je bio vrlo dobar, vrlo ljubezan. Mi se ne možemo potužiti nanj. Kad pomislim, da je u čas, kad si je kanio tane prosvirati kroz glavu, propustio to jedino nam za ljubav! I kako ponosan bijaše, što se šetao s nama ulicami! Da i ne mislimo na to, da će se prihvatiti posla, čim jednoć ozdravi. Ta on će se toli radovati, što će moći raditi za svoju sestričnu i za svoju sestru po mlieku! Jer on je angjeo, ta ja sam to uviek govorila.“

One čavrljahu tako sve dotle, dok nije Uršula Mandicu sjetila, da podje u svoju sobu, pa da si odpočine. Prije no odoše, nagnule se obje nad njegovu postelju te promatrale tiho nekoliko časaka to bliedo lice, kojemu je bolest opet povratila njegov prvobitni karakter dostojanstva i veledušja.

Mavro ne spavaše i sutradan bijaše on već na nogah. Tako miran, tako odlučan, kao što smo ga prije vidjeli neodlučna i puna gnjeva i srdjbe, on je primio napokon tu zadaću, koja ga zapala. Al ipak, plemenite duše bi se prevarile, koje bi tu probudjenu njegovu volju pripisale zahvalnosti i ljubavi. Sa zdravljem, vratila se Mavru i debela, tvrda kora, koja mu je prije prikrivala srce. Požrtvovnost tih dvijuh plemenitih duša, koje su na nj potrošile i zadnju paru, nije ga ni najmanje

dirala, već ga ljutila, dražila. Al hvala budi Bogu, koji je smjestio ponos u dno našeg srca, da ondje za silu nadomjesti kriepost. Ovaj put jošte učini ponos ono čudo, koje je imala tek kriepost da učini.

On bijaše spreman, da radi, bez oduševljenja, istina, ali i bez oklievanja, poput galantnog čovjeka, koji polazi u dvoboj, manje iz strasti i zanešenosti, nego li iz dužnosti. Al što da radi? Raditi, to je lako reći; treba prije svega znati, što da se radi. Da toči igračke i orudje? To je moglo biti dobro u Nuernbergu, u domovini drvenih igračaka. Da se posveti rezbarstvu? I tuj ima mnogo težkoća. Za lienčine početak je radnje uviek pun težkoća i neprilika. On je u ostalom rezbarsku umjetnost objesio na klin već odviše davno, a da je nije zaboravio. Što se tiče duševnih radnja, na te nije smio ni pomisliti. Nećemo time da kažemo, da ne bi on bio sposoban za tu vrst moderne dnevne literature, koja dan danas tolikih uspjeha polučuje; al na nesreću, u doba, u kojem se sbivao taj čin, književnost imadjaše još nešto čara i ugleda, i najteža ova umjetnost nije se još pretvorila najlagljim zanatom. Nekoliko godina kašnje, Mavro se ne bi sigurno bio žacao, da se posveti literaturi, i mi bismo imali danas jednog velikog pisca više. Doći u pravo vrieme, to je velika tajna života. Čim mu je dodijalo razmišljanje o tih stvarih, zapita on Mandicu za savjet. Al djevojka odgovori mu ljubezno:

„— Čemu da se žurite toliko? Ta neima nikakve sile. Vi ste još odviše slab i nemoćan. Čim se oporave vaše sile, doći i sve ostalo. Čim se samo ćutim pod vašim okriljem, ne trebam ja ništa više, meni to dostaje. Ne tarite si glave za ništa. Ja sam jaka te imam mnogo dobre volje. Ja ću raditi za vas s veseljem, čekajući,

dok budete vi mogao raditi za mene sa slašću. Recite, brate moj, nije li vam to pravo?"

Svatko može se misliti, da su ovake rieči mogle samo razdražiti Mavrov ponos. Al evo, kako je htjeo slučaj, il bolje, Providnost u slici Mandičinoj, da navrati tog čovjeka na jedini put, koji mu bijaše otvoren, da ga spasi.

X

U jednom krilu iste kuće, nasuprot podkrovnim sobam Mavra i Mandice, bijaše drugi stan, od trijuh soba, koji obitavaše obitelj jednog mladog zanatlije. Taj zanatlija bijaše po svom zvanju umjetni stolar, pa i rezbar, po imenu Pierre Marceau. Bijaše to čestit i liep mlad čovjek, najviše od dvadeset i pet godina, vazda dobre volje, lica otvorena, zanimiv u svojoj bluzi od siva platna, vezanoj pasom od lakovane kože oko čvrstog i vitkog tiela. Taj mladi čovjek nije kovao stihova, on nije poznavao druge lire no blanju i dljeto. Ustajao svaki dan sa zorom te radio veselo cieli dan sve do mraka, kao da je uvjeren, da je posao ujedno i prava poezija puka, i najbolje sredstvo, da se poboljša položaj radnika. Liepa i gibka njegova žena igrala se iglom pokraj njega, sve pazeći na dvoje malića, što se vrzli oko otca. Marceau ostavio bi kad i kad svoje djelo, da se nakloni nad vezivo svoje družice, il da uzme na krilo koje diete. Zatim se dao opet novim žarom na posao. Gdje kad pjevala mlada ženica poluglasno koju pjesmu Bérangerovu, jednu od onih bezsmrtnih pjesama, koje su utješile i obodrile domovinu za težkih joj dana. Sve uza svoj posao pjevao čovjek za njom po koji refrain svojim jakim i kriepkim glasom. Kad se dan primicao kraju, liepa se domaćica zabavljala, pripravljajuć večeru; kod dobre ve-

čere zadržali se oni obično dugo, razgovarajući srdačno medjusobno.

Naslonjen na svoj prozor motrio je Mavro više puta raztrešenim očima cieli život te marljive i čestite obitelji. Nije on radio toga, što bi ga to zanimalo, il što bi tražio zdrave hrane duševnomu svojemu biću; to bijaše jednostavno jedan prizor, što se sam nudjao njegovim očima, u njegovoj bezposlici. Sa svoje strane motrila je Mandica sa zanimanjem i s veseljem život te prîproste obitelji; tek što je nju nukao na to neki tajni čar. Ona sprijateljila se malo po malo s timi mladimi ljudmi. Mlada djevojka mazila njihovu djecu, kad jih našla na stubah. Za bolesti Mavrove došao je Pierre više puta, da se opita, kako mu je. Opaziv jednog jutra, da mladi zanatlija blanja i reže hrastovo drvo, kao što je činio nekoć Mavro uza svoga otca, motrila ga ona, sva ganuta, pozornim okom. Nagnut nad svoj blanjaći stol, pokraj otvorena prozora, borio se Marceau s nekom neprilikom, koje, kako se činjaše, nije nikako mogao da savlada. Na jedan put mahne on biesno rukom, te ne mogući raditi dalje, baci on orudje od sebe te se udari očajno šakom po čelu, onda, prekrstiv ruke na prsima, stajaše on tužan pred svojim djelom, kao čovjek, koji je svu nadu izgubio. Približi mu se na to mlada žena, da mu milovanjem i sladkimi riečmi probudi opet smalaksalu snagu, al on ju, prvi put možda, nemilo odturne od sebe, te mu suze gnjeva i boli poteku niz lica. I mlada žena udari u plač; a i djeca, videći taj primjer, stala se natjecati, tko će jače plakati i vikati. Taj tužni prizor gane Mandicu, ona izadje iz svoje sobe, te domala udje u sobu uboge ove obitelji, koja se je već odavno zanimala za nju.

„— Evo, gospodjice," reče mlada žena, na koju se je prvu obratila Mandica, da ju zapita, što joj je, „evo, o čemu se radi. Moj suprug mora da danas jošte izvrši jednu naručbu, od koje odvisi čitava naša budućnost. Budi da je precienio svoje sile, primivši tu naručbu, budi da ga je danas na cjedilu ostavio njegov talenat, jadni moj prijatelj osjeća, da ne može čestito izvršiti povjerena mu posla. Moga supruga boli to, sbog mene i djece naše, a ja plačem, gdje ga vidim plakati."

„— Evo, gospodjice," reče sada mladi radnik, „neka mi Bog oprosti, što sam se usudio i pomisliti na to, da je stavio u mene iskru umjetnika! Ja sam tek nesretnik, kukavac, sposoban najviše za to, da blanjam te pravim noge za stolce!"

„— Ah, što znate vi, gospodine?" odvrati mu Mandica. „I talenat hoće, da ima svoje vrieme, kao što i sreća. Tek obični, plitkoumni ljudi uviek su spremni, te ne oklievaju nikad. Kažite mi, gospodine, što imate, da učinite?"

Imao je, da iz drveta izreže sliku arkangjelovu, koja je imala da resi jednu crkvu u Parizu. Istina je, da je slika bila vrlo loša. Premda je od naravi gledala drugim rado kroz prste, te jih voljela suditi bolje nego li gorje, morala si je Mandica ipak priznati, da ima zaista za što da očaja ta dobra obitelj, odvisi li ciela jim budućnost od toga djela. U taj čas opazi ona Mavra na prozoru, koji se na njezin znak potrudi do nje, ne žureć se u ostalom baš previše.

„— Evo, brate moj," reče mu ona, vidite, ne bi li bilo moguće pomoći tim ljubeznim ljudem i spasiti jih iz neprilike?"

Čuvši, o čemu se radi, približi se Mavro rezbariji te ju stade motriti prezirnim pogledom. Bijaše to zaista kukavna rezbarija, koja ne obečavaše ništa dobra. Mladi par i Mandica stajali oko njega te bojazljivo očekivali, što će uraditi: Mavro ne reče ni rieči, nego na jedan put, manje iz dobrote duše svoje, no iz želje, da se iztakne, svuče on svoj kaput, zasuče si rukave od košulje, pograbi orudje te navali junački na komad hrastova drva, što se je Marceau-u toli kruto opiralo. Mandica radovala se u duši svojoj. Mladi muž i žena mu stajali nepomično kraj Mavra te gledali, kako mu uspjeva posao; dočim se djeca, što se popela zviedljivo svako na jedan stolac, plavimi svojimi glavicami i kerubinskim svojim licem činjahu pravom slikom i prilikom one figure, koja je rasla i život svoj dobivala pod vještim dljetom umjetnikovim.

Ma koliko bura i oluja prohujilo preko njega, ma kako opustošeno bilo naše srce, ma bilo ono nalik pustari Sahari, ma ne bilo u njemu van pusti, žarki piesak, jedan cvietak ima ipak, koji cvate u njem u svoj svojoj svježosti i u cielom svom sjaju, kao da je sinoć razpupao. Niti jedna latica ne manjka na vjenčiću tog cvietka, on se smješi na vršku svoje stapčice, koje nije mogao nikakov vihar izkoreniti. Taj cvietak, koji nikad ne izumire u ljudskom srcu, zove se taština. I tako, premda bijaše u njega malo ne sve mrtvo, što podaje života, on uživaše tajnu radost, videći utisak, koji je učinio na svoje obćinstvo. Probudivši se u njemu samoljublje, on je kao kroz čarobnu neku silu zadobio opet onu smjelost i točnost dljeta, kojim se je vitez nekoč toliko radovao. Već se izvio iz hrastovog drva arkangjeo pobjednik te razastro veselo svoja krila. Poslije nekoliko sati

evo kipa toli čista, toli liepa, kao da je izklesan iz mramora.

„— Evo, kako valja da bude!“ reče on, baciv od sebe orudje i spustiv si svoje manšete. „To ne bijaše u ostalom težko.“

Izvolite si predstaviti radost mladog para. Dječica pljeskala rukama. Mladi muž i žena mu divili se djelu i zahvaljivali Mavru, čestitajući mu na krasnom djelu i blagoslivljajući ga za dobro njegovo djelo. Mandica motrila, smješeći se, tu radost, za koju si je laskala u duši svojoj, da ju je udahnula u Mavra. Ali Mavro, svršiv posao, stidio se već u duši svojoj te radosti, koju je netom uživao; i buduć mu se ništa nečinjaše ludjim i smješnijim, no su ovaki nježni, ganutljivi prizori, obuče on brže bolje svoj kaput, da se udalji.

„— Ah, gospodine, vi ste mi spasio život!“ klikne oduševljeno mladi radnik.

„— Volim vjerovati, gospodine,“ odvrati Mavro suho, „da je to tek pusta fraza u vašim ustima, pusta pretjerana fraza, jer drugčije, ja bi vam time učinio vrlo slabu uslugu, za koju mi ne bi bilo vriedno hvaliti.“

Na te rieči odtisne on dosta nemilo od sebe sitnu dječicu, koja su mu se bila uhvatila za noge, te ode, kako je i došao, i vrati se u svoju sobu. Odkuda snašla ga ta crna zlovolja? Ljudsko je srce ponor podlih kukavština. Ni ne misleći na to, Mavro se ljutio, što nije imao više ni izlike ni izgovora za svoju bezposlicu. Mladog muža i ženu mu preseneti, prestraši taj nagli odlazak, i oni žalili, što niesu dobili prilike, da se zahvale svomu dobročinitelju. Mandica, koju su u srce ranile nemile rieči, što jih je čula, okrene se od drugih, da pri-

krije svoje suze. Al ipak si reče, da je taj dan položio možda temelj boljoj budućnosti.

I sbilja, kako se je Mandica nadala, Mavro se je poslije toga dana češće sastajao s Marceau-om. On je šutio doduše pred njom, al na njegovu licu, ozbiljnu i zaokupljenu, opazila je ona, da se sprema nešto vrlo odlučna i znamenita u njegovu životu.

Jednog jutro, kad je htjela da stupi u sobu mladog svog gospodara, pobjegne Uršula sva uzrujana, ostaviv vrata od Mavrove sobe na pola otvorena. Što joj se dogodilo? Što se sbivalo tako izvanredna u sobi Mavrovoj? Uršula potrči k Mandici, te joj se baci oko vrata, gušeći ju svojimi cjelovi i svojimi suzami.

„— Ajte, ajte, draga moja gospodjice!“

I bez daljnjega tumačenja, uhvati ona Mandicu pod ruku te ju laganim korakom odvede do vratiju Mavrovih.

„— Nemojte praviti šuma ni štropota, pa gledajte!“

Mandica pogleda kroz poluotvorena vrata, suzdržavajući svoj dah. Pa nakon toga, što pogledala, baci se ona plačući u naručaj Uršuli, i te dobre dušice ostale dugo jedna drugoj u naručaju.

Što je vidjela Uršula? što je vidjela Mandica? Najljepši prizor, što su ga mogle vidjeti: Mavro stajao je pokraj blanjaćeg stola te, sagnut nad njim, radio.

XI.

Vrieme bijaše baš sgodno po drvorezbarstvo. Već odavna zanemarena, malo ne izgubljena, ta je grana umjetnosti iznova procvjetala usljed mušica mode. Neka se sjeti, tko može: u nas vladao je onda pravi srednji viek. Literatura stvorila se gotskom, da se pomladi. Ukus, koji je vladao u poeziji, prevladao je cielom slikarskom umjetnošću. Slikarstvo, kiparstvo, graditeljstvo zaodjelo se plaštem srednjega vieka. Naravnom bijaše posljedicom, da je i cielo pokućtvo pošlo tim putem. Započeli su tim, da opliene gradove u provinciji, samo da zadovolje parižkomu ukusu; kašnje, kad je uzmanjkalo sredovječnih kača, ormara, umjetno rezanih fotelja i druge slične robe, kad je ponestalo pravoga srednjega vieka, tad nije preostalo drugo, no stvoriti drugi srednji viek. Orahovina, hrastovina, hruškovina, preobradjene vještima rukama, zavarale su više no jednoga poznavaoca srednjega vieka; i uslied te nevine varke obogati nekoliko vještih umjetnika. Posredovanjem Pierrea Marceau-a dobi Mavro umah više znamenitih naručba. Za nekoliko mjeseci mogao je on, ako i ne baš živjeti u obilju i razkošju, a to barem zadovoljiti potrebam tih dvijuh dušica, koje su se povjerile njegovu okrilju. Bijaše to doduše još siromaštvo, koje ne duguje nikomu ništa, koje živi bez gorke pomisli na jučeranji dan i bez brige za su-

tradan, i koje tisuć puti više vriedi, nego li ono šuplje bogatstvo, u kojem je Mavro nekoč živio. Moramo priznati, u ostalom, da Mavro nije baš bio zadovoljan tim siromaštvom te da nije pravo shvaćao dobrih strana svojega novog zvanja. On se podvrgavao svojoj sudbini, al proklinjuć ju, on je radio, al psujuć na rad. Koliko puti ga, za prvih mjeseci, ostavljala snaga, malaksala mu volja! Koliko puti podao se on svojoj srdjbi, i u prisutstvu Mandičinoj, te bacio gnjevno od sebe orudje i pogazio svojim nogama djelo, što ga bijaše započeo! Jadnik, nije znao, da milje, da ljubav podaje dvostruku cienu svakoj žrtvi, pa da i najljepše požrtvovanje hoće da bude popraćeno ljubeznim posmjehom! Mavro bijaše strašan u takovu času. Mandica motrila ga onda žalostivim pogledom; i kad bi onda to jadno diete, slomljeno i satrveno, palo na svoj krevet, pristupila ona k njemu te brisala znoj s njegova lica, sretna, nije li je odpravio od sebe surovom kojom riečju. Tek ponos poticaše ga na rad i podržavaše ga u borbi, koju je poduzeo. Njemu stajaio je najviše do toga, da ne duguje ništa svojoj sestrični. Pomisao na to, da je ona prodala svoje diamante i radila iz svih sila, samo da njega u bolesti njeguje, ta pomisao mu ljuto tištila dušu. Govorio si takodjer, da će tim prije postati prost i slobodan, da radi što mu volja, čim prije bude osigurao Mandici život. Samoubojstvo bdilo je kraj njegove postelje, ne kao prieteća sablast, nego kao angjeo spasitelj.

Al ima jedna slast, za koju ne znaju oni, koji ne poznavaju druge muke no što su se rodili na sviet, i koju je Mavro tim većma uživao, što je nije predvidio te nije ni pomisliti mogao na to, da se brani proti njoj. Hoću da govorim o toj slasti, djetinjskoj, ako se hoće,

al ipak sladkoj, koju osjeća čovjek, kad drži u rukuh prvi novac, što ga je zaslužio svojim trudom. Ne, ta slast nije djetinjska, jer ona nije ništa drugo, no sviest naše osobne vriednosti. Ta blago, što smo ga stekli svojim radom, nije li zakonitije od svakog drugog blaga, i ne ponosimo li se mi punim pravom tim blagom? Baštinik, koji broji svoje zlato, manje je bogat u očima božjima, nego li radnik sa zasluženom svojom plaćom. Te misli bijahu dakako daleko od Mavra; al kad je vidio na svom stolu nekoliko desetaka franaka, što jih je Marceau primio za nj, on je primio u ruke jedan srebreni komad za drugim te ga promatrao djetinjskom radošću. Čovjek bi ga bio držao kakvim škrtcem, il najvećim siromakom, koji hvata novac prvi put u svom životu. I u naivnu zanosu, dostojnu boljih dana njegove mladosti, poleti on veselo iz sobe, da slavodobitno odnese Mandici svoj prvi novac. I on se smješio od radosti, kao u dvadesetoj svojoj godini. Ali jao, prije nego li je došao do vratiju Mandičine sobe, krstio on već glupošću tu nevinu radost, koju je netom uživao, krstio ludošću plemenito ono čuvstvo, što ga je potjeralo k Mandici. U manje no jednoj minuti ugasnuo cieli taj liepi zanos, kao plamen od slame, kad na nj navali poplava, jer on nadje Uršulu u predsoblju. Mavro baci joj hladno šaku srebrenih novaca u krilo te ode, ne rekav ni rieči.

U vršenje ozbiljne dužnosti, ma kako mučna i težka bila ona, stavio je Bog neko nutarnje zadovoljstvo, kojemu težko izmakne i najpokvarenija duša. Pa onda, ima li i najnezahvalnije zvanje i zanimanje tu i tamo svoje čare i svoje sretne časove, to mora da umjetnost, ma kako čedna ona bila, pruža umjetniku časove oduševljenja. Sve biesneći proti svome robstvu, osjećao je Mavro

neopisivu slast, videći se koristnim i potrebnim, al te slasti nije on htio priznati ni sebi ni drugim. U tom pogledu, mi smo malo ne svi ponešto nalik državnim činovnikom. Kraj svih neprilika, koje krnje njihov kredit i njihovu važnost, ipak ima uviek nešto, što jim ugadja: nezadovoljstvo, koje pokazuju, prečesto tek je pusta krinka, kojom prikrivaju slavodobiće svoje — taštine. S druge strane, zanimahu Mavra gdje kad figure, što jih je stvorio. Čiste nevine slike njegove mladosti lepršale tuj oko njegova stola. Vidio sama sebe, kako radî pokraj svoga otca u Valtraversu, te mu se činilo, da mu se portrait dobroga otca smješi i bodri ga. U kratko, izuzev one slučajeve bjesnoće, što smo jih spomenuli, i koji postajahu sve redji i redji, kretalo stanje na bolje; i nakon par mjeseci, čudio se Mavro, kad se približila večer, kako mu je brzo, i mirno, i liepo prošlo vrieme. Radnja donosi sa sobom svoju nagradu; ona čini, da zaboravljamo na sviet i na sama sebe. Da nam radnja ne pruža ništa više, no onu vedru veselost, koja kruni svaki dobro izpunjen dan, već za to morali bismo ju blagoslivljati i ljubiti.

Al, na žalost, te zdrave misli niesu mogle dovoljno uspješno djelovati na Mavrov duh, jer on si nije dao vremena, da jih mozga i njimi se okoristi; jer nakon svršenog djela otišao on uviek od kuće, te se tako lišio sam najljepšega moralnoga užitka i koristi, što ju je mogao izcrpsti iz svoga rada. Odviše ponosan, da se podvrgne robstvu gradjanskoga i pravilnoga života, on je izjavio, da će živjeti posve po svojoj miloj volji. Medju nam govoreći, kuhinja Uršulina zanimala ga vrlo malo, a jesti očima u oči s Mandicom ne činjaše mu se takodjer osobitom slašću. Napokon, kao sve slabe duše, mislio je on, da će ono biti najbolje, što će si on urediti i udesiti prema svojoj slobodnoj volji. U jutro doručkovao on obilno u svojoj sobi; u večer, kad je šest sati tuklo na bližnjem tornju, svukao on svoju bluzu, obukao se te izašao, ne vidivši često cieli dan svoje sestrićne. On mišljaše, da joj ne duguje sada ništa više, odkad namiruje svoje potrebe. Od kuće odilazio dosta miran, pošto mu se kroz dan glava smirila i krv ohladila u radu, tišini i samoći. S početka ćutio se nekako opojenim, osjetiv se izvan svoje podkrovne sobe, izgubljenim sred svjetine, slobodnim na pločniku. Al kuda da ide? Sa svojom prošlošću prekinuo je svaku svezu. Nijednog prijatelja nije više imao; recimo bolje, u družtvu, u kojemu je Mavro protepao svoju mladost, ima čovjek samo drugova, ali prijatelja nikada. I tako stupao on bez cilja napred; ali malo ne uviek tjerala ga kobna neka sila prema onim stranam, gdje nekoč tratio svoje dane.

Blied, mrk, vukao se on tuj pokraj zida, nalik nesretniku, komu je potonula ladja te bludeći na obali gleda, kako se druge ladje poigravaju vrh onih valova, koji su progutali sav njegov imetak; mračnim licem prolazio on tom kićenom množinom, koja slavi vječni blagdan, koja se ne zavija nikada u crninu za svojimi žrtvami, iz koje izčezavaju najmladji, najljepši i najodličniji članovi, neostaviv iza sebe ni praznine ni žalosti, dapače ni sjajnog traka zviezde kresavice. Nakon što su neko vrieme mirovale, probudile se opet zle strasti u njemu te stale bučiti u grudi mu. Na sjajno razsvietljenih boulevardih, usred tih čarobnih krasota, koje su ponos Pariza, a čudovišta svieta, u tih redovih, koji su ga vidjeli toliko puta u sjaju i razkošju, mišljaše sada Mavro na ulicu babilonsku, na kukavnu svoju podkrovnu sobu i na

svoj blanjaći stol; i suze potekle mu niz lica iz gnjeva i biesa. Jadan, razdražen, grozničav vraćao se on onda kući, kao divlja zvier, ranjena sa sto striela. Vrativ se kući, prije nego bi išao u svoju sobu, riedko je kada propustio posjetiti Mandicu, koja običavaše, kako smo već rekli, u družtvu Uršulinu, vrlo dugo bditi. Nemojte misliti, da je on činio to iz sklonosti, il iz dužnosti obične učtivosti i ljubeznosti. Nesretnika tjerala je k Mandici tek kukavna potreba, da izlije na nekoga svoj gnjev, i da se tim jadnim djevojkam osveti za ono zlo, što ga j patio. To je vlastitost egoista, što hoće, da svi pate oko njih, kad oni sami pate.

Mavro našao Mandicu i Uršulu uviek, gdje sjede i rade kod istog stola, kod iste svietiljke, obje tako vedre i vesele, kao da su bile na obalah Vienne, u salonu grada Valtraverskoga. Sa šeširom na glavi i sa ogrtačem zakopčenim sve do vrata, ušao on naglo, blieda lica, tvrda pogleda s prezirom na ustnama. Obje ustale, da ga primu, Uršula za zagrljajem il cjelovom, a Mandica s posmjehom. Nikad nijedne žalne rieči, nikad nijednog indiskretnog pitanja, ništa u obće u cielom jim ponašanju, što ne bi, usuprot, odisalo najnježnijom ljubavi, kao da jim je on ljubezan brat ili dragi prijatelj. Odturnuv nemilo Uršulu od sebe i baciv prezirni pogled na slike Mandičine, sjeo on u skrajnjem kutu sobe; i kad se djevojke opet latile posla, gledao jih on plašnim il posprdnim pogledom. Ljubke slike tih djevojaka, pokoj tog malog stana, red, koji je vladao pod tim skromnim krovom, čaroban sklad, i u najvećih sitnicah toga priprostoga pokućtva, sve to dražile Mavra više, nego li blažilo. Domala počme se, iz ništetnog razloga, izljevati njegova žuč. Obično šutljiv, tad je čavrljao nemilo, kruto, ne-

umoljivo; inače mrk i tih, postao on duhovit, rječit dapače, kad je htjeo da muči srce svoje sestrične. Što se jasno razabiraše iz tih njegovih govora, bijaše tek toliko, da ne može ni Mandice ni Uršule žive vidjeti. Mandica odvraćala mu na sve tek nježnimi, pametnimi riečmi, tek nepokolebivom dobrotom. Al Uršula je znala, da ta dobra duša proljeva suze, čim se Mavro udalji.

Al ruglo imalo još dalje da ide. Mavro pripadao je toj školi mladih propalica, à la Lovelace za kulisami, ili Don Juan u prizemlju, koji, nakon što su ludo protepli svoju otčevinu s nekoliko propalih cura, drže, da poznavaju žene te da imaju pravo, prezirati jih. Sbog par uvehlih i iztrošenih bakantica, što su jih nekada vucarili u svojim kolima, ta se čestita gospoda usudjuju govoriti o cieloj jednoj polovici ljudskoga roda tolikim nepočitanjem, tolikom drzovitošću, da čovjeka, koji jih sluša, spopada želja, da jih zapita, kakvog se zvanja i zanimanja drže njihove sestre i iz koje su utrobe izašle. Premda mu se Mandica ne činjaše liepa, Mavro odkrije napokon, da on igra kraj Mandice ulogu ludjaka. Bez obzira na njegova ćutila, koja čista i biela Mandičina ljepota nije ni najmanje smućivala, zavrtile mu mozgom samoljublje i taština. Bijaše li naravno, da mlad čovjek, koji još ne ima trideset godina, živi kao brat s djevojkom, koja ima najviše dvadeset tri godine, i to pod istim krovom, u vrata do vratiju? Što bi mislili o tome bivši njegovi drugovi? Što mora da misli o tome Mandica sama? Jer u ljubavi, koju mu je pokazivala, nazrievao je on nedvojbenu ponuku. Al medjutim, svaki put, kad bi pošao k njoj s namjerom, da načini kraj tomu odnošaju, koji mu se činjaše toli smješnim, uhvatilo ga osobito čuvstvo počitanja, kojega si s prva nije mogao razjasniti i

koje ga je ljutilo kašnje, i on se vratio u svoju sobu, ne usudiv se ni za ruku ju uhvatiti.

Jednog dana, kad ne bijaše posla, izašao Mavro već u jutro od kuće te bludio čitav dan na onom žarkom suncu, pod kojim uzavriju močvare i blato nečistih strasti. Objedovao je, u okolici bivšega talijanskoga kazališta, u nekoj kukavnoj i rdjavoj krčmi. Sjedeći u dnu mračne jedne sobe, kraj kukavne uljene svietiljke, jeo on malo a pio čašu za čašom onog sumnjivog vina, pomješana s alkoholom, koje nije nikad zadesila čast, da plaća maltarinu. Bijaše užasna razlika izmedju ovog objeda i onih sjajnih objeda, što jih uživao Mavro nekoč u veselu družtvu, u salonih Café de Paris, dok ga kola čekala pred vrati, a grom na podnožju perrona. Nasloniv se na svoje laktove, uprvši čelo na svoje ruke, sjedio on dugo i dugo, zadubljen u kaos raznih razdražljivih misli, koje uzbunjivaše i uzpirivaše još više rastuća pijanost. Kako mu gorila glava i kipjela krv u cielom tielu, proboravio je ostali dio večeri na uglovih ulica, prateći plamtećim okom bezstidne sirene, koje bljuju na pločnicih svu gnjusobu parižkoga života. Kad udje u Mandičinu sobu te opazi Mandicu samu, i nehotice osjeti divlju neku radost. Ponešto bolestna od jučer, legla je Uršula, na molbu svoje gospodarice, danas ranije. Mandica čitala je, kad Mavro unidje. Ona zatvori knjigu, stavi ju na stol te pozdravi svoga sestrića, kao obično, pričinjajući se, kao da nije opazila nakaženih, uzrujanih mu crta, mračnog sjaja očiju mu, i zažarene bliedoće lica njegova. Mavro sjede si kraj nje, i glasom kratkim, žarkim, usopljenim, kojemu akcenat nalikovaše više ruglu nego li laskanju, započme on tuj, bez prelaza, dieliti djevojci toli pretjerane komplimente, da ga je djevojka mo-

trila s prva začudjena, al onda udarila u grohotan smjeh. To bijaše tek jedno poticalo više. Taj srebreni, zvonki smjeh, ta živa radost bezazlene nimfe, koju progoni satir i koja misli, da je to tek šala, razdraži napokon Mavra do kraja. On uguši u svojem srcu glas srdjbe, i stade govoriti o ljubavi sa zanosom mržnje, o nježnosti i odanosti glasom gnjeva; bijaše to nejasan govor, kojemu podavahu tek tu i tamo smisla surove, jasne rieči. Biela, hladna nepomična, nalik božici čistoće, kad vidi da joj se nudjaju žrtve, namienjene tek žrtvenikom bezstidne Venere, gledala ga Mandica, dok je on govorio, licem ujedno i ponosnim i turobnim, tako da se Mavro zaustavi u jedan mah, preplašen od pogleda njezina, kao da je na svoju grud pritisnuo bezćutan mramor. Ni ne maknuvši se sa svoga mjesta, gledala ga Mandica i nadalje istim turobnim i ozbiljnim pogledom, gdje ništa ne odavaše ni uvriedjenu dušu ni gnjev, već gdje bijaše smješana majčina sućut s bolnim začudjenjem. Mavro nije mogao toga dulje podnieti, on se digne te pobjegne sa strahom.

Kad se nakon tvrdog sna od nekoliko sati, koji sliedi iza pijanosti, Mavro sutradan probudi te sjeti, što je sinoć učinio, malo što nije poginuo od stida. Saviest nije ga doduše za to korila, kako je zaslužio: već odavna bio on privikao, da mu savjest gleda kroz prste; al on nije mogao podnositi misli, da mu se je rumeniti, stiditi se pred Mandicom. Kako će se usuditi sada osvanuti pred njom? On je ćutio već unapred pretjerane prikore; već se vidio unapred nišanom oštrih strielica nepomirljive srdjbe. Jer kad su ti mladi propalice prisiljeni, da pripoznaju kriepost u žena, oni se tješe time, što si tu kriepost predstavljaju u neliepoj, nemiloj slici; da zaštite

sami sebe od prikora i rugla, gledaju oni, da kriepost samu učine predmetom sprdnje i rugla. Dan nagibao se već kraju i Mavro se još zabavljao timi neveselimi misli, kad al na jedan put stupi Mandica u njegovu sobu. On se zacrveni, onda probliedi, i sav se sbuni; najvolio bi, da je pod uzmako pod njim i svod se srušio na njegovu glavu. Al ona mu pruži ruku, pogleda ga ljubezno, te ga smješeći se sladko nazove bratom svojim, tako da je on u prvi čas pomislio, da je tek sanjao o sinoćnjem prizoru. Riedko će se naći čovjek, koji ne bi iskreno bio zahvalan ženi, prema kojoj se je ružno ogriešio, i koja ga je mogla ponizati, al mu je iz dobrote i nježnosti oprostila te vratila nemilo milom. Naše srce uviek je zahvalno za svaku i najmanju ljubav, koja se izkaže našoj taštini. Premda nije toga ni najmanje pokazao, Mavro bje zaista dirnut Mandičinom plemenitošću; i on prizna sada u svojoj duši, da kriepost ne mora baš uviek biti smješna i luda, da ona može biti jedan put slučajno i ljubezna.

Mandica dodje, da zamoli Mavra, da taj dan objeduje s njom. Mavro pogleda nebo, koje je od jutra lievalo gustom kišom. Da izadje po takovu vremenu, da potraži gdje god daleko od kuće kukavan kakov objed, ne bijaše baš ugodno. S druge pako strane ćutio je, kako mu se želudac danas buni, valjda radi prekomjernog užitka od sinoć. Čitao sam negdje, da su dani, što sliede iza orgija, stvorili pustinjake. Pa napokon Mavro, koji se osjećaše krivim prema svojoj sestrični, nije se baš ljutio, što može svoj grieh okajati toli lako. I tako htjede on sad, na uzvrat, biti velедušan i plemenit, te zadovolji molbi Mandičinoj.

—◇◎◇—

XII.

Prostrto bijaše u maloj jednoj jedaćoj sobi, tapetovanoj liepim papirom, koji vierno oponašaše rezbarije iz hrastova drva. Peć bijaše nakićena zviezdami, dahlijami i resuljami; jedan jedini prozor gledao na park, kojemu su jesenski vjetrovi već stepli lišće. Stol bijaše nešto malen; razkošje stolnog posudja i orudja težko da bi bilo zastrašilo kojeg quakera ii kartuzijanca; al na sjajnom bielom stolnjaku sve se sjalo od čistoće, sve se smješilo veselo, dražestno. Sjedši nasuprot Mandici, koja igraše ulogu domaćice u svom siromaštvu mnogo dražestnije i umiljatije, nego li to prečesto čine mnoge gospodje u svom bogatstvu, morade Mavro priznati, da to vriedi barem toliko, koliko kukavna ona krčma, u kojoj je običavao jesti od nekog vremena. Jestvine ne bijahu ni mnogobrojne ni osobito izabrane, al bijahu, što mnogo više vriedi, zdravo i ukusno priredjene. Možete si misliti, da je Uršula uložilo u to svu svoju vještinu; dobra djevojka nadkrilila je sama sebe. Da ste ju vidjeli, kako se vrze oko mladih svojih gospodara, kako smješeći se sladko, hrlo i živahno skače oko njih, kako, brzom rukom, odgaljenom sve do lakta, donosi jela, odmiče tanjure te pokazuje Mavru najbolje komade, spremna da se sruši nauznak od radosti svaki put, kad bi mu što

godj ugodilo. Mandica jedva okusila što godj, tek pazila na Mavra, nježnom brigom mlade ljubovce, koja je sretna i ponosna, što može dvoriti svoga ljubovnika. Sva pažnja i ljubav, kojom su ga obasipale dobre te dušice, morade napokon ganuti i kruto Mavrovo srce; i on se pitao s nemirom, čim je zaslužio tu ljubav. Moram takodjer primjetiti, da je tom prigodom naučio priznavati i talent i znanje Uršulino, o kojem nije dosele ni slutio. Al najljepše iznenadjenje doživi on kod desserta. Uršula pristupi k njemu s velikom kiticom cvieća u ruci te stade sloviti malenu čestitku, koju je naučila na pamet: al od silnoga ganuća zape joj rieč u grlu, ona se baci u naručaj svomu bratu po mlieku, te mu zaželi jednostavno svu sreću k imendanu, obasipljući ga žarkimi cjelovi i toplimi suzami. Dodje red na Mandicu; ona pruži Mavru preko stola svoju liepu ručicu te mu kaže nekoliko jednostavnih i ljubeznih rieči. Za toga bijaše stol napunjen kolači i uštipci, kao nekoč u Valtraversu; visoka jedna boca staroga vina, što su ga te dobre dvie dušice nabavile za taj svetčani dan, štedeći za to čitav mjesec dana, virila izmedju cvieća sa dugim svojim vratom. Nebo se razvedrilo; ptice pjevale u parku, prije no odu na počinak; kroz otvoren prozor dolazio opajajući miomiris vlažnog lišća; napokon, zapadajuće sunce slalo posljednje svoje trakove na stol, na kojem sjale čaše poput kristala. Odkad je Mavro ostavio otčinsku kuću, danas mu se prvi put čestitalo k imendanu. Taj imendan, zaboravljen kroz deset godina, sjeti ga danas liepih dana njegove mladosti; sjeti ga vremena, kad se taj dan slavio u Valtraversu kao svetak, na obću radost svih žitelja Valtraverskih. On se vidio usred viteza i markizice; vidio se okruženim od sve služinčadi, koja mu na svoj priprosti na-

čin izražavala svoje želje i svoju ljubav. I kraj tih slika raztopi mu se srce. On uzdrkće, kao da mu je električna iskra proletila od pete pa do glave: čelo mu probliedi i oči mu se orose. Mandica, koja ga promatraše, skoči i poleti prema njemu, da joj ne izmakne to plemenito ganuće. Ona mu se nasloni na rame i sklone prema njemu svoju djevičansku glavicu; i nalik tom krasnom kipu u Louvreu, koga sviet krsti Polimnijom, il bolje, kao angjeo čuvar, izgledajući zdravlje i spas djeteta, povjerena njegovoj brizi, gledaše ga tako nekoliko časaka zamišljena i sjetna. Misleći na to, što bijaše ona za nj, i na to, što bijaše on za nju, osjeti napokon Mavro, da mu se duša topi. Ovaj put njegov ponos i nehotice prigne koljeno te se pokloni pred tolikom kriepošću, mjesto da se razdraži i razljuti. Niti jedna riečca ne prekide tog nježnog prizora. Dapače i Uršula šutila je. Al kad je Mavro, savladan čarobnom snagom, živahno uhvatio Mandičinu ruku, te ju prinjeo svojima ustnama, Uršula ne uzmože da se uzdrži, ona klikne od zanosa, kao što je već to toli dobro umjela, kao da joj je brat po mlieku učinio Bog zna kako veliko i plemenito djelo. Večer se svrši u Mandičinoj sobi, pokraj svjetiljke, u sladkom i nježnom čavrljanju. Čavrljali u Valtraversu, o markizici, o vitezu; pa i ob onoj jesenskoj večeri, kad su se sreli prvi put u životu, Mavro na konju, a Mandica, gdje kao žrtva nevaljanca Pierrota sjedi na travi i plače. I oni uživali, sjećajući se svih potankosti toga susreta i dolazka Mandičina u grad; mala sirotica stupala pod rukom kavalira, za kojeg nije znala, da joj je sestrić; konj stupao za njima, grizkajući putem mlado lišće. Oni spomenuli šumsku čistinu, razsvietljenu rumenimi traci zapadajućeg sunca, onu veselost Mavrovu, kad je Mandica govorila o

svom sestriću, rešetku, koja okružavaše park, tornjeve liepoga grada, što jim se pokazali iznad zidova, i napokon dva stara druga, što se digli na perronu, da dočekaju mladu tudjinku. I oni se zabavljali timi uspomenami, koje se vrpoljile, koje lepršale u njihovoj pameti, poput ptičica u krletci. Mavro čudio se sam, kakove slasti pruža mu to, al ipak se zamjetio u njega tu i tamo po gdje koji slab akord porugljive don Juanove romance, koji je u ostalom umah prikrio piev. Prije nego se udaljio, morade si priznati, da život ipak ima po gdje koji sretan časak, pa da i siromaštvo ima svoje svetčane dane, baš kao i bogatstvo. Vrativ se kući, pogleda on bez gnjeva svoje orudje, i s veseljem sliku svoga otca. Za tim usne u blaženom miru, govoreć si, da su Mandica i Uršula napokon ipak dobre dušice. San mu bijaše miran i dubok. Probudivši se u zoru na glas Petra Marceau-a, koji pozdravljaše dan i moljaše se Bogu pjevajući i radeći, skoči on iz postelje te se marljivo primi posla. —

XIII.

Držati Mavra spašenim, veseliti se i slaviti pobjedu, utvarati si, da sad ne treba drugo, no da segne rukom te uhvati opet svoju mladost i cielo blago, što ga je nekoč zaigrao, to bi značilo izvrći se krutomu razočaranju te u isto doba prezreti misao božju, koja hoće, da se pokajanje izvrši do kraja, prije no bude griešnik uzpostavljen u sva prijašnja svoja prava, te ne dozvoljuje, da se čovjek uzpne u jedan dan na sveto brdo, niz koje se je prije dao srušiti. Uza strmo ovo brdo težko se je uzpinjati, i ja znam za veće junake, no je Mavro, koji su se zaustavili usred puta, bliedi, slomljeni, smrvljeni, mjereći okom punim straha velik put, koji jim još valjalo prevaliti. Istina je, da ovi niesu imali uza se angjela, da jih bodri, da jim briše znoj s lica, da jim pokaže najkraći i najlaglji put, kojim pale duše mogu dospjeti na nebeske vrhunce.

Jesen se svršavaše. Već se približio studeni, drkćući u ledenom svom plaštu, sav prokisao od kiše, s nogama u blatu, s glavom u magli. Da shvati sve, što taj mjesec donosi sa sobom tužna i mračna, valja da bude čovjek u Parizu, siromašan, sam samcat, bez obitelji, prinuždjen da izadje, da pojede nešto kukavne hrane, s liepom nadom, da će vrativši se, naći samoću, gdje mu sjedi za studenom, mrtvim ognjištem. Riešivši se svoje

predsude proti Uršulinoj kuhinji, prisiljen usljed stroge zime, da se sprijatelji s obiteljskim životom, odlučio se napokon Mavro, da redovito objeduje kod kuće, sa svojom sestričnom. Kako bijaše on već daleko od čistih onih osjećaja, što ga savladaše na njegov imendan, bijaše mu težko priučiti se tomu priprostomu gradjanskomu životu. Ipak, kad je vani brijao sjever i inje se uhvatilo prozora, bijaše mu milo znati, da ga čeka dobra hrana dva koraka daleko, u toploj i dobro zatvorenoj sobi, gdje ga dobre dvie dušice dočekale vazda najljubeznije. Da čovjek umije cieniti te slasti, ne treba da bude Grandisson.

Premda jestvine ne bijahu baš razkošne, išle su ipak dobro u tek. Mavro donosio sa sobom k stolu uviek strašan glad, koji je imao zahvaliti radu, i kojemu za volju gledao je kroz prste stolnomu posudju i orudju. Uršula poznavaše dobro ukus mladog si gospodara, te joj bijaše najveća radost, pripravljati jestvine, koje je on volio. Sa svoje pako strane gledala Mandica, da razkošje, koje manjkaše jestvinam, naknadi umiljatim čarom svoga duha. Mavro težko se podavao tim poetičkim iluzijam, al ipak ga je gdje kad zadivio taj duh i taj čar, za koji nije tako dugo ništa mario. Tako bijaše sve dobro, dok bijahu kod stola. Al na nesreću, večeri vukle se grozno polagano, ne Uršuli il Mandici, nego Mavru, koji nije znao, što da radi u večer. Valja nam primjetit, da su žene uviek zabavljene nekakvim poslom, dočim mužkarci ne rade posve ništa, čim jednoć prestanu baviti se ozbiljnim poslom. Sjedeći oko svietiljke, Mandica vezla ili kačkala, a Uršula šivala; Mavro se pako šetao sobom, držeći ruke u žepovih, a na namrgodjenom licu mogla mu se čitati strašna dosada. On išao od jedne djevojke do druge, gledao njihov posao, sjeo, digao se,

i opet sjeo. I medju najodličnijimi duhovi predmeti razgovora niesu neizcrpivi. Ja pojmim vrlo dobro, što su ljudi izumili karte i šah, da ne trebaju uviek govoriti medjusobno. Od onoga dana, kad je Mavro unišao k svojoj sestrični s namjerom, da ju obezčasti, bijaše Mavro blaži u svojim riečima. On pazio na sebe i suzprezao se više. Više no jedan put zadržao je na svojim drkćućim ustnama oštru strielicu, koja je imala nju da pogodi. Medjutim, ma šta radio on, da se suzdrži, ipak ga dosada, koja ima takodjer svoje časove biesa i zanosa, mučila toliko, da je riedko kad završio večer, a da mu nije izmakla barem koja gorka ili uvriedljiva rieč. Sviestnija si sada svoje vlasti, nego što prije, Mandica ne bi sad poniknula glavom, kao nekoč, nego mu odgovarala odlučno i nježno, u tih dražestnih riečih, koje sbori zdrav razum, ublažen i raznježen dobrotom i ljubavlju. Gdje kad rekla i Uršula koju rieč, koje ne bi opozvala nijedna službinja Moliereova. Mavru ljutio se s početka, te odgovarao razdražen; doskora zavukao se u kut, tih i mrk, kao da se ljuti; al napokon, nije se mogao gdje kad suzdržati od smjeha.

Uza svu angjeosku dobrotu, uza svu ljubeznu i nježnu brigu Mandičinu, bijahu Mavro večeri ipak vrlo dugočasne. Često prekinuo se razgovor, te ga jedva bilo moguće iznova zaplesti. Da mu odtjera tu dosadu, zamoli Mandica Mavra, da joj čita. Al na taj predlog razgnjevi se Mavro silno. U bezposlenom svojem i razsipnom životu riedko mu došlo na pamet, da otvori knjigu. Razsipajući u ludo svoj imetak, zanimao se on za konje, ekvipaže, pokućtvo itd. Ni pomislio nije na to, da u čitanju potraži hrane svome duhu ili svome srcu. Odbijena prvi put, ne klonu Mandica duhom. Jedne večeri uruči ona

Mavru jedno od najljepših djela englezke literature, župnika Wakefieldskoga. Svatko zna danas, kako fino, kako jednostavno i ganutljivo priča Goldsmith u toj knjizi sve radosti i sve jade obiteljskoga života. U dubokom svom neznanju opre se Mavro zlovoljno, da pročite prve stranice, zapitav Mandicu, drži li ga djetetom, koje se zabavlja pričami. Al Mandica zamoli ga ljubezno i opet, da joj čita, i Mavro počme napokon čitat, manje iz dobrote no iz nestrpljivosti, želeći, da se što prije rieši napastovanja. U toj knjizi ima u crtanju, slikanju svih osoba, u načinu, kako su prikazane te osobe, u umjetnosti, kojom su sve, i najsitnije, okolnosti spojene medjusobno u krasnu cjelinu, toliko naravne, zbiljne istine, toliko čara, da je težko metnuti knjigu iz ruku prije no si ju pročitao. Mavro, uza sav svoj ponosni prezir svega, što se zvaše dojkinom pričom, ne mogaše da odoli neodoljivomu čaru te obiteljske epopeje. Svakdanji razgovori s Mandicom već mu umekšali srce te ga učinili sposobnim, da se u njem primu i uhvate korjena te dragocjene klice. Videći, kakvim težkim i gorkim kušnjam podvrženi su svi, i najpriprostiji ljudi, shvati on, da ima mjesta i za najuzvišenije krieposti, za najpožrtvovnija, najplemenitija djela i u najnižem, najsiromašnijem stališu. I on pročita knjigu u jednom dahu te se zahvali Mandici za slast, koju mu je time pribavila. Od toga dana nije se dao više moliti, da čita. Diveći se čaru, što ga je našao u čitanju, divio se on i razvijenom, prosvjetljenom duhu Mandičinu. On se dao voditi od nje, osjećajući, da time postaje boljim. Svršivši knjigu, izmienjivali si oni svoje misli i svoja čuvstva. Uršula mješala se takodjer u razgovor, i tako jim je i neopazice prošla večer.

Marceau i žena mu došli takodjer kad i kad, da proborave u njih večer, jer Mandica je iskreno zavoljela taj mladi par. U duši svojoj smatraše ona Marceau-a orudjem božje Providnosti, da se Mavro spravi na pravi put. Bijaše joj uviek na umu, da bi bez Marceaua Mavro bio možda još dugo čekao, da se dade na posao. Mladi par ne mogaše opet zaboraviti, da tek posredovanju Mandičinu imadu zahvaliti, što jih je Mavro spasio iz one težke neprilike, gdje bijaše na kocki sva njihova budućnost. Premda su se s vremenom priučili njegovu ponašanju i napokon ga obljubili, ipak bijahu nekako plašljivi uz njega; al Mandicu ljubili oni iz sveg srca, dá obožavali ju. Oni shvatili dosta brzo, da si Mavro i Mandica niesu brat i sestra, al to jih ne smetaše, da jim izkazuju iskreno štovanje i iskrenu ljubav.

Oni dolazili k njima u večer, kad su već djeca spavala; gdje kad doveli oni i svoju dječicu, na molbu Mandice, koja je rado vidjela te drobne dušice pokraj sebe. Mavro opro se s početka, da jih posjećuje Marceau; ta od aristokratske krvi, koja bijaše tekla u njegovih žilah, sačuvao je jadnik taj tek nagon ponosa i bezposlice. Jednog dana progovori on pred Mandicom prezirno o njima. Mandica, koja se osjećaše sve jačom te ne mogaše podnositi, da se tko ruga nizkomu stališu i siromaštvu, pogleda ga prvi put strogo. „Ajte, molim vas," reče mu ona, „vi ste crni nezahvalnik! Pa da vam Marceau i nije prokrčio put do rada, kojim ste pošao, vi biste se već morao ponositi, što možete stisnuti ruku čestitu čovjeku, koji je zaklopio oči svomu staromu otcu i koji hrani svoju ženu i djecu." Na taj prikor, koji je u ostalom zaslužio, bio bi on skočio prije kao biesan lav; al sad se zarumeni i zašuti.

Jedne večeri bijaše skupljena čitava obitelj. Tereza, to bijaše ime Marceau-ovoj supruzi, — donjela svoje djelo. Sjedeći oko svietiljke, radile te tri žene, čavrljajući u po glasa. Marceau sjedjaše par koraka od njih te jih promatraše milim, spokojnim pogledom, kojim gleda tjelesna snaga, kad se odmara od posla. Kad kad digla Tereza oči prema njemu i nasmješila mu se; licem mladoga radnika razlilo se na taj posmjeh sladko milje. Mavro pako naslonio si glavu na jednu ruku, a drugom listao nekakvu novu knjigu, koju je netom donjeo, i koja bi Mandicu bila vrlo iznenadila, da je znala, kakov se otrov u njoj krije. Mavro držao se danas poput angjela odmetnika, kad slavi pobjedu zla nad dobrim, stoga uznemiri Mandicu silno njegovo držanje. Oštroumnošću svojom, koja joj bijaše prirodjena, pogodi djevojka umah, da je Mavra posve zaokupila nova knjiga, pa ga zamoli da ju čita. I Mavro odazove se brže bolje njezinoj želji.

Bijaše to jedan od onih romana, koji bijahu toli mnogobrojni prije kakvih petnajst godina, i koji postaju, hvala Bogu, sve to redji. U tih se romanih govorilo porugljivo, skoro prezirno, o dužnosti i obitelji. Nasuprot, u njih se uzvisivaše strast te joj se davaše božanska misija. U tom romanu, kao što u toliko drugih, koji su ugledali svietlo u to doba, junak romana, nakon što je pogazio sve smješne predsude, od kojih se sastoji uzgoj, nakon što se stavio u odpor proti družtvu, kao što nekoč Ajaks proti bogovom, ili bolje, kao Solon, koji je imao da preporodi to družtvo primjerom svoga vlastitoga života, nakon što se je očajno borio proti običajem i ustanovam toga družtva, svršava time, da uzmakne i klone duhom. Očajavši o ljudih i stvarih, razgnjevljen proti pokvarenu družtvu, koje ne htjede primiti zakona nje-

gova ponosa ni proročanstva njegova ženija, taj junak se napokon, da kazni to družtvo, utiče samoubojstvu, kao zadnjemu, jedinomu utočištu, koje još preostaje na zemlji velikim srcem i plemenitim dušam. Al taj junak neće se priznati pobjedjenim, on kuša, da svoj poraz i svoju borbu sa smrću prikrije time, što u svom biesu odsudjuje i proklinje nebo i zemlju. Sve te liepe stvari, kojim se divila čitava jedna generacija, bijahu napisane u izpraznom, bučnom i nadutom stilu. Mavro nalazio u toj knjizi vjernu sliku onih misli, koje su ga toli dugo izjedale, i koje su tek usnule pa se mogle probuditi na svaki i najlaglji dah. S toga mu oko stalo sjati mrkim, neprijaznim sjajem; glas mu uzeo malo po malo strašan i prieteći naglasak. On se tako poistovjeti s junakom toga romana, te je mislio, da govori u njegovo ime; genij zla uhvati ga svega u svoju vlast. Mandica slušala ga drkćući, Tereza s naivnim začudjenjem, Uršula s posprdnim smješkom, Marceau s izrazom nešto porugljive dobrodušnosti. Svršivši knjigu, baci ju Mavro na stol te pogleda slušaoce slavodobitnim i zviedljivim pogledom. Njegov pogled kao da jih je pitao za njihovo mnienje.

„— Kolike li nadutosti!“ reče prva Uršula, „kolike li gluposti! Tko je ta sinja kukavica, koja hoće da vlada svietom, a ne umije ni svojim životom vladati?“

„— Gospodine“, reče Marceau, „to je uviek tužan junak, koji ne zna ništa boljega učiniti, no ubiti se. Ljudi, koji što vriede, naći će si uviek kakvu takvu ulogu, da ju igraju; treba samo, da si svatko izabere ulogu prema svojoj sposobnosti. Ja sam tek radnik, al ja više cienim radnju ovih svojih ruku, nego sve nadute fraze te dosadne knjige.“

Tereza priznade iskreno, da nije od svega toga ništa razumjela. Mandica šutila, tek okom odobravala Uršuli, Marceau-u i Terezi. Presenećen čudnim tim uspjehom svoga čitanja, Mavro pograbi šešir te ode.

Al ipak, i ta večer ue bijaše izgubljena po Mavra. Čim je bio sam u svojoj sobi, nakon što se naljutio do mile volje, nakon što je izdao svjedočbu — možete si misliti kakvu — duševnim sposobnostim Uršule, Tereze i Marceau-a, nakon što je izcrpio proti njima sva moguća epiteta, puna prezira i poniženja, morade napokon ipak, htio nehtio, priznati, da su oni stvar shvatili sa stanovišta zdrava razuma.

Kašnje našao on opet u Mandice Marceau-a i njegovu ženu. I videći njihov i njihovu sreću, naučio jih malo po malo ljubiti. Ista djeca, koju je dosele uviek zlovoljno gledao, probudila u njem nenadanu ljubav. On jih uzeo na koljena, cjelivao jih, i grleći jih uživao sve slasti obiteljskoga života.

Tako plovio taj čovjek lagano uz blatnu rieku, koja ga bijaše nekoč sa sobom ponjela. Još nešto malo truda i napora, i on će dostići obalu; on tresao već blato sa svojih nogu i dizao se prema čistim, vedrim krajevom.

I taj radin, osamljen život imadjaše svoje slasti i zabave. Mavro i Mandica polazili gdje kad kazalište. Jedne večeri posjetili Operu, gdje se pjevaše Vilim Tell. Za razkošnih svojih dana nije sproveo Mavro ni jedne večeri u Operi, a da nije osjetio strašne dosade. U družtvu drugova svog razkalašenog života slabo je pazio na to, što li ima razkošna u glasbi, u toj formi toli bujne i toli bogate mašte; sladki glas melodije nikad ga nije zanjeo u idealno carstvo burnih strasti i sladkih sanaka. Sada, sjedeći uz Mandicu, budući sam s njom, jer

u pozorno slušajućoj svjetini oko njega ne bijaše nijednog poznatog mu lica, sad slušaše posljednji piev Rossinijev kao nov kakov jezik, koji sada čuje i uči poznavati po prvi put. Već prvi glasovi dirnuli i razblažili ga, i on se začudi, kako ga je ta krasna pjesma oduševila i zanjela. Jecanje Arnoldovo, u čas, kad začuje o smrti svoga otca, probudi u njemu uspomenu na njegova otca, koji je umro, a da mu on nije po posljednji put stisnuo ruke. Zakletva urotnika za obću, zajedničku slobodu, probudi u njem jednu žilicu, koja je sve dosele šutila, naime ljubav prema otačbini i prema slobodi. Sve uzvišene i svete misli drže se jedna o drugu, kao karika o kariku u lancu: Čim se je jedna takova misao uhvatila naše duše, ona tajinstvenim znakom doziva k sebi svoje sestrice, te jim otvara vrata svoga novoga carstva. Mavro i nehotice izpita strogo i savjestno svoju tužnu prošlost; zapita se, što je učinio za svoju otačbinu, što li za svoju obitelj. On izmieni sa svojom sestrićnom nekoliko rieči, al videći ona na raztrešenom mu pogledu i po uzrujanom mu glasu, da on jedno govori, a drugo misli, ne htjede mu ona ništa govoriti, da ga ne smeta u njegovih mislih.

Vraćajući se kući po krasnoj zviezdanoj noći, razgovarali oni ob utisku, što ga je na njih učinila opera. Slušajući Mandicu, odkrio Mavro u nje opet krasna biserja, što ga dosele još nikad nije opazio, i kojemu se morao diviti. Vrativši se kući, budući još sveudilj pod dubokim utiskom predstave, ne htjede on ostaviti svoje sestrićne i zatvoriti se u svoju sobu; on otvori prozor u njezinoj sobi te promatraše neko vrieme nebo, kojega je vedrina sišla u njegovo srce. Za tim sjedne do Mandice, a ona, da dostojno okruni tu poetičku večer, za-

moli ga, da joj čita Vilima Tella od Schillera. On joj se pokori s veseljem. Tek što je pročitao nekoliko redaka, preobrazi se Mavru glas, i on čitaše dalje zanosno i oduševljeno, tako da ga Mandica s uzhitom slušaše. Čitajući sve dalje i dalje tu divnu poviest ob oslobodjenju čitavog jednog puka, preobrazi mu se čitavo biće. Čelom razlila mu se umiljata vedrina, a ako mu oživilo od od nebeske nade. Stari čovjek izčezavaše, i Mandica gledaše s ponosom novoga čovjeka, što bijaše pred njom. Ta večer morade uroditi obilnim plodom.

Shvativši obseg svojih dužnosti, Mavro nije zlorabio svojih duševnih sposobnosti, jer Mandica bijaše osobito vješta tome, da probudi u njem sviest pa da ga opet obuzda. On ne bijaše s toga pretjeran u shvaćanju uloga, koju mu je valjalo igrati. Ta ima, hvala Bogu, dosta ljudi, koji se drže pozvanimi, da ravnaju kolima države; Mavro bijaše tako pametan, te ne htjede povećati njihov broj. On se držaše mudro na svom mjestu, osjećajući dobro, da nije svima dano, da vode javne poslove, nu da je dužnost svakoga pojedinca, da se zanima za te poslove. Od toga dana pratio on revno tek svih javnih dogadjaja, i njegovo srce ne bijaše više zatvoreno tim osjećajem narodnje časti i slave, kojim se je nekoč toliko rugao.

Hvala njegovu poslu, Mavro mogao već živjeti dosta udoban život. Mandica naučila za sretnijih vremena svirati glasovir i pjevati uz to. Mavro nije zaboravio na to, i da se oduži njojzi za njezinu brigu i ljubav, a ponajpače za angjeosku njezinu strpljivost, kojom bijaše podnosila sav njegov gnjev i kruto njegovo postupanje, on joj pokloni glasovir. To bijaše velik, svetčan dan za Mandicu. Taj nenadani dar poda nov život njihovim malim obiteljskim sastankom. Često skupili se oko Mandice

Marceau, žena mu i djeca, te slušali uzhićeni njezinu svirku. I Mavro uživaše slušajući ju.

Jedne večeri bijaše Mavro sam uz Mandicu. Mandica protraži sbirku nota, što bijahu na glasoviru, — bijahu to melodije Schubertove —, te izabere jednu od najljepših i najčuvstvenijih melodija, Adieu (S bogom). U Schubertovih skladbah najviše mi se mili, što one ne podnose slabe, rdjave interpretacije. Prikažu li se one vierno, one nas uznose i uzhićuju, ili nas uljuljaju u dražestne, sladke sanke; pjevaju li se pako one bez dubokog shvaćanja, točno doduše po notama, al bez žara i čuvstva, one nam strašno dosadjuju. To je kušnja, koja riedko vara: da gane i občara čovjek ljudsko srce, pjevajući Schubertove melodije, za to ne dostaje znati glasbu, već za to treba i poetičke duše. Mandica shvaćaše duboko taj božanski ženi; uza to umjela ona jednostavno al vjerno izraziti sve, što je ćutila. Njezin glas ne bijaše obsežan, al zvonak i čuvstven; niesi ga mogao slušati, a da te ne gane. Ona izpjeva Adieu toli čuvstveno i tužno, da se Mavru raztopi duša.

Mavro digne oči svoje prema Mandici, i po prvi put u životu svome opazi, da je liepa; ne bijaše ona do duše tako liepa, — kako sam već jednoć rekao —, da bi mogla kiparu služiti, kao tip savršene ljepote, ali umiljata njezina duša sjala joj u očima, i oko melodijoznih joj usana počivala neka osobita dražest, koje ne može nijedna rieč izraziti. Sve dosele Mavro nije razstavljao ljepote od putene razkoši; on je mješao obožavanje s putenom požudom, ako je u obće znao, što znači obožavati. Al sad proklija nov cvietak u njegovu srcu. On gledaše Mandicu s pobožnim uzhitom, kao hodočastnik klečeći pred kipom madoninim.

XIV.

Tako se pretvaraše u zbilju onaj san, što ga je markizica sanjala malo prije svoje smrti: Iz dna ponora, u koji bijaše pao, dizao se Mavro malo po malo na svietlo, hvala Mandici, koja mu pružala ruku. Mavro već osjećaše, kako mu se kosom poigrava svjež vjetrić visokih krajeva, on udisaše već mirisav zrak susjednih gora; on zamjećivaše već glasove svoje mladosti, što pjevahu u sboru oko njega. I na licu moglo mu se već jasno čitati, kako mu se duša popravila, oporavila, očistila. Crte njegova lica, što su uvehle prije vremene te nosile tako dugo biljeg jadne mu duše, nosile sad pečat dostojanstva, koje rad nedvojbeno utisne na čelo onim ljudem, u kojih ima odlučne i dobre volje. Oči, prije mutne od razkalašena života, zadobile sada opet svoj čisti, bistri sjaj; njegove ustne, prije stisnute od gnjeva i uviek spremne, spustiti kakvu otrovnu strielicu, izrazivale sad samo pokoj i dobrodušnost. Sve se u njega umekšalo, ublažilo, dapače i zvuk njegova glasa. Napokon, stupajući uza svoju sestričnu, koracao on smjelo i lako, kao u doba svojih mladih godinica. Drugo se proljeće radjaše u njem, koje ne bijaše možda tako dražestno, kao prvo, ali koje obećavaše bogatije i sigurnije plodove, noseći već u svom krilu mnoge zaklade ljeta. Ah! jadno to diete nije dospjelo do toga bez truda i napora. Koliko

puta izmaknuo mu se korak već blizu cilja, i on malo što se nije strovalio niz strminu, uz koju se popeo toli težkom mukom! Često izgubio on u jedan sat pobune kakve zle strasti ili slaboće plod višemjesečne muke i borbe. Često navali baš u čas, kad je dobro sjeme započelo klijati u njegovu srcu, strašna nenadana bura, te uništi svaku nadu na žetvu. Al Mandica bdila nad njim. Angjeoskom strpljivošću, neumornom brigom i pažnjom podržavala ga, podizala, hrabrila ga ona. I ona sijala novo sjeme u srce burom i olujom poharano. Često kleklа u svojoj sobi te molila pobožno, držeći, da nijedan božji stvor ne može ništa bez pomoći stvoriteljeve, pa da ni najplemenitije djelo ne može uspjeti bez blagoslova božjega.

Bog, koji čita u srcima ljudi, već je blagoslovio njezin trud. Dodje vrieme, gdje se sveta ta duša izkazivala tek djeli ljubavi. Tog Mavra, kojega poznavasmo kao čovjeka ogorčena, neumoljiva, okrutna, koji se rugao svemu i prezirao sve, tog je nestalo posve; Mandica učinila od njega nova čovjeka. Pokazalo li se tu i tamo što godj od staroga čovjeka, bijaše to tek blieda sablast, koju bi mlada djevojčica protjerala jednim pogledom ili migom. Probudila li se kad kad burna prošlost te zabučila u njegovoj duši, bijaše to tek mukla tutnjava grmljavine, koja se udaljuje, čim se nebo vedri. U Mavra ne bijaše više ni sjete ni zlovolje, koje nebi bila mogla Mandica razpršiti jednom riečju; ista Uršula, koja ga razdraživaše tako dugo, sad ga veselila i nasladjivala gdje kad svojim naivnim zanosom. Udario li on u stare žice razočaranja i nezadovoljstva, dobra djevojka ga svojim zdravim razumom i kojom limuzinskom doskočicom do-

zvala pameti; mjesto da se naljuti na nju, kao prije, nasmijao joj se sad od srca. Tako stade on napokon požudno hvatati i uživati voće istinite zbiljnosti, koje odbijaše tako dugo s ogavnošću od sebe. Tek toga voća je oštar, al napokon čovjeku ipak omili. Mavro shvati, da imade u izpunjivanju dužnosti, ma kako nizka i skromna ona bila, više prave veličine, no u toj lakajskoj filozofiji, koja niječe ili ponizuje sve, što uzvisuje ljudsku narav. On shvati takodjer, da je život mio, u koliko je koristan, da se, izuzev riedke iznimke, sami ubijaju tek sebičnjaci i nemoćne kukavice. Kako bijaše diete ovoga vieka, te mu manjkaše vjera, osjećaše on, da mu se pod uplivom dobroga mu angjela budi nada i ljubav. On nije vjerovao, al se nadao i htjeo bi vjerovati. Čekajući na to, pristade on uz Mandicu u tome, da čovjek ne gubi ništa, ravna li se na zemlji po naukah religije. Samoubojstvo ne bdijaše više kraj njegova uzglavja; ljudi, koji rade, od jutra do mraka, spavaju noćju, a ne misle na to, kako bi si tane prosvirali kroz glavu. Svoje liepe pištolje, koje ga nekoč toliko oduševljavahu, prodade on, da kupi cvieća svojoj sestrični k imendanu. U isto doba, što se uzdizaše njegovo srce, dizao mu se i duh. On ljubljaše sada umjetnosti te čitaše pjesnike. Kao što njegov otac u Nuernbergu, nauči on poznavati gospodstvo duha. Prateći pozorno tadanji pokret misli, primaše on obzirno i blago, kad kad dapače oduševljeno, sve plemenite utopije, koje bijahu nedavno budile u njega gnjev i prezir. Mrzio li je neumoljivom mržnjom tu podlu, zavidnu, himbenu demokraciju, koja se izdaje prijateljicom puka, jer je neprijateljica svake prevlasti; proklinjao li je nemilo te šarlatane, koji tjeraju zanat socijalizmom i filantropijom, obožavaše on svakako sve nesebične, ple-

menite duhove, koji iskrenim požrtvovanjem brane stranku rada i siromaštva.

Ne valja ipak držati, da je Mavru posve nestalo crnih dana. Njemu vraćali se jošte dani crne zlovolje i očajanja. Gdje kad srušio se na nj svom svojom težinom teret njegovih grieha; gdje kad osvanula mu iznenada pred očima utvora njegove uvenule mladosti te ga napunila strahom. To je kazna ljudi, koji su zlo živili, što se još dugo, i usred boljega jim života, vuče za njima crna sjena crne jim prošlosti. Sav snebiven, gledao nesretnik ukočenim okom, kako mimo njega stupa laganim korakom mračna družba njegovih uspomena; svog otca napustio, dobro svojih djedova prodao na dražbi, život Mandičin izvrgao slučajevom nestalne sudbine; napokon prikazala mu se opet, poput bludnice, slika posljednjih mu godina, što ih je proživio u razuzdanosti. Slomljen vlastitim prezirom, odviše ponosan, da u izljevih kajanja potraži olakšice svojoj savjesti, on se onda zavukao u duboku šutnju; poput djece lacedemonske, on si dao razdirati svoju grud, ne davši od sebe nijednog glasa boli. Al Mandica bijaše uviek tu, bdijući nad njim, ne puštajući ga nikad s vida, pazeći pozorno na svaki pokret njegove duše. Bolje nego Mavro znala ona sve, što se u njem sbiva. Za tih crnih dana, kad bi mu dušu shrvala crna, šutljiva melankolija, podvostručila ona svoju duhovitu nježnost, svoju brižljivu i ljubeznu pažnju. U nje bijaše osobita, tajna moć, da previja i umekšava to jadno, bolno srce, da na njem izkopa vrelo, iz kojega se izljevaju čuvstva, da otvori put potokom, što ključali u njegovoj duši te tražili izlaza. Sad sjela kraj njega te ga poput mlade majke zabavljala ozbiljnim i ljubkim glasom; dok ona govorila,

osjećao Mavro, kako mu ljubki dah hladi i blaži rane njegove duše. Sad sjela opet za glasovir: i kao Oreste na glas svoje sestre Elektre, ćutio Mavro, slušajući ju, kako mu se umiruje i ublažuje uzrujana duša. Malo pomalo predobili ga posve ti blagi uplivi. I neopazice osvajalo mu dušu duboko ganuće; pod sve to većim čarom, bijaše srce njegovo spremno da se prolije, dok napokon ne potekoše zbilja potoci suza iz njegovih očiju. Suze su božanstvene; one su nebeska rosica, koja pere naše ljage. Mavro pročisti se napokon u toj rosici posvema.

Izuzev te gorke dane, što bivali sve redji, prolazilo vrieme divno, čarobno. Dvie godine, koje bijaše Mavro obećao Mandici, da će jih živjeti za nju, protekoše već prije više mjeseci, pa ipak mu ni um ne pade, da zatraži natrag svoju slobodu. Priučiv se radu, obljubi strastveno umjetnost. Posla mu ne manjkaše nikada; posredovanjem Marceau-ovim, koji mu je postao iskrenim, danim prijateljem, dolazile mnogobrojne naručbe same od sebe. Mavro steče u umjetnom rezbarstvu malo ne toliki uspjeh, kolik njegov otac u tokarstvu. Mandica pako ne bijaše više prinuždena, da slika kutijice za čaj ili druge sitnice; njezine miniature izašle na glas, osobito u aristokratskih salonih, gdje se bijaše razširio glas, da jedan mladi čovjek odlična roda i sestra mu, izgubivši sav imetak nesretnom jednom parnicom, živu siromašno od truda ruku svojih, pod krovom, u babilonskoj ulici. Bijaše to više nego što je trebalo, da se odlično družtvo, koje živi u dosadi, te požudno vreba na svaku moguću priliku, da se raztrese, zanima za koga. Nakon što su podnosili siromaštvo, Mavro i Mandica uživahu sada udobnost, koja napokon sigurno nagradjuje trud i dobru volju, prate li jih uredan i jednostavan život i

čedni zahtjevi. Oni bi bili mogli ostaviti svoj podkrovni stan te si potražiti udobniji i elegantniji stan. Mavro mišljaše na to. On, za svoju osobu, nije doduše čeznuo za razkošnijim stanom, jer ljubljaše svoj priprosti stan, gdje se je uvjerio o istini Mandičinih rieči, da su stiene, koje nas vide, gdje radimo, sanjarimo, gojimo sladke nade, uviek stiene palače. Sobica, koja ga bijaše vidjela, kako se je preporodio u radu i priegoru, postala za njeg svetištem, kojeg ne bi bio ostavio bez boli. Al taj čovjek, nekoč toli nagao i okrutan, brinuo se bratskom brigom za sreću svoje sestrične. On se osjećaše nesretnim, što nije mogao, da naknadi imetak, što ga je izgubila. S toga joj i ponudio po više puta, da se preseli u stan udobniji i razkošniji, u kojem živahnijem predjelu grada; al Mandica odgovorila mu uviek:

„— Čemu da mienjamo svoj život" kad smo ovako sretni? Sreća ima svoje navade, u koje se ne smije dirati. Mi smo tuj bliže nebu, ali udišemo čišći zrak; mi stanujemo u pustom predjelu grada, ali imamo park pod svojimi prozori; mjesto štropota kola budi nas ovdje u jutro piev ptica. Naše sobe su malene, al za to su zimi tim toplije. Vjerujte mi, prijatelju, bit će bolje, da ostanemo u podkrovnih svojih sobicah; bili bismo nezahvalni, da jih ostavimo."

Nagovarao li ju je Mavro još koji put, činio je to, da zadovolji svojoj savjesti, ali u duši odobravao je on svojoj sestrični. I oni živjeli kao i dosele, samo što je Mavro s veseljem nastojao, da što više ukrasi priprosti stan svoje sestrične, dočim je opet Mandica osobitu slast uživala, reseći sobu Mavrovu svimi predmeti umjetnosti, što mu se milili. To dvoje dobrih duša radilo sad jedna za drugu, i baš tako postaje nam radnja najsladjom.

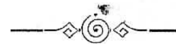
Oni živili osamljeni, bez drugoga družtva do Marceau-ovih. Osvojene čarom i elegancijom Mandičine osobe, pokušale doduše neke liepe gospodje, kojim bijaše ona slikala portraite, da ju primame k sebi; al djevojka umjela odoljeti svim tim laskavim pozivom, koji u ostalom, da pravo kažemo, izvirahu tek iz zviedljivosti. Ona se držaše daleko od svieta. Tolika bijaše vedrina njezine duše, da je Mavro i Uršula niesu nikad čuli, gdje bi ona ma samo jedan put požalila za liepim imanjem, što joj ga bijaše otela zlosretna parnica. Ona govorila riedko o toj nesretnoj stvari, al bila bi govorila s veseljem, da se nije radilo u Mavrovu otčinstvu. Nu to nebijaše Mavru tako ravnodušno. On ne mogaše bez žalosti i kajanja misliti na taj liepi grad, gdje se je rodio, gdje mu je umro otac, i što ga je izgubio svojom vlastitom pogrieškom. Često spominjao se on sjetan i tužan krasnog Valtraversa. Tvrditi, da je moglo biti drugčije, značilo bi suviše tražiti od ljudi, značilo bi takodjer previsoko cieniti slasti podkrovne sobe i čar rezbarske umjetnosti. A što se Uršule tiče, ona nije žalila za ničim. Ona kovala Mavra u zviezde te klicala glasnije no ikada, da je Mavro angjeo, angjeo s neba, ma pravi božji angjeo.

„— Ded šuti, molim te,“ govorio joj Mavro gdjekad, „ta ti znaš dobro, da, ima li tuj angjeo, niesam to sigurno ni ja ni ti, lupačo!“

Na tu zadnju rieč, koja bijaše obično milostiv izraz Mavrove ljubavi prema Uršuli, udarila ona u plač, te jecajući vikala, da je Mavro arkangjeo.

Za liepa vremena običavaše njih troje izletiti u nedjelju iz grada, nakon što se naradili čitav tjedan i nakon što su Mandica i Uršula nedjeljom slušale svetu

misu u crkvi stranih misijonara. Ti izleti bijahu jim najljepša zabava. Oni sproveli čitav dan na briežuljcih, u dolinah, objedovali gdje mu drago te se vraćali svježi i veseli u grad. Tako je Mavro opet vidio u družtvu Mandičinom šumu de Luciennes i de la Celle, gdje bijaše dvie godine prije snovao samoubojstvo. Pod sjenovitimi kesteni, koje bijaše nekoč zadahnuo svojom tugom, na obali malenoga jezerca, obrubljena jelami i topolami, gdje mu se nekoč prikaza smrt, čuo on sada šum života, koji odjekivaše u njegovoj grudi.

XV.

Medjutim dogodi se, da našeg junaka uhvati ćudna neka sjeta. Od nekog doba osjećao on uz Mandicu neku nepojmljivu smetnju. Moglo se ga vidjeti, kako bliedi i kako se opet rumeni na pogled njezina oka, kako mu drkće glas, kad joj govori. U večer, kad je ona vezla, promatrao ju on mučke i pobožno po više sati, al ne pogledom nestalnim i posprdnim, kao nekoč. Kad bi on stupio u njezinu sobu, ciela mu krv navalila silovito prema srcu. Kad bi Mandica stupila u njegovu sobu, primio ju smeten i sbunjen poput djeteta. Gdje kad plakao on, ne znajući, odkle mu izviru suze. Uviek. pa i u snu, ćutio on, kako neka tajna, jedva zamjetljiva, al ipak čarobna radnja djeluje u njegovoj duši. Što se sbivalo to u duši Mavrovoj? Mavro nasluti to ponešto jednoga dana.

Posredovanjem Marceau-ovim dobi Mavro naručbu, da izreže veliku jednu figuru. Radilo se tuj o svetoj Jelisavi, kojom htjede bogat jedan baronnet, vjeran tradicijam svoje katoličke obitelji, da uresi oratorij jednog svoga grada u Lancashire-u. Mladi umjetnik prihvati tu naručbu tim radje i veselije, što bijaše njegova majka nosila ime te svetice i što jih on obje jednako obožavaše u svom srcu. Ipak, uza sve svoje vrlo temeljito znanje, što ga bijaše dobio od otca, uza svu vještinu,

kojom je vladao dljetom, osjeti on ipak u sebi strah, kad htjede da zareže hrastovinu. On, koji je dosele sve neprilike i težkoće savladao smjelo i odlučno, koji je svaki svoj uspjeh držao već unapred sigurnim, on oklievaše, ne usudiv se zarezati u drvo, i ćudeći se svojoj plašljivosti, jer on nije jošte znao, da je dvojba o vlastitom uspjehu biljegom pravoga talenta. On si predstavljao u duhu sve rezane figure, što jih je vidio u crkvah; nijedna od njih ne prikazivaše pravi uzor kraljice i svetice, u nijedne ne bijaše izraza one plemenitosti i čistoće, što pripada takovoj osobi. Al vrieme odmicaše, i on se imao požuriti. S početka izreže on obrise odiela i ruke. Želja, da stvori već jednom djelo, kojim bi si stekao glas i kojim bi zaslužio pohvatu svoje sestrične, obodravala ga i činila ga ujedno strožim sudijom prema sebi samomu. Ne bijaše zadovoljan sa zavoji odiela, što jih je svršio, tkanina ne bijaše mu nikad dosta fina, tielo ne bijaše mu nikad dosta dražestno. Rukama bavio se dugo; trudio se, da jim podade kraljevsku eleganciju. Tako se stvara remek-djelo; svjetina, koja mu se divi, ni ne sluti, koliko muke stajalo je ono umjetnika. Kad dodje red na glavu, stade opet oklievati. Al on se napokon ipak dade na posao i doskora pokori se dljeto tajinstvenoj jednoj misli. Čelo zaokružilo se bez napora. Oči stvorile se kao čarobnom nekom silom. Tako zaštićene sjenom očnica, izrazivale one dražestnu zanešenost moleće duše. Ustne, pune blagosti i dobrote, otvorile se lako, kao da kroz njih piri mirisav dah. Kosa, razdieljena na čelu u dvie kite, spletena niz lica te počešljana nad uši, okružavaše dražestno oblo lišce. Nakon što je mučke promatrao svoje djelo nekoliko časaka, popravi Mavro, pun neke tajne radosti, sve, što mu se činjaše

još nesavršenim. On stanji krilca od nosa, koja mu nebijahu dosta fina; popravi crtu trepavica, koja mu nebijaše dosta veličanstvena. Napokon odbaci orudje te odstupi nekoliko koraka, da uzmogne bolje promotriti svoje djelo. Na to unidje Mandica, te prepozna bez ikakve muke svoju vlastitu sliku i priliku. Ona zapljeska rukama te pokaza djetinju radost; a Mavro sbuni se sav, ne znajuć kud da se djene od neprilike, rumeneć se poput mlade djevojke, kojoj su uhvatili prvu tajnu. Tražeći model, po kojem da radi, nadje on u svom srcu sliku Mandičinu; i neopazice, a da nije ni htjeo ni mislio na to, prikaže on vjerno dražestne crte svoje sestrićne. Bijaše to živa luč, koja mu zasja tek za čas. Što je mogao on pojmiti o nevinih, čistih predigrah ljubavi, on, koji je dosele poznavao tek surovu opojnost i zanešenost strasti? Al ipak, od toga je dana sjeta njegova rasla, i vedrina njegove duše ostade pomućena više nego li bi se on usudio kazati, il dapače sebi samomu priznati.

Ta figura svete Jelisave imala je u njegovu životu uzbuditi još strašniju buru, i on nije ni slutio, da će ona odlučiti o cielom njegovu životu.

Ta figura bijaše još u njegovu atelieru; Mavro kao da se nije mogao odvažiti, da ju dade od sebe. Svaki put, kad bi tko došao od bogatog baronneta, po figuru, nadje on kakvu god izliku, da još ne preda te umjetnine. Govorio, da još uviek mora što godj popraviti. Al istina je, da umjetnik nije dirao više u svoje djelo, već ga samo zanešen promatrao, kao nekoč Pygmalion. Jednog jutra dodje sam baronnet, da se osobno osvjedoči, što je na stvari. Bijaše to mlad čovjek, visok, tanak, vitak, plavih očiju, plave kose i brade, biele puti; činjaše

se mladjim od Mavra, premda mu u istinu bijaše nekoliko godina više. Odielo mu bijaše jednostavno i ukusno, neprieporne elegancije od glave do pete. On udje hladno te pozdravi ravnodušno, pa podje ravno prema svetoj Jelisavi, ne brineći se za umjetnika. On promatraše neko vrieme djela, stojeći nepomično, malko nagnuvši tielo, držeći u jednoj ruci svoje naočale, a u drugoj svoj štap i šešir.

„— Niesu me prevarili“, reče on napokon, ni ne okrenuvši glave. „To je uzor, o kojem sam sanjao, to je zaista djelo velikoga umjetnika.“

Rekavši to, otvori on malu jednu listnicu, izvadi šaku banknota i stavi ju na stol.

„— Nemojte tako, gospodine“, poviče Mavro. „Dozvolite, da se držimo pogodjene ciene. Uzmite si natrag te papire. Vi biste u ostalom, gospodine, trošio taj u tutanj svoju darežljivost; jer kad biste htjeo, da na ovu figuru stavite cienu, koju ona ima za mene, ne bi vam dostajalo sve vaše blago.“

Na te rieči digne Sir Eduard (tako se zvao taj gentleman) prvi put oči prema umjetniku. Premda bijaše Mavro obučen u svoju bluzu, po bjeloći njegovih ruku, po čistoći crta njegova lica, po ponosnom držanju toga čovjeka, kojemu je radnja opet utisnula na čelo pečat njegova plemena, pogodi baronnet lako, da to nije običan radnik. On shvati to tim laglje, što se i sam vrstnoćom svojih sposobnosti visoko izticaše nad prostu rulju bogataša. Ponešto smeten, zbunjen, ne htjede on otići prije no se je izpričao za svoj odviše britanički dolazak u sobu. Sjedeći na Mavrovoj postelji, razgovarao on s Mavrom s ljubeznošću, kakva se riedko kada nadje u sinova Albiona. On mu govorio o njegovoj umjetnosti

s podpunim shvaćanjem, kao čovjek, koji ju ljubi i umije dostojno cieniti. S početka hladan i tih, dade se on napokon zanjeti umiljatom jednostavnošću toga govora i toga ponašanja. U toj maloj sobici, pokraj blanjaćeg stola, usred komada hrastovine, što ležahu naokolo, razgovarala obojica, kao u kakvu salonu. I nehotice ugadjao svaki svojoj taštini, i dočim se jedan trudio, da dokaže, kako nije uviek živio od truda ruku svojih, i da mu nije tudja nijedna elegancija udobna i razkošna života, gledao drugi, da pokaže, kako on, uzprkos svomu bogatstvu, umije cieniti vriednost rada i duha. I tako se takli oni vrlo ozbiljnih predmeta. Slušajuć Mavra, uvidi Sir Edward domala, da ima svakako posla s čovjekom odlična roda; Mavro si pako prizna, da neima samo siromaštvo privilegij razbora i mudrosti, i da svako zvanje, svaki stališ, od najvišega pa do najčednijega, pruža puno obilje dragocienih nauka onim dušam, koje umiju izcrpsti iz toga koristi. Vrativ se na sliku svete vojvodkinje turinžke, izpripoviedi on, da mu je majka nosila to sladko ime za kratkog onog vremena, što ga je na zemlji sprovela. Mavro reče na to, da je i njegova majka koja je takodjer mlada umrla, nosila to ime, i taj slučaj, toli neznatan inače, porodi medju njima neku simpatiju. U kratko, nakon razgovora od dva sata, razstaviše se oni, zadovoljni jedan s drugim, malo ne več prijatelji.

Al njihov odnošaj ne ostade pri tome. Bogat bez oholosti, ozbiljan bez ukočenosti, otvoren, ljubezan, duhovit, bijaše Sir Edward jedan od onih Engleza, koje sretne čovjek kad kad, rodio li se je pod sretnom zviezdom. Držahu ga obćenito originalom, i on bijaše to zbilja. On bijaše čovjek darovita i prosvietljena duha, čestita

značaja, plemenita i vitežkoga srca, blage, požrtvovne ćudi; al nada sve resilo ga plemenito čuvstvo, koje nagoni krasne duše, da se ne iztiču probitci svoga blaga i svoga položaja, što su ga stekli slučajem ili porodom, koje čuvstvo bismo mogli nazvati stidom od bogatstva. Sretniji, jači od Mavra, proživio on bure mladosti, ne izgubiv ništa od čistoće svoje duše. Razočaranje njegovih mladenačkih iluzija ne svede ga s pravoga puta. On nije držao, kao Mavro, da je uslied nekih pustih razočaranja stekao pravo, da napada i grdi cielo čovječanstvo. Upoznavajući ljude, ne osjećao se on prisiljenim, da jih mrzi i prezire. Spojeno s izkustvom mudraca, nalazimo u njega oduševljenje pravoga pjesnika, čistoću i naivnost nepokvarena djeteta. U njega bijahu se osobitom srećom sjedinile dvie krieposti, koje se, žalibože, obično medjusobno izključuju: On imadjaše mnogo izkustva i znanja, kao oni koji ne mogu više ljubiti, i on ljubljaše, kao oni, koji si još niesu stekli nikakva izkustva ni znanja. On je usavršio osim toga duh svoj naukom i putovanjem. Nadaren zdravim osjećajem i smislom za sve, što je liepo u umjetnosti, cienio on talent, a obožavao ženi. Već više godina sproveo on zimu u družtvu od nekolicine odličnih umjetnikah. Družtveni život ne zanimaše ga baš mnogo; moglo se ga naći češće u atelierih, no u salonih.

On posjetio češće Mavra. Dolazio poslje podne s izvrstnimi cigarami, sjedio na postelji te pušio, a Mavro razgovarao i radio. Gdje kad ustao Sir Edward, da si pogleda malo bliže radnju Mavrovu; gdje kad opet prekinuo Mavro svoj posao, zapalio si cigaru te sjeo kraj svoga gosta. Ta dvojica postadoše napokon pravi prijatelji. Mavro dospio do toga neopazice, ne htijući si ni

sam priznati toga prijateljstva: šutio li on o zabludah svoje mladosti, govorio je zanosno i oduševljeno o svojoj sestri, koja živi i radi s njim pod istim krovom. Kako bijaše nježne ćudi i poetićke duše, slušao Sir Edward s veseljem te izljeve bratske duše; al premda je želio, da upozna tu sestricu, ne usudi se ipak iz obzirnosti zamoliti Mavra, da ga predstavi toj sestrici. I gle čuda, Mavro, koji je u istinu ljubio i štovao tog čestitog Engleza, šutio o tom mramorkom, kao da je slutio, da se radi o glavi njegovoj sreći. Al što ćemo? Nitko ne može da izmakne svojoj sudbini. Jednog dana unidje Mandica u Mavrovu sobicu, baš kad je baronnet bio u njoj. Mavro pripoviedao joj češće o svom novom prijatelju, i Mandica poticala ga na to prijateljstvo, njegujući sa srdačnom radošću svako plemenito čuvstvo, koje bi procvalo u tom srcu, toli dugo poharanom i pustom. Uz Sira Edwarda pokaza se Mandica takvom, kakva u istini bijaše; al ipak, da ugodi svomu sestriću, i pošto je uvidila na prvi pogled, da taj Englez zaslužuje podpuno povjerenje, ona bijaše ljubeznija i otvorenija, no se možda pristojaše za prvi susretaj. Udaljiv se ona, ostavi Sir Edwarda posve očarana.

„— Vi imate pravo, gospodine“, uzklikne oduševljeno on čim je Mandica otišla. „Punim pravom kovao ste mi u zviezde dražesti svoje sestre; samo mi se sada čini, da ste govorio odviše hladno o mnogih dražestnih čarih te djevice. Nikad nije čišća duša sjala na umiljatijem licu. Sad pojmim, da vam je lako stvarati umjetnička remek-djela, ljepota modela razjašnjuje mi vaše ženijalno djelo. Prijatelju moj, vaša sudbina nije baš tako nemilo postupala s vama, kao što sam mislio, budać vam je ostavila toli dragocieno blago.“

On bi bio mogao još dugo govoriti u tom tonu, Mavro ne bi ga bio prekinuo. Sagnut nad svoj blanjaći stol, mučio on komad drva, kao da ne pazi ni najmanje na rieči Edwardove. Isti dan, kod objeda i ostali dio večeri, razgovaralo se u sobi Mandičinoj samo o baronnetu. Elegantnom svojom jednostavnošću, nježnom finoćom svoga govora, naravnošću i uzvišenošću svojih ideja, stekao je Sir Edward podpunu simpatiju Mandičinu; ona nije toga tajila te čestitala svomu sestriću na takovu prijatelju. Žene, koje nas ljube, imaju neki božanski nagon, da prosude i prociene na prvi pogled vriednost i iskrenost naših prijatelja. I to još nije sve. Uršula, koja je susrela gentlemana na stubah, hvalila ga takodjer i u zviezde kovala, sbog dobroćudna mu lica, te ne htjede vjerovati, da je to Englez. Napokon Petar Marceau, koji poznavaše Sir Edwarda već odavna, pripoviedao u Mandice nekoliko crta o njegovoj plemenitosti i veledušju, koje živo ganuše plemenitu dušu Mandičinu, i na koje Uršula klicala od oduševljenja i ganuća. U sboru svih tih hvala Mavro ne ostade niem. Al medjutim bolilo ga nešto, ne znajuč ni sam, što mu to zadaje boli. On patio, ne znajuć od čega, kao što pati bilje, kad se približaje bura, premda je još nebo čisto te nijedan oblačak ne prikriva sjajne mu vedrine.

Počam od toga dana posjećivao Sir Edward Mandicu. Ti posjeti, s početka kratki i riedki, postajali neopazice sve dulji i sve češći. Dolazio danju, kad kad i u večer. Mandica primila ga uviek prijazno i ljubezno, ne krijući ni pošto, kako joj je ugodno s njim se razgovarati. Mavro promatrao ju s nemirom; gdje kad zateče dapače sama sebe, gdje jih motri ljubomornim okom. Bijaše takodjer časova, gdje je jadnik osjećao prema

časova

svojemu prijatelju neki niemi gnjev, što ga ni sam nemogaše pravo shvatiti. Doskora činjaše mu se, da je sestrična postala hladnijom prema njemu, a srdačnijom prema strancu. Već mu je udarilo u oči, što Englez ne govoraše više o svojem putovanju, što ga običavaše svake godine poduzeti u to doba. Jedne večeri usudi se Mavro zapitati ga, kad će odputovati; baronnet odgovori, da neće odputovati, i Mavru se pričini, da se Mandica zahvalila za to Englezu pogledom. Ta neponjatna sjeta, ta tajinstvena bol, preote s vremenom mah te postade opasnom. Mavro tražio samoću te ne radio više rado, kao prije; nepoznata bol izjedala ga i mučila. Najčudnije je u tome ipak, što se činjaše, da Mandica, inače toli oštrovidna i pažljiva, nije ništa opazila od te neobične promjene u svoga sestrića. Rekao bi čovjek, da ima sad Mandica oči samo za Sir Edwarda.

Jednoga jutra, kad je sjedio Mavro na svojoj postelji, tužan, slomljen, grozničav, izpitujući dušu svoju, unidje gentleman ozbiljniji no obično. Sir Edward sjedne do Mavra, al ne otvori usta, već stane sa svojim štapom risati na podu razne figure, držeći se poput čovjeka, koji ima nešto znamenita da kaže, ali ne zna, kako bi počeo; a Mavro gledao ga nemirno, kao da je slutio, da će se sad na survati nad njegovu glavu ona bura, koju osjećaše u zraku već mjesec dana.

„— Mavro“, reče on napokon, s onom nježnom sbunjenošću, koja toli li po pristaje bogatstvu, kad se obraća siromaštvu, „ja sam ljubio vašu sestru, prije nego sam ju upoznao. Govoreći mi o njoj, vi ste me naučio ljubiti ju. Uživao sam, osjećajući prema vama obima jednaku sklonost i jednako štovanje. Čim sam ju upoznao, to se čuvstvo doskora pretvorilo u ljubav. Pa je

li i bilo moguće drugčije? Suditi o tome vi sam; da divna ta dušica nije vaša sestra, biste li ju mogao vidjeti, a da je ne obožavate? Plemenita djeco, ja ne znam ništa o vašoj obitelji i odnošajih vašega života; al ja sam vidio, kako živite, i to mi je dosta. Načinom, kojim ste podnjeli svoju nesreću, dokazali ste, da zaslužujete bolju sreću, udobniji i razkošniji život. Što se mene tiče, mislim, da sam vam dokazao, da niesam baš nedostojan siromaštva. Mavro, mi smo prijatelji, hoćete li mi biti bratom?“

Bliedji od smrti, stavi on tromo svoju ledenu ruku u ruku baronnetovu.

„— Sire Edwarde“, reče on uzrujanim glasom, koji se trudio ublažiti i umiriti, „rieči, koje sam netom čuo, služe sigurno na čast nam svima trima, i vjerujte, da su me duboko ganule. Ali Mandica, al moja sestra . . . . nema dvojbe, ona vas ljubi . . . . je li ona pristala? . . . il ste joj barem izmamio tajnu njezine duše?“

„— Ne, prijatelju, ne; ja ne znam, da li mi ona vraća ljubav“, odgovori skromno Sir Edward, „al ja vjerujem čvrsto u privlačivu silu prave istinske ljubavi, te mislim, da će uztrajnom svojom ljubavi, i neograničenom odanošću svojom, moje srce napokon steći ljubav onoga srca, koje sam si odabrao.“

„— Al Mandica, Sire Edwarde, znade li Mandica, da ju vi ljubite?“

„— Ne mislim, da me ne rado gleda; ali ni moja usta, ni moje oči niesu joj dosele još ništa prosborile o mojoj ljubavi, Prije no se obratim na nju, mislio sam, da sam dužan, doći k vam i steći si prije svega vašu privolu.“

„— Dobro je tako“, reče Mavro, pruživ sad ruku Sir Edwardu, kao što je prije Sir Edward pružio njemu. „Niesam do današnjega dana čekao, da se uvjerim, koliko vriedite: Moje štovanje i prijateljstvo stekao ste si već odavna. Ja ću pitati Mandicu, pa prihvati li ona vašu ponudu, mogu vas već unapred uvjeriti, da ništa neće stajati na putu vašoj sreći.“

Baronnet ode, pun najsladje nade. Ljubio li je on Mandicu, nije li mogao, a da se ne zaljubi, gledajući tu nevinost i duhovitost, tu dražestnu ljepotu, ljubljaše on i Mavra iz svega srca; i čemu se najviše radovaše taj poetički duh, ta nježna i plemenita duša, bijaše nada, da će moći osvetiti te dvie duše za sve nepravde sudbine, uzpostaviv jih, u očima cieloga svieta, u položaj, koji bijahu izgubili.

XVI.

Ostavši sam, izgubi se Mavro u kaosu mislî toli poremećenih i čuvstava toli suprotnih, da bi se u tome težko snašao i najsubtilniji analista, i najsavršeniji psiholog. Odprativ skrajnjim naporom svojih sila Sir Edwarda do stuba, vrati se on u sobu te se baci na postelju, posve satrven riečmi, što jih je netom čuo. On osjeti s prva strašnu bol, za koju nije znao, kakvo bi joj ime dao. Iza ove boli dodje neka vrst mrtvila. Bura strastî stišala se; malo po malo stao je jasnije shvaćati, što se to sbiva u duši njegovoj i oko njega. Domala zasja mu na čelu umiljato svietlo, nalik prvim zrakam jutarnje zore. I zaista, to bijaše zora, zora novoga života. Nebeski plamen zasja mu u oku, i na ustnama, bliedima, drkćućima ustnama, uztitra mu sladki posmjeh djeteta, koje se budi iz sna. Niemi taj zanos potraja dosta dugo. Napokon nabuji mu uzburkana grud: na oči navru mu suze, grlu otme se krik, i on, poput uzkrsnulog Lazara, podigne ruke prema nebu. Zaviriv u dno svoga srca, opazi Mavro nov, netom razpupan cviet, i taj mirisavi cviet bijaše ljubav. On je ljubio! Da čovjek pojmi tu zanešenost, valja da ju je sam izkusio jednoč, valja da je pri svršetku prerane jeseni osjetio, kako je proklijalo u njegovoj duši novo proljeće, kako je pod božanskim dahom nikao i razvio se taj cviet ljubav, koji bijaše držao uvehlim za uviek!

*

Ta zanešenost ne potraje dugo; domala trzne ga iz nje gnjev i očajanje. Poput ptice smrtno ranjene u nebeskoj visini, pade on težko i kruto na tvrdo tlo zbiljnosti. Jadnog li nesretnika! On je ljubio, kad je već prekasno bilo; dospio je prekasno na vrata Edena; opazio sreću tek u čas, kad se je imao razstaviti od nje za uviek. Silovita mu narav uzplamti po posliednji put. U svojoj ljubomornosti proklinjao on Sira Edwarda, koji mu otimaše život. U težkoj svojoj boli jedva poštedi i Mandicu. Dozivao si u pamet Mandičino držanje od posljednih dana; gledao ju u duhu, kako se smješi baronnetu, koji ju proždire očimu, i on ćutio kraj toga, kako mu paklene zmije trgaju grud. Ne imadjaše ni te utjehe, da si barem kaže, da se možda vara. Pa da i nije promatrao tih mladih duša, da i nije pratio nemirnim okom razvoj te ljubavi medju njima, već sama ta nejasna slutnja i bol, koju je dosada trpio, morala bi ga bila već dozvati pameti i razjasniti mu stvar; i muke, što jih je patio u taj čas, dovikivale mu jasno i glasno, da Mandica ljubi Sir Edwarda. Stupao on velikimi koraci svojom sobom, kad al iznenada stade te se zastidi svoga gnjeva. On uvidi, kako se je ponizio pred sobom samim te porumeni od zabune.

„— Na što li tužiš se ti, jadniče?“ klikne napokon, spustiv glavu. „Jedva što si izmakao blatu, kud si zavukao svoju mladost, tužiš se već, što niesi ljubljen, ljutiš se već, što ona tebi predpostavlja plemenito srce, neokaljanu kriepost, saviest posve čistu i mirnu! Što si uradio ti, da zaslužiš tu ljubav, koja ti se čini danas najvećom srećom? Kroz više od dvie godine, što si to blago imao uza se, što si učinio, da se pokažeš njega dostojnim? Ti si zazirao od toga blaga, ti si ga prezirao, gazio ga nogama, a sad se ljutiš, što ono prelazi u druge ruke! Za sramotu i prezir, kojim si ju obasuo, ne dostaje ti, što te je dobra ta dušica, koju ti je Bog postavio uz bok, izvadila iz dna ponora, što je izprala ljage na tvojoj duši te ti prokrčila blagoslovljene puteve. Za kukavne tvoje i sramotne napadaje, za tvoju okrutnost, za tvoje bezsramno ponašanje, čini ti se još, da ti ona nije još dosta ljubavi izkazala! Ah, šuti jadniče, ostaj u svojoj sjeni te hvali Boga, što ti je podielio tu milost, što možeš ljubiti!“

Nikad nije Mavro toli gorko plakao nad prošlimi griesi; nikad nije, sjećajuć se svojih zabluda, prolievao toli gorkih, toli vrućih suza; nikad nije ljuće žalio, što je tako zlo upotrebio dane svoje mladosti. Po prvi put promjerio on podpuni obseg svoje propasti; njegova duša otvorila se napokon pred vratima sreće, koju imadjaše pred sobom, al koje ne mogaše uhvatiti. „Da sam živio uviek, kao Sir Edward,“ govorio si Mavro, „da sam se uviek držao dužnosti i krieposti, sad bih bio pod krovom svojih otaca, uz Mandicu, koja bi me možda ljubila, jer bi bio dostojan njezine ljubavi.“

Prava ljubav je skromna, odana, uviek spremna na žrtvu. Što mogaše pružiti Mavro svojoj sestrični? Ma što on činio, uza svu svoju odvažnost i uztrajnost, uza sav dobar glas, što ga uživahu njegove radnje, — predpostaviv naravno, da taj glas potraje —, on bi joj mogao pružiti tek kukavan i ograničen život. Pošav za Sir Edwarda, Mandica će u družtvu zauzeti opet ono mjesto, što joj pripada i što ga nije imala nikad izgubiti. Da ona osjeća za nj kakvo čuvstvo ljubavi, ma kako slabo ono bilo, bi li Mavro smio raditi proti njezinoj sreći? Ne bijaše li, nasuprot, njegova dužnost, da Mandicu na-

govara svimi silami, da ne zatvori toj sreći vrata, i da sam sve žrtvuje njezinoj sreći? Nije imao, što da oklieva: on stvori odluku odmah.

Tih i sjetan, al bez zlovolje, sprovede on kao obično večer s Mandicom. Čudnim jednim kontrastom, kakvih je često naći medju odanimi i ljubećimi se dušami, bila Mandica taj dan osobito vesela. Mavro promatrao ju sjetno, s izrazom smješećeg se priegora. On je ne uznemiri niti jednom riečju, ne potraži niti jednog pogleda, koji bi mogao da uzdrma njegovom odlukom. Tek kad se je htjeo udaljiti, zamoli on djevojku, da sjedne ka glasoviru te mu izpjeva Adieu, onu Schubertovu melodiju, koja ga je jedne večeri toli duboko ganula. Djevojka zadovolji mu drage volje toj želji. Nikad nije ona pjevala toli ganutljivo, toli dražestno. Čim je svršila, ustade Mavro, uhvati svojima rukama ruke svoje sestrične, prinese jih pobožno ustima, pa onda izadje, da mu odlane pod težkim teretom, što mu srce tištio.

„— Vi ste tužan, gospodine Mavro! Što vam je, mladi moj gospodaru?“ zaustavi ga Uršula u predsoblju.

„— Ma nije mi ništa, dobra moja Uršulo,“ odgogori Mavro, suzprežuć se. „Ta ti znadeš, da od nekog doba moja sjeta nije ni trajna ni opasna. Eto, ded me zagrli, uvjeren sam, da će me to razvedriti!“

Uršula skoči oko vrata svome bratu po mlieku, i on ju pritisne na svoju grud.

Čim se je našao jedan put sam u svojoj sobi, ne suzprezaše se Mavro dulje; potoci suza i strastvenim jecanjem dade on oduška svome očajanju: bijaše to posljednji danak, što ga je platio ljudskoj slaboći. Sutradan ustade on rano, nasloni se na svoj stol, i ugušiv

bol svoje duše i zatvoriv ljubav u svoju grud, napisa on sigurnom rukom ovaj list:

„Mandice, ja sam održao svoje obećanje. Molila ste me, da ostanem dvie godine uz vas, i taj rok, što ste ga sama ustanovila, izteko je već prije više mjeseci. Vi ste me molila za dvie godine požrtvovnosti i odanosti, i eto vi ste igrala tu moju ulogu. Vi ste učinila za mene mnogo više, nego bi ja ikad bio mogao za vas učiniti. Naučiv me poznavati vriednost radnje, veličinu i svetost dužnosti, vi ste malo ne posve izbrisala iz moje duše tragove mojih zabluda. Ma kakva bila budućnost, koju će mi Bog slati, moje srce biti će vam vječno zahvalno, i vječno će vas blagoslivljati. Al ja ne ću, ja ne smijem, da dulje primam od vas žrtvu, kojoj ste se podala toli odvažno; to bi bio od moje strane prost egoizam, kojega si ne bih mogao nikada oprostiti. Sad se ne radi više o meni, nego o vama, o vašoj sreći. Sir Edward vas ljubi; on je dostojan vaše ljubavi. On će vas uzpostaviti na mjesto, kamo spadate. On me, bez dvojbe, iskreno ljubi, i on će preuzeti, da izplati moje dugove prema vama. S bogom, dakle, ja odilazim. Nemojte se ništa bojati za moju sudbinu. Ma gdje ja bio, svojom ću radnjom, kako znate, namirivati svoje potrebe. Ne bojte se, da ću opet pasti u duboku noć, iz koje ste me izvukla; tajinstvena jedna zviezda vodit će me uviek na putu, koji ste mi vi otvorila. Smalakšu li mi sile, ostavi li me za čas odvažnost i volja, da se predignem, bit će mi dosta zaviriti u dno srca svoga: ondje naći ću vašu sliku. Idem da posjetim grad svojih otaca, to sam dužan uspomeni svoga otca. Hoću da se pokažem čistim i preporodjenim na tih mjestih, koja su me vidjela pokvarena, propala. To pobožno hodočašće umirit će konačno nepo-

koj moje savjesti. Zatim poći ću sigurnim korakom, kud god me Bog povede. Sbogom, još jedan put s bogom, Mandice! Budite sretna, i dok ću ja blagoslivljati spomen na dane, što smo jih sproveli zajedno, ne bila vama ta spomen odviše gorka!“ Vaš brat

Mavro.

On smota taj list, napiše na omotak sladko ime, koje imadjaše od sele izpunjivati cieli mu život, i stavi ga na mramornu ploču kamina. U taj čas opazi on Marceau-a i ženu mu, koji već radili, kraj zibke svoje djece; i on jih pozdravi ljubezno. Nakon što je promatrao par časaka mir i sreću mladog tog para, stade se spremati na put, što potraja kakav četvrt sata. Kad bijaše gotov, sveže on oko svoje bluze svoj pâs od kože, stavi na rame svoju vojničku torbu, u kojoj bijaše sav njegov imetak, i prihvati odlučnom rukom putnički štap; zatim, čim je razgledao još jedan put razdraganim pogledom tu sobicu, kamo bijaše došao kao krut egoista, propao od bezposlice, ostarjeo od razuzdana života, izadje sad iz nje preporodjen radom, pomladjen ljubavlju, posvećen žrtvom.

—◇◎◇—

XVII.

Dok bijaše u Parizu, bijaše mu sjeta smješana nekom tajnom razdraženošću. Mavro osjećao ondje još, kako mu koleba plemeniti onaj priegor, koji ga je nagnao, da ostavi Mandicu. Činjaše se, da u atmosferi velikoga grada osjeća još neki preostatak pogubnih onih čestica, što su ga nekoč otrovale. Al čim je stigao izvan Pariza, čim je osjetio, kako mu se grud širi od svježeg i čistog ladanjskog zraka, u krilu prirode, njegov se gnjev smiri, njegovo se srce raznježi, i cielom mu dušom zavlada tek jedno jedino čuvstvo, ljubav prema Mandici. U doba burnog si života, koji ludo držaše životom čuvstva i strasti, svaki put, kad godj bi mu kojoj želji što na put stalo il bi si ju mogao izpuniti tek nakon ljute borbe, odpor budio u njem gnjev ili mržnju. Tada ne shvaćaše on ljubavi bez posjedovanja; on bi se bio sažalno nasmiešio, da mu je tko rekao, da srce može uživati u ljubavi slast i sreću, posve neodvisnu od ljubljena predmeta. Sad, razmišljajući sam sa sobom, upozna on veličinu i svetost toga čuvstva, što ga nije nikad ni poznavao ni oćutio. On se udaljivaše od Mandice; srce ga ljuto bolilo s toga, pa ipak, on je sa slašću gutao tu bol. Taj dobrovoljni razstanak, to progonstvo, u koje bi-

jaše dragovoljno pošao, radjalo mu u duši življu i dublju radost, no opojenost zasićenih mu nekoč strasti. On ne bijaše ljubljen, al se osjećaše dostojnijim ljubavi, i sviest njegove moralne vriednosti uljevaše mu u dušu opravdani ponos. On ne bijaše ljubljen, al se radovao žrtvi, što ju je prinjeo ljubljenoj ženi, te uživao u samoj žrtvi sladku slast, koje mu nitko ne mogaše oteti. Na hodočašće u Valtravers nije ga nagnula samo želja, da umiri svoju savjest, i spomen na otca; on je želio takodjer, da vidi mjesta, gdje je prvi put vidio Mandicu, i da blagoslovi trag njezinih koraka. On htijaše udisati onaj zrak, što ga je ona napunila mirisavim svojim dahom, prošetati se onimi putevi, gdje je nekoč čuo njezin glas. Bijaše to posljednji st·pen i vrhunac njegove pokore i njegova očišćenja.

On stupaše uzpravne, ponosne glave, udišući punim plućima svjež zrak. Osjećaj za ljepotu prirode, koji tako dugo spavaše u njegovoj grudi, probudi se napokon. Svibanj primicaše se koncu; sunce smješilo se zemlji. Svi valoviti briežuljci, sve promjene neba, svi pojavi na selu i u prirodi, bijahu za nj vrelom novih, nenadanih slasti. Gledajući njegovu naivnu radost, rekao bi čovjek, da on gleda prvi put čudesa stvaranja. Težka umornost pješačkog mu putovanja bijaše mu sada ugodnija, no sve njegove negdašnje šetnje u razkošnoj kočiji, uz vilovite vrance. Večernje svraćanje u gostionu, polazak u ranu zoru, njegovi susretaji kod zajedničkoga stola u gostionah, pozdravi, što jih izmienjivaše putem, čavrljanja s djecom na kamenih klupah pred kućom, sve to bijahu za njega poetičke epizode, koje podavahu svaki čas novih slasti i zanimanja njegovu hodočašću, sve upućujuć ga u praksu jednakosti ljudi.

Napokon dodje zadnji moralni prevrat te okruni sve prijašnje.

Mandici pošlo je zrukom, da probudi religijozno čuvstvo u Mavrovu srcu, al ga nikad nije mogla nagovoriti, da moli, da svojoj tuzi i žalosti potraži u Boga utjehe i lieka. Ma što ona uradila, on ne htjede nikada stupiti u crkvu. Bijaše sudjeno, da ga bol neopazice privede vjeri, kojoj se rugaše sve dosele. Svaka iskrena bol uzdiže nas k Bogu: to osjeti i Mavro. Prolazeći kroz jedno selo, nanese ga put mimo crkve i on unidje u nju; nagna ga neka tajna neodoljiva sila, a da nije ništa o tome ni razmišljao. Bijaše to jedna od onih siromašnih crkava, koje Bog predpostavlja razkošnim i pozlaćenim hramovom. Sunce sjalo umiljato kroz prozore; poljsko cvieće resilo stepenice žrtvenika; tu i tamo klečala u sjeni po koja žena, po koji starac. Mavro klekne i stane moliti. On moljaše, da zadobije od otca oproštaj za njegove zablude, da izprosi od nebesa Mandičinu sreću.

Napokon, nakon samotnoga putovanja od petnajst dana, prodje on kroz grad, koji ležaše u susjedstvu Valtraversa. Njegovo odielo bijaše mu siguran štit, da ga neće nitko prepoznati. U ostalom, u tom sigurnom koraku, u tom bistrom i ponosnom oku, u pokoju i dostojanstvu tog plemenitog muževnog lica, tko bi mogao razpoznati onog mladog čovjeka, koji je prije tri godine prošao ovuda kao čovjek odsudjen na smrt?

Oh, tko bi mogao izraziti sva čuvstva, što mu se probudila u srcu, kad je, jedan sat kasnje, opazio pred sobom sjene, koje su grlile njegovu koljevku, kad je dospio do šume, kad je prodro u tajinstvene njezine dubine, koje je prošao toliko puta uz viteza i markizicu,

gdje je prvi put vidio Mandicu. Našavši se sada, pun ljubavi i života, na tih krasnih mjestih, kud je tri godine prije donjeo samo svoju propast, prvi mu pokret duše bijaše, da podvikne cieloj prirodi, da je mlad, da može ljubiti, da ljubi; duša mu se preporodi svetim oduševljenjem. „— Prirodo, raduj se, evo ti još jedno diete! Laki vjetrici, milujte moje čelo, kao nekoč! Prepoznajte moj korak, ti meka šumska mahovino, i ti razkošni busene na šumskoj čistini! Tresite se od radosti nad mojim dolazkom, vi stabla, što su jih moji otci zasadili!" — On stupao lagano napred. Uspomene nicahu i dizahu se pred njim poput ševe na polju. U sjeni toga hrasta počivao je on kraj otca; pod srebrnim lišćem ove topole snatrio on čitav jedan dan, prisluškujući prvomu šaputanju, brojeći prve titraje mladosti, koja se probudila i probujila u njegovoj duši. Na zavoju jednoga drvoreda opazi on mjesto, gdje je prvi put sreo svoju sestričnu. I on se sjeti na sve potankosti te poetičke večeri; sjeti se takodjer, da je godinu dana kašnje, polazeći prvi put u sviet, našao opet Mandicu na ovome istome mjestu.

„— Ah, nesretniče! Koji djavo tjerao te je onda od kuće?" klikne on tužno. „Ona bijaše tuj, već liepa i dražestna, kao glasnica s neba, kao slika sreće, koju si ostavio iza sebe. Zašto je niesi primio za ruku i vratio se s njome kući?"

Sunce se nagnulo na zapad. Slomljen svojimi čuvstvi, sruši se on na travu. Odpočinuvši se malko, digne se on i podje prema gradu. Ne znajući, tko stanuje u gradu, i slabo zviedljiv, da vidi i upozna nove mu gospodare, htjede on samo, da kroz rešetku baci ljubeći pogled u park te da kaže posljednji sbogom Edenu, iz kojega bijaše za uviek prognan.

I on se vukao kraj zida sve do vratiju od rešetke, gdje ostade dugo, naslonivši vruće svoje čelo na hladno željezo. I nehotice otvori on vrata; srce ga tjeralo i on unidje u park. Park bijaše pust; večernje sjene stale se spuštati. Mavro čuo tek šuštanje lišća, kojim je vjetrić pirio, piev ptica i laki prasak pieska pod svojima nogama. Na zavoju drvoreda, gdje je imao da opazi pročelje grada, zaustavi se on, obustavi svoj dah te si pritisne obje ruke na grud, kao da je u strahu, da će mu se razpuknuti. Napokon digne on oči prema gradu . . . Smije li vjerovati svojima očima? Nije li to san, ili čudo, il utvora uzbudjenog mu mozga? On htjede da krikne, al mu se glas izgubi na ustnama. Štap izpade mu iz ruku, noge mu klecnuše, i on se morade nasloniti na drvo, da ne padne. Tuj, dvadeset koraka pred njim, sjedili na perronu, obasjani zadnjimi traci sunca, Mandica, Sir Edward, Petar Marceau i žena mu, te razgovarali prijateljski; pred njima valjala se na travi djeca, koju Mavro brzo prepozna. Iznenada ustane Mandica te podje u susret Mavru, tako vedra, tako spokojna, kao da se tuj sbiva nešto najobičnijega i najnaravnijega.

„— Prijatelju moj, mi vas izčekivasmo!" reče mu ona.

I ona uhvati nježno Mavra za ruku te ga povede pred baronneta, Terezu i Marceau-a, koji su se takodjer digli, da mu podju u susret. Tiho stisnuli si oni ruku; nijedna rieč ne prekinu te svete tišine. Sva srca bijahu ganuta, svačija usta niema.

„— O prijatelji moji!" reče napokon Mavro drkćućim glasom, zaustaviv se na podnožju perrona i pogledav smeteno oko sebe, „o prijatelji moji! Što se je to dogodilo? Što se to sbiva sa mnom? Dajte govorite, odgovarajte mi! Je li moja bol bila san, ili je tek pusti san ova sreća?"

Sva lica oko njega odgovoriše mu tek ljubeznim posmjehom. Oslonjen na Mandičinu ruku, uzpe se on na perron. Sva služinčad bijaše već sakupljena u prvoj dvorani. Mavro prepozna jih sve; svi su ga vidjeli, bud kako se rodio bud kako je odrasao.

„— Djeco moja", reče jim Mandica, „evo vam mladoga vašega gospodara, koji je došao u našu sredinu."

I oni ga zaokupiše, puni ljubavi i štovanja, a Uršula stade mu žurno odvezivat putnu torbu s hrbta. U isti čas javi sluga visokim glasom, da je za gospodina viteza prostrto. Mandica uze ga pod ruku te odvede u blagovaonicu, gdje se nije ništa promienilo, pa ga, sve u njegovu radničkom odielu, stavi na mjesto, gdje je nekoč siedio pokojni vitez. Premda bijaše stol prenapunjen svim razkošjem, usred kojega je Mavro odrasao, objed bje ipak tih i kratak. Mavro držao se sve do konca kao čovjek, koji ne zna, da li sanja ili bdije, te se boji, da uslied neoprezne koje rieči ne protjera sve te dražesti, što su ga zaokupile. Nakon četvrt sata Mandica se digne, ostavi svoje gostove, te povede svoga sestrića prema šumi; Mavro dao se voditi poput mala djeteta. Došavši do zelenog jednog humka u šumi, sjedne ona prva, a za njom Mavro.

Bijaše jedna od onih krasnih večeri, koje čine, da dvostruko ćutimo svoju sreću. Dočim bijaše jedna čest neba još pokrita zadnjim rumenilom zapadajućega sunca, na drugoj je strani osvanuo već mjesec na čistom azurnom jezeru e se dizao lagano nad vrhunce drveća, koje je obasuo svojim srebrenim svietlom. Slavulj pjevaše iz svega glasa u gustom lišću. Noćni vjetrici stali piriti. Iz daljine čuo se slab šum slapa.

„— O prijatelju moj," reče napokon Mandica, glasom melodijoznijim, no je piev slavuljev, svježijim no je noćni vjetric, „ja vas ljubim od onoga dana, kad sam vas prvi put vidjela ovdje. Da se preporodite, trebalo je, da prodjete školom siromaštva, rada i priegora. Uvidila sam to, te sam htjela, da s vama dielim težke kušnje, koje sam vam nametnula. Te su se kušnje svršile. Mavro, hoćete li mi jih oprostiti?"

Mavru raztopi se duša, kao zrnce tamjana na žeravici, i digne se u tihom obožavanju prema Mandici. On klekne pred maleni humak, na kojem još sjedjaše Mandica. Plemenita djevojka sagne nad njega svoje umiljato, bielo lice, i tuj, na svietlu nebeskih zviezdica, stopiše jim se usta u čisti cjelov.

Treba li još, da kažemo? Mandičino siromaštvo ne bijaše no pusta izlika, no laž iz ljubavi. Ona nije izgubila svoje parnice. Ona je prevarila Mavra, da ga spasi. Neću, da vam pripoviedam, što se je sbivalo u Mandičinu srcu dan na dan za težke Mavrove pokore. Nježne duše voljeti će, da si same izpričaju tu poviest; a surove duše ne bi i onako toga nikad razumjele.

Mladi vitez nadje opet svoje prijatelje iz Pariza pod otčinskim svojim krovom. „— Oni bijahu svjedoci vaše borbe i vašega truda; pravo je, da oni budu prisutni i onda, kad vi primate nagradu, koju ste čestito zaslužio," reče mu Mandica. „Što je Sir Edward najviše ljubio u nas, to bijaše naše siromaštvo. Naša sreća utješit će ga."

Jedan mjesec poslje toga vjenčali se Mavro i Mandica u crkvi Neuvy-les-Bois, bez ikakve buke i sjaja, u prisutnosti svojih prijatelja, svojih zakupnika i svoje služinčadi. Nakon što su uživali nekoliko dana čistu njihovu sreću, ode Marceau sa svojom ženom u Pariz. Uza-

lud kušala Mandica, da jih zadrži, uzalud nudio jim Mavro, da ostanu u gradu, gdje bi se lako našlo za njih sgodna posla.

„— Vi ste opet našao svoje mjesto,“ reče mu mudro Marceau. „Pustite me, da ja zadržim svoje. Uza sve prijateljstvo, koje nas spaja, ćutim ja ipak, da bi vas smetao u vašoj sreći. Ne bojim se ja ništa od vašega ponosa; radnja, koja nas je sjedinila, učvrstila je medju nama jednakost, koje ništa ne bi moglo promieniti. Ali družtvo, usred kojega živjeti ćete od sada, ne bi htjelo toga shvatiti, i njegovo držanje bilo bi za mene niemim prigovorom, koji hoću da prištedim i sebi i Vam.“

I dobra ta obitelj ode, obasuta dokazi najsrdačnije ljubavi.

Nakon jednog mjeseca ode i Sir Edward. Na razstanku reče on Mavru: „Bdijte dobro nad svojom srećom; to vam je nježna biljka, kojoj treba brižne njege. Ona je nikla i uzrasla u uzduhu punom mirisa i balzama; branite ju proti buram, koje bi ju mogle uništiti.“ Okrenuv se zatim prema Mandici, htjede da joj reče nekoliko rieči na razstanku; al on se sbuni, oči mu se orose suzami, i mlada žena osjeti suzu na svojoj ruci, koju je čestiti Englez prinjeo svojima ustama.

Moja je zadaća svršena. O životu sretnih bića ne pripovieda se ništa. Mavro bijaše odsele izvan pogibelji, nije trebao više dapače ni odvažnosti ni volje. Ako i nije radnja za nj više nuždna stvar, on ipak radi; on čini dobra djela te sije oko sebe blagostanje, siplje oko sebe svoje bogatstvo. Mandici plaća se s obilnimi kamati njezina požrtvovnost. Nijedan oblačić ne buni vedrine njihove uzajamne ljubavi.

Uršula, ma što joj govorila Mandica, drži stalno, da je Mandica sbilja izgubila svoju parnicu, i da je Mavro svojom rezbarskom umjetnošću stekao sredstva te opet kupio svoju djedovinu.

Mavro izkazuje svojoj ženi vazda vanrednu zahvalnost i ljubav; često blagoslivlja ju on zanešeno. „ – Prijatelju moj,“ odgovara mu ona tada, „vi neimate meni ništa da zahvalite. Ja sam vam tek pokazala put, kojim vam je valjalo poći. Radnju valja da blagoslivljete; jer radnjom stekao ste mladost, ljubav i sreću.“

